

**Інститут Східної Європи
Кафедра українознавства
Університету «Львівський Ставропігон»
The Eastern-European Institute, Kafedra Ukrajinovnavstva
University «L'viv Stavropigon**

Віктор Ідзьо

**Зародження і становлення
християнства на території
Подністров'я та Посяння
в III-XIII століттях**

Івано-Франківськ «Сімик», 2015

ББК 82.3(4УКР)-7
I-29

**Друкується за рішенням Кафедри українознавства
Університету “Львівський Ставропігійон”,
протокол № 1, від 4 січня 2015 р.**

Рецензенти:

Грабовецький В. - доктор історичних наук, професор Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон”.

Калакура Я. - доктор історичних наук, професор Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон”.

Кононенко П. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон”.

Кононенко Т. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон”.

Недюха М. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон”.

Огірко О. - доктор філософських наук, професор Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон”.

Партико З. - доктор філологічних наук, професор Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон”.

Віктор Ідзьо

I-29. Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в III-XIII століттях. Наукове видання. - Івано-Франківськ “Сімік”, 2015р. - 260с.

ISBN 978-966-8067-43-9

Монографія академіка Академії Наук Вищої Школи України, доктора історичних наук, професора, директора Інституту Східної Європи та завідувача Кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігійон” Віктора Ідзьо “Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в III-XIII століттях”, що приурочена 55-літтю з дня народження (1960-2015 рр.), 35-літтю науково-педагогічної діяльності автора, досліджує зародження і становлення християнства на території Галичини.

Монографія “Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в III-XIII століттях” робить глибокий, фактологічний аналіз письмових, археологічних, лінгвістичних, топографічних та картографічних джерел, більшість яких під таким кутом зору, аналізується та апробується вперше на підставі свідчень античних, римських, готських, арабських, вітчизняних джерел, карти Клавдія Птолемея, Певтінгерових таблиць, які за сукупністю їх аналізу, відтворюють зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в III-XIII століття.

ISBN 978-966-8067-43-9

© Ідзьо В.С., 2015р.

Зародження і становлення християнства на території Подністров'я та Посяння в III-XIII століттях

Зміст

Вступ.....	4
I.Зародження і становлення християнства на території Подністров'я в III-XIII століттях.....	5
II.Стародавний печерний комплекс “Домажирові печери” в селі Страдч між Дністром і Сяном його язичницькі та християнські традиції.....	171
III.Зародження і становлення християнської релігійної культури на території Посяння в III - XIII століттях.....	192
Висновок.....	259

Вступ.

В монографії “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” будуть розглянуті проблеми культурно-християнського розвитку Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях на основі письмових, археологічних, лінгвістичних, топографічних та картографічних джерел, більшість яких під таким кутом зору, аналізуватимуться та апробуватися вперше на підставі свідчень античних, римських, візантійських, арабських, вітчизняних джерел, карти давньогрецького географа Клавдія Птолемея, дорожньої карти римських шляхів III-IV століть “Певтінгерових таблиць”, які за сукупністю їх аналізу, відтворюють культурно-християнський розвиток Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях.

Наукова праця “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” також досліджуватиме питання ролі готів, що проживали у регіонах Подністров’я та Посяння в III-IV століттях нашої ери поряд з племінними об’єднаннями бастарнів, карпів-хорватів та їх роль у культурно-християнському розвитку Подністров’я та Посяння.

Монографія “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” дасть повний опис та аналіз джерел, проведе хронологічну класифікацію джерел у поєднанні з останніми напрацюваннями історичної та археологічної науки, покаже, що власне готські (германські) та давньоукраїнські старожитності регіонів Українських Карпат, Прикарпаття, Подністров’я та Посяння лежать в основі культурно-християнського розвитку Галичини, християнсько-церковної організації історичний відлік якої слід починати з III-IV століть нашої ери.

У науковій праці “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” буде також наголошено, що власне готи та давні українці регіонів Карпат, Прикарпаття, Подністров’я та Посяння створили в III-IV століттях перші культурно-християнські організації на території Галичини, які активно розвинули християнство у цьому регіоні за період з III по XIII століття.

Розділ I.

Зародження і становлення християнства на території Подністров'я в III-XIII століттях

У процесі досліджень вченими XIX-XXI століть регіонів Подністров'я з'ясовано, що людська цивілізація активно функціонувала тут в саму ранню пору, яка в Подністров'ї починається з VII-VI тисячоліть до нашої ери.

Власне в цей час у Подністров'ї функціонує досліджена археологами і етнологами Трипільська культура. У трипільську епоху в населення Подністров'я проходить формування ранніх релігійних уявлень, які переростають в різноманітні форми трипільської релігії, яка народилася залежно від природних умов та виду господарської діяльності трипільців. Слід наголосити, що в Подністров'ї були багаті природні ресурси для ведення різноманітної господарської діяльності. У Подністров'ї де були родючі землі, розвивалося землеробство, яке виникло на базі збирання. Ця важлива в історії подія відбулася у трипільців території Подністров'я, за свідченнями археологічних досліджень, у V тисячолітті до нашої ери. До III тисячоліття до нашої ери в Подністров'ї та Прикарпатті також розвинулись і релігійні вірування, особливо потужно на території Дністровського регіону [57,с.4-30].

Ріка Дністер бере початок у Карпатах, на території Самбірського району Львівської області, виходить із гір і тече в південно-східному напрямку рівниною аж до Галицького району Івано-Франківської області (правий берег) і Монастирського району Тернопільської області (лівий берег).

Тут уже починаються плато висотою 50-80 м (висота відносна - до рівня води в Дністрі і його притоках), які обмежують річкову долину з двох боків та утворюють каньйони.

Нижче за течією, на території Чернівецької області (правий берег) і Хмельницької області (лівий берег) висота терас сягає вже 100-120 метрів. Лівобережжя Дністра також є складовою частиною Волинсько-Подільської височини та Причорноморського регіону відомого із Галицько-Волинського літопису, як "Пониззя". Слід наголосити, що Лівобережжя Дністра в Причорномор'ї також на значній території межує з степовою зоною України.

Мал. 1. Дністер в районі Галича, вид з залізничного моста.

Мал. 2. Вид на ріку Дністер з печери монахів-відлюдників, що біля села Летячі.

Басейн ріки Дністер має декілька приток. Правобережні річки, такі як: Стрий, Свіча, Ломниця, Луква, Бистриця, Прут і деякі інші, які беруть початок у Карпатах. Лівобережні притоки: Гнила Липа, Золота Липа, Серет, Збруч, Смотрич, Ушиця починаються серед плато Волинсько-Подільської височини. Права притока Дністра, ріка Сурша бере початок на Буковині, в передгір'ях Карпат. Крім

того, у Дністер впадає багато малих річок і струмків. Від північних схилів Українських Карпат, до сонячних берегів Чорного моря звивистою 1362 кілометровою стрічкою, часом тихо, подекуди бурхливо, несе свої води на південний схід друга по величині ріка України - Дністер.

Починається Дністер з маленького струмка при горі Розлуч, що біля села Середи Львівської області, на висоті 760 метрів над рівнем моря. Дністер, пройшовши немалими просторами і ввібравши приблизно 400 великих і маленьких річок, стає великою судноплавною рікою, яка в Одеській області України вливає свої води в Дністровський лиман.

Ріка Дністер має 386 приток, головні з них, праві: Стрий, Свіча, Ломниця, Бистриця, Реут, ліві: Золота Липа, Стрипа, Серет, Збруч, Смотрич. В верхів'ях швидкість течії Дністра - 4 м./сек, на рівнині - до 2 м./сек., а в усті спадає до 0.7 м./сек. Русло звивисте.

У верхній частині, до міста Самбора, Дністер типова гірська ріка, що тече по вузькій долині з обривистими скалистими берегами. Ширина русла в верхів'ї - не більш ніж 40 м., в низів'ї - 100-240 м., а ширина пройма в низів'ї досягає 8-16 км. Спустившись з гір, ріка Дністер тече широкою, місцями заболоченою, рівниною, і течія її сповільнюється. Ріка тут тече по плоскогір'ю в невисоких, порослих вербами глинистих берегах, деколи утворюючи острови; вода каламутна, часто мілка.

В районі села Журавно підвищується спочатку лівий, а потім і правий берег ріки, русло стає кам'янистим, течія посилюється. Нижче давнього Галича долина Дністра звужується до 200 метрів. Високі скалисті береги Дністра тут поросли листяними лісами і кущами, з-під скал витікають численні джерела. На ріці Дністер гори підходять так близько до ріки, що утворюють каньйон, руслом якого тече ріка. Потоки в деяких місцях зриваються з кручі просто в річку, перетворюючись в живописні водопади. Окремі частини скал нагадують швейцарський сир, весь в дірках від виходів печер і гротів. На берегах ріки і в навколишніх селах зустрічаються пам'ятники культури різних народів, що в давнину населяли долину Дністра (церкви, костели, монастирі, палаци, руїни замків і фортець). В долині ріки і в прибережних скелях немало печер, деякі з них служили монахам скельних монастирів для життя і відправи релігійних богослужінь. Долина ріки була

заселена людьми ще з давніх давен. В заводі лівого берега Дністра біля села Лука Врублицька збереглися залишки однієї із найдавніших в Україні стоянок раннього палеоліту, яка функціонувала вже біля 300 тисяч років тому.

Сьогодні долина ріки досить щільно заселена, а прибережні села потопають в садах в яких росте: яблуня, груша, слива, черешня, грецький горіх. Найцінніший найживописніший відрізок Дністра довжиною в 250 кілометрів знаходиться між устями рік Золота Липа і Збруч. Тут Дністер тече по каньйоноподібній долині, утворюючи багато вигинів. Природа Дністровського каньйону своєрідна і неповторна, схили Дністра вкриті реліктовою лісовою та степовою рослинністю. Історичних пам'яток на берегах Дністра не менше, ніж у інших європейських ріках. На берегах Дністра є: замки, монастирі, церкви, костели, скелі, гроти і печери, що століттями досліджуються вченими[59,с.371-376].

Мал. 3. Дністер. Вид на Беремянський каньйон(с.Хмелева).

Карпатські гори, Дністер та його притоки, передгірні рівнини, плато Буковини й Поділля, Пониззя Причорномор'я - усе це складає своєрідний симбіоз природних ландшафтів, у яких, наймовірніше, зароджувалися давні цивілізації. Це не суперечить теорії дослідника Л. Гумільова щодо давніх цивілізацій, які розвинулись на стику природних ландшафтів. Найважливішим

елементом є те, що Подністров'я, це чорноземні ґрунти, сприятливі для землеробства, і велика кількість пасовищ, які створюють умови для скотарства. На землях Подністрпов'я, починаючи від кам'яного віку і протягом усього хронологічного періоду історичного розвитку, що стосується досліджуваної проблеми, з'являються великі та малі поселення, а також виникають культові місця і святилища. Для цього використовуються вершини та схили гір, тераси, скелі й печери.

Протягом усіх минулих століть вивчення релігійних вірувань ґрунтувалися на таких джерелах, як письмові свідчення, етнографія, міфологія та фольклористика. У другій половині ХХ століття для дослідження Подністров'я, все частіше починає застосовуватися археологія, яка дає реальні підтвердження історичним свідченням, даним етнографії, міфології, фольклористики та решти дисциплін. З іншого боку, ними пояснюються деякі незрозумілі археологічні факти[59,с.371-376].

Мал. 4. Вид з Червоної гори. Середнє Подністров'я.

Перші відомості про релігійні вірування населення Карпатсько-Дністровського регіону, племінних об'єднань неврів і скіфів, проживання яких в Карпато-Дністровському регіоні зафіксував у своєму творі давньогрецький історик Геродот, датуються з V століття до нашої ери. Далше про Карпато-Дністровський регіон писали такі античні автори, як: Мартин Тірський, Клавдій Птолемей, Корнелій Тацит, Тертуліан, Афанасій Олександрійський, візантійські: Йордан, Прокопій Кесарійський,

Костянтин Багрянородний та багато інших. Слід наголосити, що інтерес до релігійного світобачення давніх українців-слов'ян проявляли і античні філософи, зокрема такіф, як: Ксенофан Калофенський, Критій, Полібій, Демокрит, Тит Лукрецій Кар, Пліній Старший, Овідій та багато інших[59,с.371-376].

Відомості, отримані з античної літератури, можна поділити на дві категорії: інформативні та дослідницькі. До першої категорії слід віднести свідчення античних та середньовічних авторів, давньоруські літописи. До другої належить література, де містяться судження, аналіз і умовиводи авторів із метою дати пояснення тим чи іншим релігійним явищам, подіям і фактам. Сюди можна віднести думки античних, середньовічних і пізніших філософів про релігії, розробки давньоруських літописців XI-XII століть, у яких, із метою боротьби з язичництвом, чітко помітна спроба проаналізувати джерела дохристиянських вірувань. Протягом наступних періодів, аж до XIX століття, дослідження в області історії релігій Подністров'я проводилися: О. Парицьким, І. Лелевелем, В. Димитиркевичем та іншими. Єдині відомості з цієї тематики залишив Інокентій Гізель у XVII столітті. На межі XVIII-XIX століть настає епоха ампіру. У країнах Європи, пробуджується інтерес до античної культури, а потім і до свого найдавнішого минулого, одним з аспектів якого були й релігійні вірування. У цей період дослідник О. Кун оповідає у своїй праці легенди та міфи древньої Греції. В Україні та Росії починаючи від середини XIX століття, проводяться дослідження релігійних уявлень, язичницької релігії українців-слов'ян, та раннього християнства давньої Русі-України. Основною базою слугують етнографія, міфологія, фольклористика та давньоруські літописи. Серед учених XIX - початку XX століть варто виділити: О. Афанасьєва, О. Фамінцина, Є. Голубинського, І. Срезневського, Є. Анічкова, М. Гальковського, О. Шахматова, Д. Лихачова[47,с.191-192; 85,с.23-25].

У цей же період питаннями язичництва, зародження та становлення християнства на українських землях вивчають українські історики: І. Петрушевич, І. Огієнко, М. Грушевський, С. Томашівський. Українсько-слов'янську язичницьку релігію досліджували чеські славісти XIX-XX століть: П. Шафарик та Л. Нідерле та інші, польські: І. Лелевель, Н. Ловмянський та інші.

До початку ХХ століття був зібраний значний науковий матеріал про давні релігії Подністров'я та Прикарпаття. Що стосується етнографічних досліджень, то вони відбивають незначні штрихи далекого минулого. Не таємниця, що відголоси первісних вірувань збереглися до наших днів, але тисячоліття внесли в них значні корективи. Міфологія та фольклористика Подністров'я дають тільки невелику частину правдивих відомостей про минуле, і базуватися на них, те ж саме, що судити про життя минулих століть, можемо прослідкувати із художніх творів. Слід наголосити, що у Карпатсько-Дністровському регіоні на межі ХІХ-ХХ століть етнографічні дослідження проводили: О. Потебня, Я. Головацький, В. Шухевич, Ф. Колесса та інші дослідники[59,с.371-376; 47,с.191-192].

Ще в другій половині ХІХ століття американський історик та етнограф Льюїс Генрі Морган у своїх працях виділив три періоди в історії людства: дикість, варварство, цивілізація. Його концепція була підтримана дослідником ХІХ століття Ф. Енгельсом [47,с.191-192]. Але життя внесло свої корективи. Протягом ХХ ст. археологами були вивчені ранньоземлеробські культури Східного Середземномор'я, Балкан, Румунії та України (Трипільська культура). Відразу постає запитання: до якого періоду відносити ці культури, які перебувають між стадією дикості та варварства? Цілком очевидно, що вони не належать ані до першої стадії, ані до другої. До цих культур найбільше застосовний термін "цивілізація". Мали вони і свою специфіку релігійних вірувань [8,с.85-104].

Варто також згадати англійського історика та соціолога першої половини ХХ століття А. Тойнбі та його фундаментальну працю "Збагнення історії", у якій автор дає неординарне трактування історичних подій. Основна його теорія - це кругообіг локальних цивілізацій, що змінюють одна одну, і кожна з яких проходить стадії виникнення, росту, кульмінації, надламу і розкладу. Прогрес людства А. Тойнбі вбачає в духовному вдосконалюванні, еволюції від примітивних анімістичних вірувань через універсальні релігії до єдиної релігії майбутнього. Вихід із суперечностей і конфліктів він бачить у духовному відновленні. Слід зауважити, що ще на початку ХХ століття деякі вчені не визнавали факту існування в українців-слов'ян культових святилищ і стану професійних

жерців. Але на той час наука ще не мала у своєму розпорядженні достатньої кількості матеріалу, необхідного для побудови цієї концепції. Цей матеріал накопичувався протягом усього ХХ століття. Основну роль відіграла тут така історична дисципліна, як археологія. Дослідження в області історії релігійних вірувань, особливо російських учених, мають, скоріше за все, загальний характер. Вони охоплюють великий географічний простір і лише незначною мірою торкаються досліджуваної території. Більш конкретно тут працювали й працюють регіональні церковні та світські історики. Але аж до середини ХХ століття деякі вчені, що вивчали історію релігійних вірувань, не визнавали застосування археології у вивченні цієї проблеми[8,с.85-104].

Археологи проводять роботи на певній території, досліджують пам'ятники, які стосуються різних сторін життя давньої людини: житлові, поховальні, господарські та культові, що уможливило реконструкцію ранніх форм релігійних вірувань[59,с.371-376].

На території Подністров'я, починаючи від середини ХІХ століття, були виявлені наземні, скельні та печерні пам'ятники. Як засвідчили подальші дослідження, більшість із них мала культовий характер. До вчених, які досліджували релігійні процеси Подністров'я того часу можна віднести: І. Вагилевича, Г. Осовського, В. Деметрикевича, В. Антоновича, Є. Мірошник, Б. Януша. Дослідники Л. Лаврецький, І. Шараневич, а пізніше і Й. Пеленський на місці князівського Галича зафіксували залишки блокам'яних церков[59,с.371-376; 47,с.191-192].

Останнім часом у ході досліджень пам'ятників кам'яного віку в басейні Дністра та його приток, були знайдені предмети, що відносяться до ранніх релігійних уявлень. У цей період в Подністров'ї виникають перші релігійні культури, пов'язані з полюванням і збиранням, а також культ продовження роду, пов'язаний з магією-прародительською. На їхній основі сформується домашній культ. Тут варто згадати дослідження таких археологів як: О.П. Черниш, О.С. Ситник, Л.Г. Мацкевий, І. Г. Шовкопляс, В. М. Гладілін[59,с.371-376].

Чималу роль в історії релігій в Україні відіграла трипільська культура. Перші її пам'ятники на Подністров'ї були виявлені ще в другій половині ХІХ століття, раніше ніж у Подніпров'ї. Але відносили її до кам'яного віку. Остаточо цю культуру виділив у

30-і роки ХХ століття археолог О. Кандиба (Ольжич). В наступні роки над проблемами трипільської культури Подністров'ї і Посяння працювали археологи: В.В. Хвойка, М.Л. Макаревич, М.Я. Рудинський, Т.С. Пассек, С.М. Бібіков, Є.К. Черниш, В.П. Кравець, Т.Г. Мовша, О.Ф. Лагодовська. В.М. Даниленко. Т.М. Ткачук та інші[59,с.371-376].

З трипільською культурою пов'язане зародження перших землеробських культів в Подністров'ї, які пройдуть крізь тисячоліття й доживуть до ХХ століття. Ці культу виникли в місцевому середовищі. Їхньому формуванню сприяли природне середовище та господарська діяльність людини[59,с.371-376].

В історії Подністров'я є період, який характеризується як криза общинно-родових відносин. Це епоха переселень і завоювань, епоха розшарування суспільства на багатих і бідним. За науковими висновками дослідника Л.Г. Моргана, це епоха варварства, яка передує утворенню держав. На території України і зокрема Подністров'я, ці процеси зароджуються в енеоліті, а тобто в III тисячолітті до нашої ери. Вони переростають у більш розвиненіші форми релігійних уявлень та світобачення й функціонують в Подністров'ї протягом тисячоліть, аж до утворення держави Бастарнії, Великої чи Білої Хорватії, Галицької Русі. У цей час в Подністров'ї виникають нові релігійні культу: сили, зброї та сильної особистості, а нові “подністровські язичницькі боги” - уже далеко не мирні. Не слід виключати, що на територію Прикарпаття та Подністров'я нова агресивна язичницька релігія була принесена з інших регіонів України та країн Європи, Причорномор'я, Передньої Азії[8,с.85-104].

Слід також наголосити, що у Подністров'ї різноманітних язичницьких пам'ятників, археологічних релігійних культур виявлено досить багато. Але тут варто навести вислів А. Тойнбі: “Історія та археологія говорять різними мовами, й не завжди переклад збігається”. Тут нерідко постає питання: до якої етнічної групи віднести ту чи іншу археологічну культуру. Через Карпатсько-Дністровський регіон пройшли багато племен і народів. Але про більшість із них, окрім трипільців, фракійців, кельтів, готів, нам мало що відомо. Ми не знаємо, як називали себе всі ці народи, якою мовою вони розмовляли. Ідеться про племена культур кулястих амфор, шнуркової кераміки, ямної,

нижньомихайлівської та середньостоговської, які знищили трипільську культуру. Стосовно пізнішого періоду, крім археологічних фактів, до нашого часу дійшли свідчення давніх авторів. Від них ми знаємо, що на території України в давнину проживали: трипільці, кімерійці, скіфи, сармати, неври, агафірси, фракійці, кельти, карпи, бастарни, гети, скалавіни, анти, готи й інші народи. Але питання до якої археологічної культури їх відносити, у деяких випадках залишається дискусійним. Проте археологи зробили величезний внесок у вивчення цього періоду. Варто назвати таких учених як: Я. Пастернак, І.К. Свешников, М.Ю. Смішко, С.З. Березанська, Е.А. Балагурі, О.І. Тереножкін, Л.І. Крушельницька, В.О. Ільїнська, А.І. Мелюкова, Г.І. Смирнова, В.Д. Рибалова, Є.М. Максимов, Л.Г.Мацькевий, М.С. Бандрівський, В.С. Ідзьо та інші. За результатами їхніх досліджень можна відновити картину релігійних поглядів населення тих часів [8,с.85-104].

Уперше застосував археологію для вивчення історії релігій у 50-60-ті роки ХХ століття М.М. Кубланов. Щодо епохи раннього християнства у готів та слов'ян Подністрів'я та Посяння, то археологічні дослідження протягом ХХ століття показали, що в ці періоди існували великі та малі святилища з кастою жерців. Були вивчені культові центри, які були невід'ємною частиною природних ландшафтів, а також поховальні пам'ятники. Тут велика заслуга таких археологів як: І.П. Русанова, Б.О. Тимошук, В.С. Ідзьо, І.С. Винокур, Ю.В. Кухаренко, В.В. Сєдов, Б.Д. Греков, О.Д. Мачинський, М.Б. Щукін, В.Д. Баран, М.Ю. Брайчевський, В.І. Довженок, О.М. Корчинський, М.Я. Ягодинська, Л.П. Михайліна, В.М. Іванов, В.І. Топоров, М.В. Попович та інші дослідники[59,с.370-376; 128,с.28-39].

Апокрифічне сказання про похід апостола Андрія та його брата Матфея (вибраного дванадцятим апостолом після самогубства Іуди Іскаріота) в країну мармидонян. У кінці I тисячоліття нашої ери мармидонянами візантійці називали Русь. Звідси - легенда про відвідання "гір Київських" апостолом Андрієм, розповідає про те, як апостол Андрій поставив хрест на київських горах, чим символізував майбутній розквіт нової християнської віри, та посприяв християнському розвитку міста Києва. Ця легенда є епохальною християнською легендою, яка мала свій вплив на

історичний та культурно-християнський розвиток українців-слов'ян у Подніпров'ї[59,с.371-376].

Достовірні спогади про давні християнські традиції в Україні, дають право дослідникам вивчати християнство і в Подністров'ї з перших століть нашої ери. В історичній літературі можна зустріти погляди про давнє походження “Андріївської легенди”. Так дослідник С. Петровський припускав, що початок цієї традиції може відноситись до III-IV ст. н. е. В будь-якому разі, можна з упевненістю стверджувати, що легенда виникла задовго до появи слов'янської письменності та літератури. Згідно свідчень античних авторів, першими місіонерами в Подніпров'ї та Подністров'ї, серед східноєвропейських варварів були полонені - християни, які були захоплені у так званих готських (скіфських) війнах у II-III століттях нашої ери. Без сумніву, християнство у близькому регіоні до Риму, Прикарпатті та Подністров'ї у II-III століттях нашої ери здобуло широке розповсюдження, зокрема, як в середовищі готів Посяння, Подністров'я, так і в античних містах Причорномор'я. Багато прихильників нової віри проживало в Херсонесі та в містах колишнього Боспорського царства. В III на початку IV ст. н. е. у Подністров'ї в середовищі готського короля Остготи, а також в Північному Причорномор'ї, склались перші християнські варварські єпископії. Археологічні дослідження в Подністров'ї проведені дослідниками В. Войнаровським, І. Винокуром в середовищі черняхівської (готської культури) підтверджують свідчення античних авторів[33,с.87-88],

Дослідниками І. Винокуром, В. Телегіним та іншими серед людських поховань черняхівської культури виявлено достовірні пам'ятники, які свідчать про те, що нова християнська віра була вже досить поширена у Дністровсько-Посянському регіоні[30, с.276-277].

Але християнство у III-IV століттях нашої ери в Подністров'ї ще не було офіційно затверджено, хоча його єпископи вже були визнані Вселенською християнською організацією і брали участь в I Вселенському Соборі в Нікеї, що може говорити, що уже в III-IV століттях християнство в Подністров'ї та Посянні сповідувала значна частина населення, яка за кількістю, очевидно, була набагато менша язичницького населення[112, с.21-34].

Становлення християнської церкви в Подністров'ї проходило на тлі боротьби в самому християнстві з різними ересями і розколами. Відсутність чіткого християнського канону в III-IV століттях нашої ери, сприяло різним тлумаченням основ християнського віровчення, що дало можливість у Подністров'ї в середовищі готів, християнству, поширитися у вигляді арианства. Крім того християнство, що поширювалося на території Подністров'я, Карпат та Посяння де були сильні місцеві язичницькі вірування, ввібрало в себе місцеві язичницькі традиції.

В III-IV століттях нашої ери, на основі східних філософсько-релігійних та еліністичної філософії виникло вчення - гностицизм.

Гносис - у перекладі з грецької мови означає: знання, пізнання. Гностики стверджували, що розумом можна пізнати тайну Бога і сутність світу. В основі гностицизму лежав дуалізм і дуалістичні протиставлення світлого, доброго духа і темної, повної страждання не матерії. Добрий великий бог Плерома (гр. повнота) не міг бути творцем такого невідосконаленого світу. Світ створений іншим, злим духом (Яхве). Між світом добра і твірним світом нема контакту. Але є посередник Логос (слово, смисл, розум), який може спасти людство, але не все, а тільки обраних людей духу (пневматиків). Вчення про Логоса перейшло в християнство, але спроби відкинути Старий Завіт було засуджено.

Слід наголосити, що у II ст. н. е. посилювались есехатологічні настрої, особливо яскраво вони проявились у вченні Монтана (монтанізм), який вимагав повного аскетизму і попереджував, що близький Страшний Суд. В III столітті нашої ери виникло вчення Мані (Манеса, Маніхея) - проповідника з Персії (Сасанідів), відомо, що страчений він був у 276 р. Його вчення, яке поєднувало елементи християнства і Зороастризму було дуже впливовим і не зважаючи на жорстокі переслідування відроджувалось в Європі під різними назвами, навіть у пізньому середньовіччі, як: богомільство, катаренство, альбігойство, павликінство[59,с.371-376].

Таким чином, раннє християнство у готів Подністров'я, виникло з вчень, що їх передавали дидаскали і харизматики - ранньохристиянські проповідники на основі свідчень переданих апостолами в усній формі - "логіях" та писемних євангеліях. Раннє християнство Подністров'я характеризувалося відсутністю єдності

віровчення і перебувало під впливом різних східних релігійних вчень, що перекручували основні ідеї християнства. Необхідність виділення християнського віровчення від інших привело до скликання Вселенських соборів і опрацювання Символу віри.

В IV століття нашої ери поширилось вчення Олександрійського священника Арія. Як стверджував Арій, Ісус Христос не був народжений Богом, а створений ним. Тобто Христос не “єдиносущий” Богу, а “подібносущий”. Це вчення торкалось головних положень віри, тому боротьба з ним була особливо жорстока. Слід наголосити, що аріанство, як християнське віровчення, утвердилось і набуло поширення і в готів Подністров’я на початку IV століття нашої ери. Для боротьби з аріанством був зібраний I Вселенський собор у місті Нікеї в 325 році в якому взяв участь і готський єпископ Подністров’я. I Вселенський собор поклав початок опрацювання Символу віри християнства, і засудив аріанство, але в подальшому у християнстві виникла нова ересь - несторіанство. Несторій (єпископ Костянтинопольський) вчив, що Ісус Христос був людиною, в якого вийшов Дух Святий. Таким чином, Марія не богородиця, а людинородиця (христородиця). Несторіанство було засуджено на III (Ефеському) Вселенському соборі, але несторіанство поширилось серед східних (азійських) християн. Боротьба навколо христологічних питань привели до виникнення нового вчення - монофізитства (monos - один, physis - природа), яке започаткував єпископ Євтіхій.

Монофізити вважали, що в Христі божественна природа придушила людську, тому вважали Ісуса Христа тільки Богом. Монофізитство було засуджено на IV Вселенському (Халкідонському) соборі, що відбувся в 451 році. Але воно залишилось у деяких східних церквах (вірмено-григоріанської, коптської, ефіопської). Християнське віровчення, складалось поступово і супроводжувалось боротьбою з іншими релігіями та їх впливом на нього. Довготривала боротьба, яка підсилювалась внутрішньою суперечкою між різними єпархіями та ієрархами за вплив в християнському світі, породжували різні тлумачення основних положень обрядності в ранньохристиянській церкві та ранньохристиянського віровчення[59,с.371-376].

Потрібно враховувати також різні впливи не тільки релігійні, але й культуні: римо-еллінський, малоазійський, але й варварський: готський, слов'янський та інші. Тому вже на початку існування християнської церкви потрібно було виробити якісні та чіткі підходи до уніфікації основ християнського віровчення. Ще апостол Павло рішуче пориває з впливом іудаїзму на християнство, що привело до формування виразного антиіудаїзму в ранньохристиянських релігійних творах[59,с.371-376].

Слід наголосити, що перші підвалини основ віровчення були закладені у другій половині I і II століть нашої ери, в час, коли були створені перші канонічні тексти Нового Завіту (Откровення Іоана Богослова 69 року нашої ери, чотири Євангелія та Діяння Апостолів. В цей час християнськими вченими-богословами була ще ціла низка релігійних творів, яких не визнали канонічними. На перших двох Вселенських Соборах було опрацьовано основу християнського віровчення - Символ віри. Християнський "Символ віри" це - коротке зведення головних догматів, які складають основу християнського віровчення. В християнстві відомі декілька Символів віри: Нікео-Царгородський. Символ віри в св. Афанасія, який більш детально торкався вчення про трійцю і втілення Христа. Тридентський Символ віри. Англіканський Символ віри. Детальне тлумачення "Символу віри" дається в катехізисах, або в спеціальних християнських документах, які мають назву "Сповідання віри".

Таким чином, як бачимо з ранніх християнських документів, християнське віровчення в різних народів склалось протягом раннього середньовіччя. Зокрема в готів Подністров'я, в основному, християнське віровчення складалось протягом III століття нашої ери. Християнська догматика, яка була прийнята першим і другим Вселенськими соборами у IV столітті нашої ери, викладена у Символі віри. Що стосується розробки основної догматики та теологічних напрацювань, то вони у III-IV століттях почали закладати основу ранньохристиянської культури та церковної організації, яку зокрема організували та поширили готські єпископи, в Подністров'ї[31,с.276-277; с.87-88].

Як наголошував готський літописець Йордан: "виникнення та запровадження християнства у цьому регіоні пов'язується з

проживанням готів, які облаштовували в печерах Дністра свої християнські церкви”[64, с.74-76].

Таким чином, як засвідчують римські, візантійські та готські джерела на початку III ст. н. е. в Подністров’я прийшли готи, які стали в цьому регіоні Європи біля витоків ранньохристиянської культури[20,с.370-376; 8,с.85-114; 31,с.123-124; с.116-118].

З їх присутністю в Подністров’ї в III столітті нашої ери вчені-археологи пов’язують велику кількість поселень та городищ, могильників, культових ранньохристиянських пам’яток, які в Прикарпатті та Подністров’ї склали виразні компоненти черняхівської культури, яка датується III-IV століттями нашої ери і пов’язується з готами-християнами[14,с.20-23, с.24-26].

Цю точку зору значно розширили внаслідок всестороннього аналізу черняхівських джерел ще у XIX столітті, югославські вчені Ф. Рачкі і В. Ягич, які прийшли до висновку, що: “хорвати що проживали в III столітті в басейні рік Сяну і Дністра в близькому сусідстві з готами, що прийняли християнство, прибули в Далмацію, отримавши від готів певного рівня християнські цінності та основи готської ранньосередньовічної державності” [47,с.191-192; 161,с.136-138; с.234-236; 166,с.14-56].

В цей же час, наголошував В. Ягич: “хорвати під готським політичним та ранньохристиянським впливом, настільки зміцнили політично, що привернули увагу політичної і військової адміністрації Римської імперії”[47,с.191-192; 166,с.47-87].

Цілком очевидно, що слов’яни-хорвати в Подністров’ї та Посянні, наголошував чеський історик Л. Нідерле: “уособлювали в сусідстві з готами в III-IV століттях значну державну, політичну, економічну та релігійну силу”[90,с.77].

Внаслідок протистояння з готами частина слов’ян-хорватів уже в III ст. н. е., як наголошував російський дослідник Ф. Браун, були переселені римськими імператорами Галерієм і Максиміліаном у 295 році, спочатку у нижню Паннонію, а потім на Балкани. Власне це переселення карпів-хорватів і мав на увазі імператор-письменник X століття Костянтин Багрянородний, помилково приписавши переселення хорватів часам імператора Іраклія, тобто переніс раніші події III століття у час VII століття[18,с.404-405].

Це переселення відбулося внаслідок того, що в III столітті у Подністров’я і Посяння прийшли готи, які стали в цьому регіоні

Європи біля витоків ранньохристиянської культури, яку не бажали приймати хорвати-язичники. З їх присутністю в Подністров'ї в III ст. н. е. вчені пов'язують велику кількість готських фортець, поселень, городищ, могильників, культових ранньохристиянських пам'яток, які в Прикарпатті та Подністров'ї склали виразні компоненти черняхівської культури, яку датують III-IV ст. н. е. і пов'язують з готами-християнами[59,с.371-376].

Такої точки зору на хорватсько-готські політичні та релігійні взаємовідносини в Подністров'ї та Посянні притримуються сучасні хорватські вчені, такі як Е. Херман та Й. Кулініч, які намагаються твердити, що: "перші прибувші хорвати в Далмацію були з сильним готським державним компонентом, який перейняли в III-IV століттях внаслідок готського впливу. Ці вчені включають в свою концепцію готослов'янські письмові, мовні, гідронімічні, топографічні, як і основні, археологічні джерела та дослідження німецьких вчених XIX-XX століть[143, s.2-3, s.223].

Дальше хорватські дослідники Е. Херман та Й. Кулініч в своїх працях наголошують, що: "в III-IV ст. н. е. карпи-хорвати мігрували з Прикарпаття в Далмацію, оскільки в їх середовище вселились готи-християни, які релігійно почали притіснити слов'ян-язичників". Ця гіпотеза виглядає дуже цікавою оскільки підтвержується археологічними та письмовими джерелами. За аналізом джерел, "карпи-хорвати" Прикарпаття і Подністров'я, за висновками дослідників Е. Хермана та Й. Кулініча, були: "слов'яни під пануванням готів, які в III ст. н. е. політично утвердившись в Подністров'ї, почали насильно запроваджувати християнство в середовищі хорватів-слов'ян..."[124,с.32-38].

Сучасний хорватський дослідник І. Муціч на основі аналізу всіх наявних жерел висунув "готську теорію впливу на хорватів", згідно якої: "в середовищі слов'ян Прикарпаття, Подністров'я і Посяння у III ст. н. е., поселились готи, які вплинули на культурні, мовні, державні та культурно-християнські взаємини і порушили давні язичницькі традиції та культурний розвиток хорватів". Власне проживання хорватів в сусідстві з готами, наголошує І. Муціч у своїй "готській теорії впливу на хорватів": "нав'язування слов'янам готських державних порядків та ранньохристиянських традицій, які готи насильно почали впроваджувати в Подністров'ї та Посянні, поклали початок з однієї сторони міграції хорватів-

язичників з Прикарпаття та Подністров'я на Балкани, а з другої кристалізації хорватської державності та культурно-християнської релігійної організації в Подністров'ї". Таким чином наголошує І. Муціч: "в III-IV століттях нашої ери, готи, що політично панували на слов'янами-хорватами Подністров'я і Посяння, намагалися утвердити в середовищі слов'ян-хорватів цього регіону Європи і аріанське християнство"[154,s.46-47].

Таким чином, такі історичні реалії історії Подністров'я засвідчують, окрім письмових і археологічних джерел, висновки вчених. Зокрема галицький дослідник О. Партицький та польський І. Лелевель вважали, що на початку III століття в Подністров'ї та Посянні політично і культурно-релігійно утверджуються ост-готи, які стають у цьому регіоні Європи біля витоків гото-слов'янської державної та ранньохристиянської культури. З їх присутністю в Подністров'ї та Посянні в III столітті нашої ери, за археологічними дослідженнями сучасних вчених-археологів Д.Н. Козака, І.П. Русанової, І.О. Винокура та інших, з готською присутністю пов'язують велику кількість готських поселень та городищ, могильників, культових ранньохристиянських пам'яток, які в Прикарпатті та Подністров'ї склали виразні компоненти черняхівської культури, які датуються III-IV століттями нашої ери. Власне цю черняхівську культуру Подністров'я німецькі вчені XIX-XX століть пов'язують з готами-християнами. В кінці XX на початку XXI століття, львівський археолог В. Войнаровський виявив ранньохристиянські старожитності у готських поселеннях і могильниках Подністров'я, які точно датував III-IV століттями нашої ери[14,с.20-23, с.24-26].

В готських могилах Подністров'я виявлені: ранньохристиянські, символи-хрестики, предмети християнського культу, а також культові споруди печерного типу та інші артефакти раннього християнства[154,s.46-47].

Слід наголосити, що археологічні християнські джерела з Подністров'я, які чітко пов'язуються з готами-християнами доповнюються і греко-римськими та ранньовізантійськими джерелами III-IV ст. н. е.[14,с.20-23, с.24-26].

Так у 313 році, коли християнство в епоху політичної та релігійної діяльності імператора Костянтина стало державною релігією Римської імперії, воно також охопило і території, які

прилягали до неї: Дакію та Подністров'я. Греко-римські джерела зокрема наголошують, що в Подністров'ї християнство було ще раніше, тобто у III столітті прийняте готами[14,с.20-23, с.24-26].

Так константинопольський єпископ IV століття Епіфаній засвідчував: “що до офіційного проголошення імператором Костянтином християнства в Римській імперії на початку III століття в Скіфії та Готії (Подністров'ї) активно діяли християнські місіонери...”[154,с.46-47].

В Подністровській Готії навернув у християнство готів християнський місіонер та перший їх єпископ - Авдій. Власне він створив у готів Тіраса-Дністра у 250-280 роках Готську єпископію і став першим християнським єпископом готів Подністров'я. Власне єпископ Авдій, за свідченнями Епіфанія: “...огласив християнським вченням багатьох готів і з тих пір у готів (Подністров'я наш курсив) виникли печерні монастирі, гуртожитки для новонавернених християн...”[154,с.46-47].

У епіграмі римського поета Альцима Авіта “До благочистивого союзу Христового” подано перелік народів, в тому числі й: “готів і слов'ян Подністров'я, які пізнали Бога...”[59,с.371-376].

За свідченнями античних і римських авторів, першими хто був навернений в християнство під час “готських воєн з Римом” у III-IV століттях: “були остготи, карпи, бастарни та інші народи Подністров'я”[154,с.46-47].

Слід наголосити, що у період черняхівської культури, в III-IV століттях нашої ери у Подністров'ї та Посянні нараховується кілька етнічних груп, у політичній та релігійній етнокельтурі яких домінують, готи-християни, оскільки всю готську політичну владу Подністров'я очолював з 218 по 250 роки готський король Остгота, який як вважають вчені, в останні роки свого життя в 246-250 роках, прийняв християнство, і очолив готську християнську державну організацію Подністров'я у якій першим християнським єпископом Подністров'я був Авдій[59,с.371-376].

Готи в Подністров'ї у III-IV століттях, за свідченнями дослідника Х. Вольфрама, дійсно склали добре організовану військово-політичну і очевидно культурно-християнську силу, здатну не лише утримувати у покорі місцеві слов'янські народи, але й проводити в його середовщі місіонерську християнську діяльність. Насиченість германського прошарку у Подністров'ї і

наявність у нього християнства, аріанського зразку, говорять про могутність готської християнської культури Подністров'я. Як наголошують дослідники В. Буданова, К. Тищенко, що кам'яні хрести, хрестики у всіх скелях і печерах Прикарпаття і Подністров'я, відкриті на Дністрі поблизу сіл Зелений Гай і Книсело, на яких зафіксовані ранньохристиянські готські хрести, цілком можна поставити на початку готського християнства III-IV століть, яке постало в регіонах Подністров'я в черняхівсько-християнську епоху. Зафіксовані ранньохристиянські атрибути які відносяться до III-IV століть, як і культові ранньохристиянські святилища з племінними ідолами на яких просто вирізьблювались ранньохристиянські (гото-черняхівські) хрести-свастики, як головний знак християнського релігійного культу Подністров'я, говорять, що III-IV століття символізують ранньохристиянську епоху цього регіону Європи [154, s.46-47].

Таким чином наголошують дослідники В. Буданова та К. Тищенко: “готи-християни (черняхівці) з 210 по 375 проживати в Подністров'ї і Посянні, де засновують місцеву християнську цивілізацію типу, Готське християнське королівство, з містами, ремісничими, господарсько-економічними та культурно-християнськими центрами, ранньохристиянською релігійною організацією, готською єпископією, яку очолював готський єпископ. І хоча проживання готів-християн у Подністров'ї було недовготривалим, всього трохи більше як півтора століття (близько 165 років), готи-християни зуміли, своїми ранньохристиянськими похованнями, що виявлені археологами в черняхівській культурі, в яких присутні християнські символи, християнські рудименти, наскельні християнські символи, готські хрести, печерні ранньохристиянські культові споруди, залишити помітний слід в зародженні, становленні ранньохристиянської культури Карпат, Подністров'я і Посяння в III-IV століттях ношої ери”. Це підтверджував і готський історик Йордан, який наголошував: “що готи переміщаючись по Подністров'ю, всюди возили перевізні розбірні церкви. Проживаючи довго по берегах Дністра, готи облаштовували свої церкви в гротах і печерах в берех Дністра та інших рік” [64, с.70-76].

Готи першими серед народів Посяння та Подністов'я у III-IV століттях прийняли християнство, щоправда, у формі аріанства,

організували Дністровську ранньохристиянську єпископію. Перший єпископ Подністров'я - Авдій(260-320рр.) - хрестив готів та слов'ян. Наступним єпископом Подністров'я був Теофіл(321-340рр.), який брав участь у I Нікейському Соборі у 325 році, наступний готський єпископ Подністров'я, у 341-383 роках Вульфїла, який був першим перекладачем Біблії в Подністров'ї, готською мовою. Слід наголосити, що текст перекладу готської Біблії “Codex argenteus”, зберігся до нашого часу[89,с.274-275].

Важливим культурологічним висновком є те, що слов'яни вперше запізналися з християнством ще у III-IV століттях в Подністров'ї за посередництвом саме готських християнських місіонерів, які поширювали Христове вчення на північ від Дунаю та по басейнах рік Сяну та Дністра[59,с.371-376].

На це вказує слов'янська християнська термінологія, що дісталася стародавнім слов'янам через готське посередництво. Такі терміни, як церква, хрест, піп, піст, сатана є готськими і співпадають з буквами готського рунічного алфавіту. На це вказує і найвідоміша готська археологічна знахідка з української Волині з рунічним написом готською мовою “tilarids”, що у перекладі на українську мову означає “нападник, наїздник”. Дослідники В. Буданова та К. Тищенко також вважають: “що в III-IV століттях християнство у суспільстві та державі готів, що проживали на територіях України: Подніпров'я, Подністров'я, Волині було елементом готської ідеології та готського християнського суспільного устрою”. Слід наголосити, що твердиня Мангуп в Криму, куди в другій половині IV століття нашої ери переселились готи-християни із Подністров'я, була закладена готами-християнами, як культова споруда-церква[59,с.371-376].

Як, засвідчив готський літописець Йордан, такі самі церковні споруди, які готи використовували в Подністров'я, вони застосовували і в свою подальшу християнську епоху в Криму. Прийшовши в Крим вони і тут у другій половині IV століття заклали готську християнську культуру. За свідченнями археологічних джерел, в гірському Криму виявлені тотожні ранньохристиянській культурі Подністров'я, наскальні “готські хрестики” та ранньохристиянські печерні готські комплекси. Таким чином ранньохристиянська культура Дністра III-IV століть є історична реальність, оскільки Дністер, як велика ріка, був

відомий ще античним авторам, які називали його Тірасом й тому готи поселившись і півтора століття проживаючи на Дністрі, залишили сліди ранньохристиянської культури по усьому басейні Подністров'я, а також Прикарпаття та в Карпатах[59,с.371-376].

Слід наголосити, що ранньохристиянська культура тут утверджується повільно, оскільки на початку I століття нашої ери в Карпато-Дністровський регіон приходять римляни, які намагаються утвердити тут свою політичну, економічну та культурно-релігійну організацію. Спочатку Дністер римляни за давньогрецькою традицією, свідченнями: Страбона, Плінія Старшого, М. Тірського, К. Птолемея, називали - Тірасом, та вже римські літописці з кінця III початку IV століття нашої ери називають ріку Дністром, про що згадує римський історик Амміан Марцелін в 330 році нашої ери[59,с.371-376].

В II столітті нашої ери римський імператор Траян покорує даків і кордони Римської імперії наближуються до регіону Дністра. Свідчення зафіксовані в "Слові о полку Ігоревім" наголошують: "про благодатні віка Троянові..." ще навіть у XII столітті. Між жителями римських східних провінцій і племенними об'єднаннями: бастарнів, карпів, готів, які проживали в Прикарпатті та Подністров'ї виникають не тільки торгово-економічні, але й релігійно-культурні відносини[59,с.371-376].

Слід наголосити, що в період між III-IV століттями нашої ери християнами ставала велика кількість римських легіонерів, що дало можливість римському імператору Костянтину, опираючись на християнське військо, ввести християнство, як державну релігію в усій Римській імперії. В цей же час велика кількість римських легіонерів та купців, що вже була християнами, була розміщена в регіонах Подністров'я та Прикарпаття. Військові табори, в яких були розміщені римські легіони, виявлені археологами в місті Коломиї. Недаремно народний епос українців-гуцулів засвідчує, що: "Коломия давнє місто, за римлян постало". Власне в Карпато-Дністровському регіоні Римська держава вступила в політичні, торгово-економічні, культурно-релігійні відносини з слов'янським та готським населенням Прикарпаття та Подністров'я. Християнські місіонери проникають не тільки в завойовані Римською державою землі, але і на суміжні території. Не дивлячись на переслідування в центрі Римської держави

християнство в I століттях вже мало великий вплив в усій Римській імперії так і прилягаючих до імперії землях, де воно намагалося концентруватися із-за близькості до метрополії [59,с.371-376]. За таких обставин можна наголосити, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я в III-IV століттях нашої ери йшло декількома шляхами: із Посяння та Подністров'я від готів, які вводили його через Іллірію в Паннонію, про що наголошувалось вище та з Риму через римську провінцію "Дакія" та через Карпати з римської провінції "Мезія". Римські та візантійські джерела засвідчують, що апостолом, який проводив християнство в слов'ян в I столітті нашої ери - був святий Павло. Він був також і апостолом, який рукоположив святого Андроніка першим слов'янським єпископом. Русь, наголошував автор "Повісті минулих літ" Нестор: "прийняла слов'янську писемність з Паннонії та Іллірії та Подністров'я". Можна наголосити, що першим учителем християнства в Центральній Європі і зокрема регіонів Прикарпаття та Подністров'я був святий Павло, функції якого продовжив рукоположений ним чи його учнями, перший єпископ-гот Авдій(260-320рр.), наступним готським єпископом Подністов'я у 321-340 роках був Теофіл, у 341-383 роках, був єпископ-гот Вульфїла, який був перекладачем Святого Письма (Біблії) в Подністров'ї, готською мовою. Далше готи переселяються в Крим і в кінці IV століття, з 384 року стає вже суто слов'янський єпископ Подністов'я, в пізньоримський час, коли капи-хорвати Карпато-Дністовського регіону стали незалежні й могутні, святий Андронік[59,с.370-376].

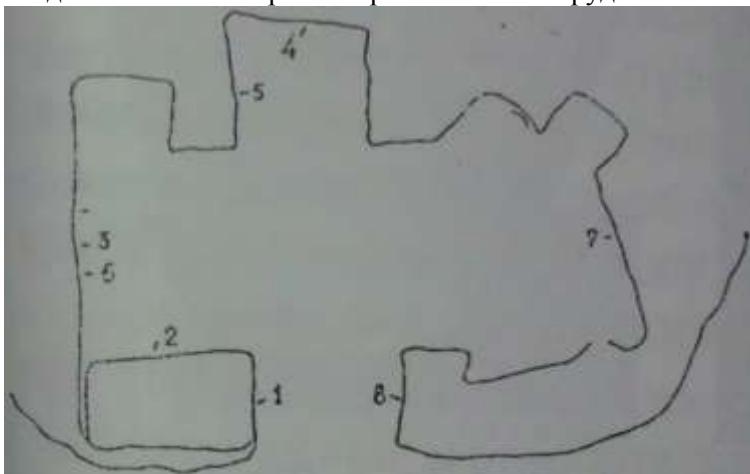
Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті, Подністров'ї та Посянні з III по IV століття підтверджується археологічними дослідженнями львівського археолога В. Войнаровського[33,с.87-88].

В результаті археологічних досліджень в Подністров'ї виявлені поховання з трупоположенням по християнському зразку. На поселеннях черняхівської культури IV-V століть нашої ери Чорнівка I, на Буковині, була знайдена пряслиця із обломка амфори, де зображено три хреста, а також кам'яна форма для відливання натільних хрестиків. Питаннями зародження та становлення християнства в перших віках нашої ери на території Подністров'я в племен черняхівської культури займалися також

дослідники: М. Чубатий, І. Винокур, Є. Симонович, І. Русанова які вважали, що в III-IV століттях християнство проникає в Подністров'я. Це "хрещення Подністров'я в III ст. н. е." до кінця XX століття, на думку вчених, було слабо вивчене і сьогодні його слід належним чином, опираючись на співставлення джерел, в тому числі й археологічних, всесторонньо дослідити[59,с.371-376].

За обставин настанов вищезазначених вчених, попробуємо реконструювати зародження та становлення ранньохристиянських культових готських храмів III-IV століть нашої ери на території Прикарпаття та Подністров'я. В римський час ці ж ранньохристиянські культові готські храми в (IV-V ст. н. е.) зароджуються готами в Криму, куди вони переселились з Подністров'я. Готські християнські церкви в Криму знаходились в гротах та печерах, вони зафіксовані і відомі сучасній історичній науці. Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські культові споруди, виявлені на Дністрі, які археологічними дослідженнями зафіксовані і датовані III-IV ст. н. е.[59, с. 370-376].

В 1998 році археологами з УУМ та УІК, поблизу села Стінка Тернопільської обл., був відкритий печерний ранньохристиянський готський храм вирубаний в вапняковій породі. Слід наголосити, що згідно реконструкції плану, вченими УУМ вперше робиться висновок, що ранньохристиянський готський храм цілком відповідає єпископській ранньохристиянській споруді III-IV ст. н. е.

Мал. 5. План кафедральної церкви готського єпископа в Подністров'ї, в селі Стінка Тернопільської обл. III-IV ст. н. е.

В плані храм має трапецивидну форму з входом з західної сторони з вітварем і двома притворами в східній частині. В середині культової споруди знаходяться як християнська так і язичницька символіка[59,с.371-376].

Мал.6.Готська єпископська церква III-IV ст. н. е. облаштована в печері на Дністрі біля села Стінка Тернопільської області.

Біля вітваря проглядається солярний знак у вигляді свастики, а також докириличні і латинські букви, які притаманні для римської та готської епохи III-IV століть нашої ери, а отже готського ранньохристиянського часу Подністров'я та Посяння.

Мал. 7. Готських хрест III століття з готської єпископської церкви Подністров'я біля села Стінка Тернопільської області.

На стародавньому пам'ятнику черняхівської культури (III-IV ст. н. е.), були знайдені фрагменти ритуального християнського посуду, на якому збереглися ранньохристиянські знаки, які засвідчені в ранньохристиянському храмі біля села Стінка [59,с.371-376].

Усі наявні артефакти свідчать, що це був готський кафедральний печерний храм на Дністрі, який міг слугувати ранньою резиденцією готського єпископа в III-IV століттях нашої ери[128,с.28-39].

В середині в вівтарній частині кафедральної готської (єпископської церкви) III-IV століть н. е. виявлений готський хрест-свастика, який очевидно в ті далекі часи послугував культовою святиною для християнської твердині Подністров'я.

Якщо навіть в наш час подивитися на весь цей комплекс із протилежної сторони Дністра на ранньохристиянський єпископський центр готів Подністров'я, то навіть зафіксований сучасним фото він виглядає величаво[59,с.371-376].

Мал. 8. Готський печерний монастир та єпископська церква над Дністром III-IV ст. н. е. біля с. Стінка Тернопільської обл.

Можна тільки собі уявити, яку магічну притягувальну силу ранньохристиянська кафедральна єпископська церква готів мала у III-IV століттях нашої ери. Цілком ймовірно, що зразки готських печерних ранньохристиянських храмів поклали основу печерним ранньохристиянським храмам та монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів, Сахарна та іншим, які ще слабо досліджені в басейні Дністра. Сучасній науці відомо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища та ранньохристиянські культові центри в III-IV ст. н. е., які зафіксовані вченими, як в печерах так і на поверхності[59,с.379-381;85,с.23-28].

В процесі вивчення концепції раннього християнства на території слов'ян Подністров'я, яке заснували прийшли на початку III століття нашої ери, готи, постає одне, але змістовне запитання, чи дійсно з цією теорією "готського походження хорватів", слов'яни-хорвати всюди перебували в проживанні з готами в Подністров'ї і чи дійсно були піддані їх політичному та релігійнохристиянському впливу. На це запитання дає відповідь львівський археолог В. Войнаровський, який виявив у готських поселеннях і могильниках Подністров'я III-IV століть ранньохристиянські, символи-хрестики та інші артефакти раннього християнства Подністров'я[14,с.20-23, с.24-26].

Мал. 9. Вид на Дністровські пороги (с. Поточище).

Слід наголосити, що археологічні християнські джерела з Подністров'я, які чітко пов'язуються з слов'янами та готами-

християнами доповнюються і греко-римськими, готськими та ранньовізантійськими джерелами III-IV століть н. е. [59,с.371-376].

Так у 313 році, коли в епоху політичної та релігійної діяльності імператора Костянтина, християнство стало державною релігією в Римській імперії, воно також охопило і території, які прилягали до неї: Дакію та Бастарнію - Подністров'я. Греко-римські джерела зокрема наголошують, що християнство було у Подністров'ї ще раніше, у III столітті прийняте готами. Так костантинопольський єпископ IV століття Епіфаній засвідчував: "що до офіційного проголошення імператором Костянтином християнства в Римській імперії на початку III століття в Скіфії та Готії активно діяли християнські місіонери. В Подністровській Готії навернув у християнство готів християнський місіонер та перший їх єпископ - Авдій. Власне він створив у готів Тіраса-Дністра у 250-280 роках Готську єпископію і став перших християнським єпископом готів Подністров'я". Власне єпископ Авдій за свідченнями Епіфанія: "...огласив християнським вченням багатьох готів і з тих пір у готів (Подністров'я наш курсив) виникли печерні монастирі, гуртожитки для новонавернених християн..."[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26].

У епіграмі римського поета Альцима Авіта "До благочистивого союзу Христового" подано перелік народів, в тому числі й "готів і слов'ян Подністров'я, які пізнали Бога..."[59,с.371-376].

За свідченнями античних і римських авторів, першими хто був навернений в християнство під час "готських воєн з Римом" у III-IV століттях, були: готи, карпи, бастарни та інші народи Подністров'я. Слід наголосити, що у період черняхівської культури, в перших століттях нашої ери у Подністров'ї і Посянні нараховується кілька етнічних груп, у політичній та релігійній етнокельтурі яких домінують, готи-християни, оскільки всю готську політичну владу Подністров'я очолював з 218 по 250 роки готський король Остгота, який як вважають вчені, в останні роки свого життя, в 246-250 роках прийняв християнство, і очолив готську християнську державну організацію (цивілізацію) Подністров'я у якій першим християнським єпископом Подністров'я був - Авдій[138, s.25-46; 156,s.15-42,s.134-154].

Готи в Подністров'ї у III-IV століттях, за дослідженнями Х. Вольфрама: "дійсно складали добре організовану військово-

політичну і культурно-християнську силу, здатну не лише утримувати у покорі місцеві слов'янські народи, але й проводити в його середовщі місіонерську християнську діяльність. Насиченість германського прошарку у Прикарпатті і Подністров'ї та наявність у нього християнства, аріанського зразку, говорить про могутність готської християнської культури Подністров'я”[59,с.370-376; 69,с.127-135; 138, s.25-46; 156,s.15-42, s.134-154; 81,с.65-70].

Як наголошують дослідники В. Буданова, К. Тищенко, що кам'яні хрести, хрестики на всіх скелях і печерах Прикарпаття і Подністров'я, відкриті на Дністрі поблизу сіл Зелений Гай і Книсело, на яких зафіксовані ранньохристиянські готські хрести, цілком можливо поставити на початку готського християнства III-IV століть регіонів Подністров'я в черняхівсько-християнську епоху”[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Зафіксовані ранньохристиянські атрибути які відносяться до III-IV століть, як і культові ранньохристиянські святилища з племінними ідолами на яких просто вирізьблювались ранньохристиянські (гото-черняхівські) хрести, як головний знак християнського релігійного культу Подністров'я, говорять, що III-IV століття символізують про ранньохристиянську епоху цього регіону Європи[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Таким чином наголошують дослідники В. Буданова та К. Тищенко: “готи-християни (черняхівці) з 210 по 375 проживати в Подністров'ї і очевидно Посянні, де засновують місцеву християнську цивілізацію, типу Готське християнське королівство, з містами, ремісничими, господарсько-економічними та культурно-християнськими центрами, ранньохристиянською релігійною організацією, яку очолював готський єпископ. І хоча проживання готів-християн у Подністров'ї було недовготривалим, всього близько півтора століття, однак готи-християни зуміли, своїми чисельними ранньохристиянськими похованнями в черняхівській культурі, в яких присутні християнські символи, християнські рудименти, наскельні християнські символи, готські хрести, печерні ранньохристиянські культові споруди, залишити помітний слід в ранньохристиянській культурі Карпат, Подністров'я та Посяння III-IV століть нашої ери”[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Це підтверджував і готський історик Йордан, який наголошував: “що готи переміщаючись по Подністров’ю всюди возили перевізні розбірні церкви. Проживаючи довго по берегах Дністра, готи облаштовували християнські церкви в гротах і печерах в берех Дністра та інших рік”[64,с.70-78; 44,с.34-35, с.72-77, с.274-275].

Готи першими серед народів Посяння та Подністров’я у III-IV століттях нашої ери прийняли християнство, щоправда, у формі аріанства і організували Дністровську єпископію.

Перший єпископ Подністров’я - Авдій (260-320pp.) - хрестив готів та слов’ян. Наступний Теофіл (321-340pp.) представляв готську єпископію на I Вселенському Соборі у 325 році, наступний, готський єпископ Подністров’я Вульфїла у 341-383 роках, першим переклав Біблію в Подністров’ї, готською мовою. Слід наголосити, що оригінал тексту перекладу готської Біблії “Codex argenteus” зберігся до нашого часу”[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Важливим культурологічним висновком є те, що слов’яни вперше запізналися з християнством ще у III-IV століттях в Подністров’ї за посередництвом саме готських християнських місіонерів, які поширювали Христове вчення на північ від Дунаю та по басейнах рік Сяну та Дністра. На це вказує слов’янська християнська термінологія, що дісталася стародавнім слов’янам через готське посередництво. Такі терміни, як: церква, хрест, піп, піст, сатана є готськими і співпадають з буквами готського рунічного алфавіту. На це вказує і найвідоміша готська археологічна знахідка з української Волині з рунічним написом готською мовою “tilarids”, що у перекладі на українську мову означає “нападник, наїздник”[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Дослідники В. Буданова та К. Тищенко вважають: “що в III-IV століттях християнство у суспільстві та державі готів, що проживали на територіях України: Подніпров’я, Подністров’я, Волині було елементом готської ідеології та готського християнського суспільного устрою”[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96; 103,с.20-23; с.20-21, с.26].

Слід наголосити, що єпископська церква в Мангупі, Криму, куди в кінці IV ст. н. е. переселились готи-християни із Подністров’я, була закладена за таким же планом, який мала єпископська церква

готів в Подністров'ї, біля села Стінка Тернопільської області” [14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.24-26].

Мал. 10. Ранньохристиянський готський храм кінця IV ст. н. е. в Криму як прототип єпископського центру над Дністром біля села Стінка Тернопільської області.

Як, засвідчив готський історик Йордан, такі самі церковні споруди, які готи використовували в Подністров'я, вони застосовували і в свою подальшу епоху проживання в Криму. Прийшовши в Крим готи в останній чверті IV століття заклали готську християнську культуру. За свідченнями археологічної науки, в гірському Криму виявлені тотожні ранньохристиянській культурі Подністров'я, наскальні “готські хрестики” та ранньохристиянські печерні готські комплекси[30,с.278-279; 38,с.56].

Отже готи переселяються в Крим у кінці IV століття, в пізньоримський час, і тому з 385 року по 410 роки, християнське Подністров'я, на початку V ст. н. е., очолив, вже суто слов'янський єпископ, відомий з джерел, як святий Андронік. Його перебування на Дністровській єпископській кафедрі це вже інший час, коли карпи-хорвати Карпато-Дністовського регіону, вже незалежні від готів, відновлюють давню місцеву релігійну культуру, язичництво, яке знову стає панівною релігією Подністров'я до IX ст. н. е.

Андронік це останній відомий єпископ Подністровської християнської єпископії початку V ст. н. е., яка внаслідок відновлення язичництва, занепала до IX ст. н. е.[59,с.370-376].

Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті та Подністров'ї з III по IX століття підтверджується археологічними джерелами, які засвідчують існування християнства в племен черняхівської культури у III-V століттях в Подністров'ї, опісля після виходу готів в Крим, язичництво знову відновлюється і функціонує до IX ст. н. е., на що вказав своїми науковими дослідженнями археолог В. Войнаровський[33,с.87-88].

В результаті його досліджень в Подністров'ї виявлені поховання з трупоположенням по християнському зразку. На поселеннях черняхівської культури IV-V століть нашої ери Чорнівка I, на Буковині, була знайдена пряслиця із обломка амфори, де зображено три хреста, а також кам'яна форма для відливання натільних хрестиків[23,с.12-23].

Питаннями зародження християнства в III-V століттях нашої ери на території Прикарпаття та Подністров'я в племен черняхівської культури займалися також дослідники І. Винокур[25,с.10-16; 35,с.23-с.41; 97,с.14-19], Є. Симонович та М. Чубатий, які вважали, християнську культуру Подністров'я III-V ст. н. е., реальною, яку необхідно належним чином дослідити[97,с.14-19; 68,с.73-74].

Попробуємо реконструювати зародження ранньохристиянських культових готських храмів III-IV століть нашої ери в Прикарпатті та Подністров'ї. В римський час ці ж ранньохристиянські культові готські храми в (IV-V ст.) зароджуються готами в Криму, куди вони переселились з Подністров'я[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26]. В означену епоху готські християнські церкви Подністров'я знаходились в гротах та печерах, а також на великих дністровських пагорбах. Слід наголосити, що вони зафіксовані і відомі сучасній історичній науці на притоках Дністра[3,с.7-9].

Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські, церкви, на Дністрі, зафіксовані археологічними дослідженнями і точно датуються III-V ст. н. е.[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26].

В 1998 році археологічним відділом Українського університету (УУМ) та Українського Історичного Клубу (УІК) міста Москви (кер. к.і.н., доц. В. Артюх), поблизу села Стінка Тернопільської

обл., досліджений печерний раннохристиянський готський храм вирубаний у вапняковій породі[14,с.20-23, с.24-26; 9,с.20-23, с.26].

В плані храм має трапецивидну форму з входом з західної сторони з вітварем і двома притворами в східній частині. В середині культової, єпископської споруди, знаходилась ранньохристиянська, готська символіка III-V ст. н. е.[3,с.7-9].

Біля вітваря проглядається солярний знак у вигляді готської свастики, а також докириличні і латинські букви, які відповідали готській епосі Подністров'я III-IV ст. н. е.[24,с.207-208].

На стародавньому раннохристиянському пам'ятнику, горській єпископській церкві, черняхівської культури (III-IV ст. н. е.), були знайдені також рідкісні фрагменти раннохристиянського ритуального посуду, на якому збереглися раннохристиянські знаки. Власне сама церковна споруда, ритуальний посуд, яким користувався для відправлення християнського культу готський єпископ, засвідчують великий раннохристиянський центр біля села Стінка Тернопільської області, який вражає своєю величиною і сьогодні не те, що в III-IV столітті нашої ери[108,с.176-177].

Не виключена ймовірність, що печерний храм біля села Стінка в Тернопільській обл. на Дністрі був раніше ніж став кафедральним єпископським центром в III-IV ст. н. е., однак більше такого великого християнського центру в Подністров'ї, який би міг слугувати за єпископський центр, поки що не виявлено[3,с.7-9].

Цілком ймовірно, що готські печерні раннохристиянські храми III-IV ст. н. е. поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ціпів, Сахарна і ряд других, що ще слабо досліджені в басейні Дністра[23,с.12-19;97,с.12-24;85,с.23-28].

Сучасній науці відомо, що ці раннохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища, які в III-IV століттях нашої ери набрали рис раннохристиянських. Вони відкриті, як в печерах так і на пагорбах[4,с.7-13; с.379-381].

Процес дослідження взаємовідносин готів і слов'ян-хорватів Подністров'я в III-IV ст. н. е. носить в собі багато спірних досліджень, в тому числі й сучасних хорватських вчених, таких як Е. Херман та Й. Кулініч, які намагаються твердити: "що перші хорвати Далмації були слов'янами Прикарпаття та Подністров'я з

готським культурно-релігійним та політичним забарвленням”. Хорватські вчені Е. Херман та Й. Кулініч включають в свою концепцію: ”гото-хорватські письмові, мовні, гідронімічні, топографічні рудименти, які хоривати-слов’яни перейняли в готів під час спільного проживання в Прикарпатті та Подністров’ї, які слабо досліджені в сучасній українській науці”[143, s.2-3, s.223].

У висновок своєї концепції, хорватські дослідники Е. Херман та Й. Кулініч в своїх працях наголошують, що: ” в III-IV століттях нашої ери хорвати мігрували з Прикарпаття в Далмацію, оскільки на їх землі в середовище слов’ян вселились готи, які на Волині, особливо в Прикарпатті та Подністров’ї нав’язували християнство слов’янам-хорватам. Ті слов’яни-хорвати (карпи) за даними різних античних авторів, що не прийняли готських державних порядків і християнської релігії готів і притримувалися давньої язичницької релігії, і за обставин несприйняття політичного і культурно-релігійного тиску готів, мігрували в Далмацію”[143, s.2-3, s.223].

Ця гіпотеза виглядає цікавою і має свої письмові та археологічні підтвердження. За аналізом джерел, “хорвати” дослідників Е. Хермана та Й. Кулініча: “були слов’янами, які внаслідок сусідства з готами в III-IV століттях нашої ери перейняли не тільки форми господарювання готів, але й ряд мовних, культурних та релігійних, передусім християнських рудементів”. Автори наголошують, що: “теорія слов’янського походження хорватів найбільш вірогідна, оскільки хорвати мовно споріднені з слов’янами і не могли б, якщо не були б слов’янами, так швидко змінити мову, культуру. Слов’янська приналежність хорватів базується і на перших політичних союзах та культурних надбаннях. Із 16 найвизначніших слов’яно-хорватських родів усі носили слов’янські імена і прізвища, сповідували слов’янські традиції, які є і в інших слов’янських народів. Вся сутність хорватів III-IV століть нашої ери, це знаходження під потужним впливом готів, внаслідок якого виникли елементи спільної гото-слов’янської державності, господарювання, ранньохристиянської культури”[143,s.2-3, s.223].

Не слід виключати, що в усі ці рудименти, як би це звучало не патріотично, прищеплювалися готами, слов’янам-хорватам Прикарпаття і Подністров’я, насильно, внаслідок політичної залежності в III-IV століттях слов’ян-хорватів Прикарпаття і

Подністров'я від могутньої держави готів, про що наголошувала в своїх дослідженнях І.П. Русанова, що й з рештою й спричинило відселення частини слов'ян-хорватів на Балкани”[124,с.32-38].

Таким чином продовжує інший хорватський дослідник І. Муціч в своїй теорії “залежності слов'ян-хорватів від готського політичного і релігійного панування”: “в середовищі слов'ян-хорватів (карпів-бастарнів) Прикарпаття та Подністров'я поселились у III-IV століттях нашої ери, готи, які вплинули на державні та релігійні традиції слов'ян-хорватів”[143, s.2-3, s.223].

Власне проживання хорватів в сусідстві чи в залежності від готів, наголошує І. Муціч у своїй “готській теорії покороення та удержавлення слов'ян”, на аналізі сукупності слов'янських, хорватських, німецьких джерел та висновках вчених, на критичного аналізу сукупності джерел, наголошує: “готське панування і III-IV століттях над слов'янами, коли “готи примучили слов'ян”, дало початок, коли готи пішли в Крим, хорватській державності Прикарпаття, Великій чи Білій Хорватії”[154, s.46-47].

В процесі вивчення концепцій хорватських вчених Е. Хермана, Й. Кулініча, І. Муціча постає одне, але змістовне запитання, чи дійсно з цією теорією “готського удержавлення хорватів в III-IV століттях нашої ери”: ”хорвати політично залежали від готів і перебування у сусідстві з готами в Посянні, Подністров'ї, Причорномор'ї надало слов'янам-хорватам готських політичних та релігійно-християнських ознак?”[75, с.57-59].

Аналіз джерел археологічної науки, однозначно сьогодні підтверджують, що таке, близьке, на протязі III-IV століть часу проживання готів з хорватами в Прикарпатті та Подністров'ї, дійсно було. Вчені не заперечують таку спорідненість, оскільки як мовно, так і культурно, готи і хорвати за період III-IV ст. н. е. про що засвідчують мовознавці та історики: Ф. Браун, О. Партицький, М. Фасмер, О. Трубачев, К. Тищенко, О. Гуцуляк та інші дослідники, створили спільну слов'яно-германську лексику, мову, ранньохристиянську релігію та культуру[143, s.2-3, s.223].

Тільки після виходу в кінці IV століття нашої ери готів з Подністров'я в Крим, про що засвідчує археологічний матеріал і висновки вчених, джерела чітко фіксують утворення з племен Прикарпаття і Подністров'я на основі політичної організації, слов'ян-хорватів, держави Великої чи Білої Хорватії, яка за

свідченнями К. Багрянородного та київського літописця Нестора: "знаходилася в Прикарпатті та Подністров'ї"[75, с.57-59].

Отже в IV-V століттях в Прикарпатті та Подністров'ї створюється власна слов'янська держава - Велика чи Біла Хорватія, що підтверджується письмовими пізньоримськими, візантійськими, також археологічними, лінгвістичними, топографічними, антропологічними джерелами та поховальним обрядом язичницької хорваської релігії[143,s.2-3, s.223].

Все це означає, що вихід готів-християн з Подністров'я в Крим і вихід з залежності від політичної та релігійно-християнської системи готів, слов'ян-хорватів, формування ними власної держави, Великої чи Білої Хорватії, відновило у хорватів, після 375 року, язичницьку релігійну систему, як стародавній комплекс релігійного світобачення та ідолопоклоніння[75, с.57-59].

Важливою проблемою сучасної історичної науки є весторонне вивчення присутності готів та гепідів на території України, зокрема на території Прикарпаття і Подністров'я в 210-375 роках, тобто в пізньоримський час. Власне III-IV ст. н. е. вчені пов'язують з присутністю германців готів та гепідів на території Прикарпаття і Подністров'я з археологічними черняхівськими матеріалами. Як наголошує київський дослідник Б.М. Магомедов, формування черняхівської культури, яка досить добре досліджена з археологічної точки зору, було пов'язане з вторгненням на територію Прикарпаття і Подністров'я з Південної Прибалтики двох германських народів готів[80,с.57-64], та гепідів[133,s.389-403]. Слід наголосити, що гепіди за своєю подібною матеріальною культурою дуже нагадують готів, яких археологи пов'язують з вербальною культурою, яку навіть називають гото-гепідською. Таким чином ця готсько-гепідська культура в пізньо-римський час проникає з Польщі з Помор'я на територію Волині та Прикарпаття і Подністров'я, особливо це відчутно в пізньоримський час в III-IV століттях. Археологічні дослідження дають право наголошувати про переселення готів та гепідів по східно-південних просторах Східної Європи аж до Причорномор'я, що пояснюється поширенням в Прикарпатті та Подністров'ї вельбарської (гепідської) та черняхівської (готської) культури[81,с.155-159].

Готський історик Йордан засвідчує спільне етнічне коріння готів та гепідів. Так у легенді відомій ще літописцю Йордану

розповідається, що: ”Готи вийшли з надр Скандзи із своїм королем Беріхом, витягнувши усього тільки три кораблі на берег по цей бік океану, тобто в Готісканзу. З цих трьох кораблів, як буває, один пристав пізніше інших і, кажуть, дав ім’я всьому племені, тому, що на їх мові “ледачий” вимовляється “gerpanda”... Без сумніву, вони родом із готів”[64,с.70-78; 110, с.7-61, с.185-365].

Можна зробити висновок із проаналізованої сукупності джерел, що гепіди із території Вісли швидко до кінця епохи римського часу, переселилися на південь, в Паннонію. Тут, як засвідчує Йордан: ”Король гепідів Фастіда підняв своє неповоротке плем’я і розширив зброєю межі своєї області. Він розорив бургундзонів майже до повного знищення і скорив чисельні інші племена... і почав він додавати земель своєму племені, що збільшувалось”[110, с.97].

Пізніше король гепідів Фастіда намагався захопити територію хорвато-слов’янського етносу, Прикарпаття та Подністров’я, яке знаходилась у конфедеративних відносинах з остготами. Переговори з королем готів Остготою нічого не дали, територія Подністров’я залишилась союзною з готським королівством. Остготи не дивлячись на кровопролитну битву в 246 році поблизу міста Галтіса - Галича, яка закінчилась нічим, змусили короля гепідів Фастіду відмовитись від Прикарпатсько-Подністровських земель і повернутись в Потисся та Паннонію[110,с.98-100].

Агресивність гепідів дає право проаналізувати свідчення про їх діяльність в Центральній-Східній Європі. Про гепідів також говорять римські джерела другої половини III століття. Зокрема “Житєпис Клавдія” в переліку племен, які взяли участь в нападі на Рим в 269-270 роках згадує гепідів та готів[103,с.128-129]. Документи також засвідчують, що “готські народи”, готи та гепіди вступили в новий конфлікт з Римом в 277-279 роках у Фракії [103,с.57-64].

Ці війни, як засвідчують римські джерела, закінчились повною поразкою варварів. Після їх закінчення в 280 році імператор “оселив на римській землі 100 тисяч бастарнів, а окрім них гепідів, грейтундів та вандалів”. Згадка про бастарнів, які проживали в Прикарпатті та Подністров’ї, може говорити, що вони разом з готами та гепідами брали участь у війнах з Римом[20,с.105-106].

В панегирику на честь імператора Максиміліана від 291 року розповідається про війну між германськими народами за Дунаєм: ” готи цілком винищують бургундів, з іншого боку за переможених озброюються аламани. В цей же час тервінги, інша частина готів, приєднавши загін тайфалів, ведуть війну проти вандалів та гепідів”. Таким чином, як бачимо із свідчень, ще навіть в 291 році суперництво за першість між готами і гепідами продовжувалось, про що говорять джерела про їх чисельні війни”[16,с.35-51].

Таким чином в середині III століття “Гепідія” чітко фіксується в Потиссі та Паннонії, вона чітко залишається в межах володінь гепідського короля Фастіди, що збігається з ареалом вельбарської культури[69,с.127-135].

Власне в цей час гепіди ведуть війни з остготами, щоб підчинити собі Прикарпаття і Подністров’я “Бастарнію”, майбутню Велику чи Білу Хорватію - Галичину[95,с.178-232].

В цей же час король готів, Остгота, розуміючи, що якщо гепіди заволодіють землями багатого Прикарпаття і Подністров’я, то стануть загрозою для панування готів в Дакії, Причорномор’ї та Подунав’ї. Власне це змусило короля Остготу в середині III століття вступити в війну з гепідським королем Фастідою. Головна битва відбулася в Подністров’ї, біля міста Галтіса (Галич), як наголошує Йордан, у 246 році, після якої обидва війська повернулися в свої землі[110,с.98-100].

Отже за свідченнями готського літописця Йордана, бачимо, що германські народи готи і гепіди дійсно мали певний політичний, соціально-економічний та культурно-християнський вплив на Бастарнів(слов’ян-хорватів) в III-IV століттях нашої ери[143, s.2-3, s.223].

Чітко прослідковується певна політична залежність (Бастарнії), слов’ян-хорватів, Прикарпаття та Подністров’я, про що наголошував Йордан, від королівства готів в час правління короля Остготи, якому очевидно, правителі бастарнів (Прикарпаття і Подністров’я) платили данину[143,s.2-3,s.223].

Власне цю данину забажали отримувати проживаючі в Потиссі та Паннонії інші германці, гепіди. Отже із-за “бастарнської данини” між двома германськими народами, як засвідчує готський історик Йордан, виникла суперечка, яка привела до війни

і яка не змілина статусу Бастарнії, слов'ян-хорватів, Прикарпаття та Подністров'я[110,с.98-100].

Слід наголосити, як засвідчують джерела, археологічні дослідження, та висновки авторитетних вчених, проблема політичної та християнської присутності готів у III-IV століттях на території Прикарпаття та Подністров'я, дещо перебільшена німецькою історіографією, яка наголошує: "на повній державній асиміляції та християнізації бастарнів Прикарпаття та Подністров'я, готами в епоху правління Остготи"[133,s. 398-403].

Сукупність проаналізованих письмових та археологічних джерел, однак не підтверджують висновків німецьких вчених, оскільки державність бастарнів та хорватів відома з римських і візантійських джерел, які наголошували, що слов'яни відомі римлянам і візантійцям "власною державною та релігійною інфраструктурою: спочатку Бастарнією, а потім Великою чи Білою Хорватією", яка після відходу готів в кінці IV століття, з V до X століття, була незалежною язичницькою державою. Отже, можемо наголосити, що відхід готської політичної та релігійно-християнської інфраструктури в кінці IV ст. н. е. з території Прикарпаття і Подністров'я в Крим відновлює старі язичницькі культурно-релігійні та державні традиції у слов'ян-хорватів Прикарпаття та Подністров'я[38,с.54-55;69,с.127-135].

Сукупність всіх проаналізованих в тому числі й археологічних джерел, дає право наголошувати тільки на певній політичній залежності Прикарпаття і Подністров'я від королівства готів в III-IV століттях н. е., яка пов'язувалася з платою данини хорвато-слов'янськими князями[18,с.123-148;39,с.65-79;67,с.12-46].

В цей же час на території Прикарпаття і Подністров'я зафіксовані археологічною наукою, домінуючі культури, які однак не пов'язуються з випадковими знахідками та локальними вогнищами, гото-гепідської вельбарської культури[69,с.127-135], що дає право наголошувати, що в Прикарпатті та Подністров'ї у III-IV століттях готи становили панівну політичну та культурно-релігійну, очевидно аріансько-християнську спільноту, політичне та релігійне панування яких над багаточисельними слов'янами-хорватами було не обтяжливе[52,с.116-124; с.116-118].

Що стосується формування готів в Європі то дослідниця І.П. Русанова зауважувала, що в I тисячолітті до нашої ери у

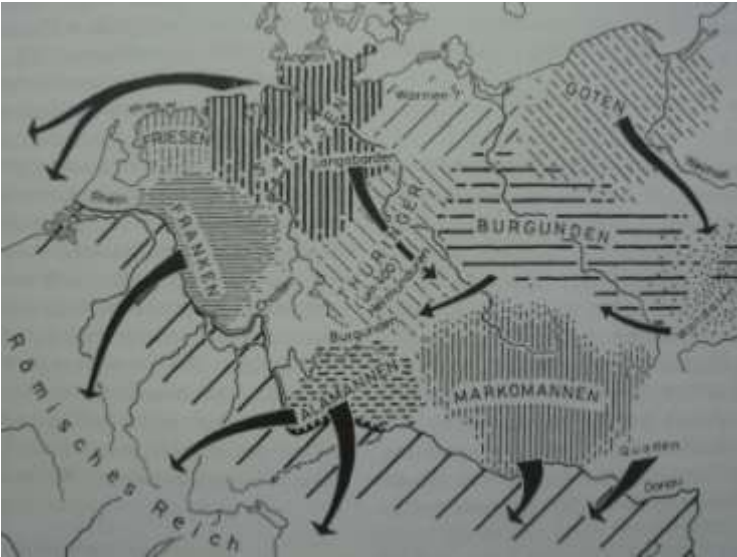
контентальних германців в тому числі й в ост-готів, на початку I тисячоліття нашої ери, проходили бурхливі процеси державного становлення. Внаслідок політичного розвитку ост-готи в Європі почали захоплення чужих територій та народів[143,s.2-3,s.223].

В такому військово-політичному та ранньохристиянському пасіонарному поштовху, про який зазначав дослідник Л. Гумільов: "готами було захоплене, густо заселені слов'янами регіони Прикарпаття та Подністров'я, які вони змогли тільки відчасти підчинити політично та християнсько-релігійно"[143,s.2-3,s.223].

Мал. 11. Готський король Остгота в час приходу в III ст. н. е. у Прикарпаття і Подністров'я. Реконструкція німецьких вчених.

Як засвідчують джерела, передусім, Йордан, в кінці I століття нашої ери ост-готи з території Польщі прийшли на територію України у Дністро-Дніпровське міжріччя[107,с.46-70.].

Мал. 12. Реконструкція поширення ост-готів на територію України в I столітті нашої ери.

Постійні війни з Римом та Галлією заставили німецькі союзи племен створити на межі тисячоліть Готську державу.

Мал. 13. Реконструкція бою римського воїна з готським в I-х століттях нашої ери в Західній Європі.

Ця Готська держава уже в I столітті нашої ери була настільки могутньою, що почала шляхом агресивних воєнних кампаній колонізувати територію сучасної Польщі та Дністро-Дніпровське міжріччя. Римські джерела та готський історик Йордан наголошують, що у перших століттях нашої ери готи ступили в безпосереднє сусідство з Римською рабовласницькою державою. Власне в цей час, досить рано, вже в I-II століттях нашої ери, до ост-готів проникло християнство, аріанського зразку, яке готи почерпнули у римлян ще до приходу на територію України і Подністров'я та Подніпров'я[128,с.28-39], зокрема воюючи з Римом в епоху римо-готських воєн на межі тисячоліть та в I століттях нашої ери в Західній Європі. Таким чином на територію Дністро-Дніпровських басейнів території України, на думку дослідниці І.П. Русанової ост-готи в I-II століттях нашої ери прийшли уже будучи християнами-аріанами[59,с.371-376].

Мал. 14. Реконструкція поширення раннього християнства (аріанства) ост-готами на території Європи та України.

Швидко поширення християнства-аріанства у континентальній Європі у ост-готів пов'язувалося тим, що у готів порівняно з галлами, франками і римлянами була слабо розвинена і централізована язичницька релігійна система, оскільки вони проживали на Півночі Європи і стояли осторонь великих культур

та релігійних процесів. Власне тому, першим релігійним місіонерам християнам-аріанам вдалося дуже швидко запровадити християнство, аріносокого зразку, у ост-готів у час їх проживання в I ст. н. е. на території сучасної Німеччини та Польщі[107,с.46-70].

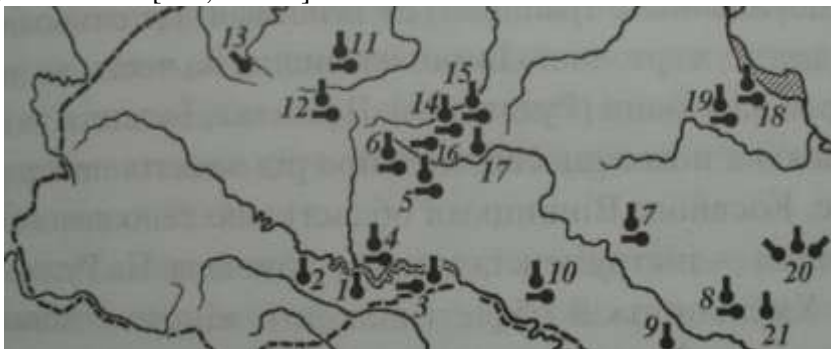
Істотним питанням в історії розвитку християнства у готів та слов'ян регіонів Подністрів'я та Посяння є зародження та становлення, в Черняхівській добі у III-IV століттях нашої ери - християнства. Археологічна наука виявила у великій мірі черняхівські старожитності у верхів'ях Сяну, Дністра, далі по Дністру по всій Чернівецькій області, а також у сусідній Волині в міжріччі Стиру і Горині, на території між Луцьком та Рівнем [5,с.12-45, с.68-72]. Слід наголосити, що всі німецькі вчені черняхівську культуру Карпато-Дністровського регіону III-IV ст. н. е. вважають гото-гепідською[139,с.15-42;с.1-2,с.12-27,с.45-68].

В кінці II століття (180-190) роках, як засвідчують археологи, готи повністю оволоділи басейнами рік Дністра і Прута, де до IV ст. н. е. стали фундаторами черняхівської культури[96,с.98-113].

Мал. 15. Готи. Їх військовий хід в Південну Європу.

На територіях Подністров'я і Попруття археологи зафіксували більше 900 пам'яток черняхівської культури, які сформовані за участю готів[104,с.70-75].

Мал. 16. Пам'яткам поховального християнського обряду Подністров'я.

Кам'янець-Подільський археолог І. Винокур вважав, що в черняхівській культурі Подністровського регіону, де панівною ланкою у III-IV століттях були, готи, панували традиції готського домобудування з кам'яними готськими огорожами[28,с.105-134].

Дослідники І.С. Винокур та Д.Я. Телегін в підручнику "Археологія України" наголошують: "що з появою готів в Подністров'ї у III-IV століттях нашої ери поширюється новий вид археологічної культури, обряд трупокладення, притаманний для ранньохристиянської культури"[30, с.276].

Мал. 17. Карта 28 пам'яток християнського поховального обряду Подністров'я.

З цього приводу дослідники І.С. Винокур та Д.Я. Телегін наголошують: "важливою рисою цієї поховальної обрядовості є поховання із західною орієнтацією, всі вони пов'язані із християнським поховальним обрядом"[30,с.277].

Слід наголосити, що дослідники І.С. Винокур та Д.Я. Телегін щодо пам'яток черняхівської культури, яким притаманний християнський поховальний обряд створили карту, в яку вклали досліджені ними 28 ранньохристиянські об'єкти[30,с.278-279].

Мал. 18. Карта черняхівських старожитностей території України: I – поселення і могили Прикарпаття і Подністров'я, Прикарпаття. II – поселення і могили Степу.

Як бачимо в II-V століттях серед домінуючої кількості пам'яток черняхівської культури України, Прикарпатсько-Подністровські, за дослідженнями І.С. Винокура та Д.Я. Телегіна, черняхівські пам'ятки є домінуючими, тому, очевидно раннє християнство в гото-гепідського та слов'янського населення цього регіону Європи у II-IV століттях нашої ери було значним[30,с.279-280].

Історичні джерела цього часу дають право припускати, що біля витоків формування ранньохристиянської культури Прикарпаття і Подністров'я стоять слов'янські та гото-гепідські народи, які активно ведуть політичні, особливо економічні та культурно-

релігійні взаємовідносини з Римською державою, релігійною християнською організацією в тому числі[59,с.371-376].

Мал. 19. Римські монети знайдені в Подністров'ї. З колекції Г. Гриценка.

В усіх напрямках внутрішньої та зовнішньої торгівні ранніх християн Прикарпаття та Подністров'я відіграла римська фінансова система, римські срібні монети, яких знайдено у черняхівських поселеннях у великій кількості і які датуються у більшій мірі III-IV століттями нашої ери[30,с.278-279].

Археологи також засвідчують, що в поховальному обряді готської культури Подністров'я III-IV століть нашої ери виявлені змішані поховальні обряди. В ряді готських поховальних ритуалів з'являється ранньохристиянський обряд[17,с.192-205].

Слід наголосити, що готські ранньохристиянські старожитності виявлені і у черняхівських могильниках Прикарпаття і Подністров'я у великій кількості також археологом В. Войнаровським[33,с.87-88].

У слід за археологічними джерелами, що залишили готи у Прикарпатті і Подністров'ї та прийняті ними у III столітті нашої ери, аріанського християнства, нам розповідає визначний твір ранньої готської історії "Getica". Її автор готський історик Йордан, алано-гот за походженням, що продирав у V столітті нашої ери. Успадкувавши кращі традиції готського літописання, відтворив усю ранню історію готів від епохи їх переселення з Скандинавії на

територію сучасної Німеччини та Польщі до епохи проживання готів в Подніпров'ї, Прикарпатті, Подністров'ї та інших регіонах як України так і Південної Європи. Він описав всю відому йому готську історію починаючи з I століття нашої ери. Дякуючи готському історичу Йордану, істрики та мовознавці точно знають, що готи в III столітті нашої ери проживали в Прикарпатті та Подністров'ї, а також що власне на цій території, готи в III столітті нашої ери прийняли християнство та заснувати Готську єпископію. Із свідчень готського історика Йордана можемо зрозуміти, що готи переїжджаючи із регіону Європи в інший регіон Європи, як засвідчував Йордан: "всюди за собою, як християни, возили розкладні церкви, в яких молилися"[110,с.7-61,с.98-100,с.185-365].

Цілком очевидно, що ці розкладні церкви в готів були уже в Подністров'ї, де також зафіксовані створені ними ранньохристиянські печерні храми, зокрема єпископський центр біля села Стінка в Тернопільській області, який є яскравим прикладом ранньохристиянської готської культури Подністров'я, в якому виявлені хрестики, наскельні та печені малюнки, хрестики і т. д. Також Готською подністровською єпископією у III-IV ст. н. е. був створений готський ранньохристиянський поховальний обряд, який виявив і досконало дослідив в черняхівській культурі Подністров'я, археолог В. Войнарівський[33,с.87-88].

Київський дослідник С. Наливайко наголошує, що у готів дуже рано поширилося християнство переважно у аріанській формі. Готський єпископ Теофіл брав участь у I Нікейському Соборі у 325 році, а знаменитий готський єпископ Вульфїла(311-386рр.) перший переклав готською мовою Новий Завіт. Однак, наголошує С. Наливайко поширення християнства у готів відбувалося нелегко. В час переслідування християн у 369-372 роках, готський король Атанаріх вивіз по Готії і Подністров'ю дерев'яного ідола якому силував поклонятися християн[89,с.274-275].

Дослідники М.Б. Кизилів та В.В. Мاسякін у своїй статті "Готи" наголошують, що в III в першій чверті IV століття в суспільстві готів було дуже багато християн. Можна наголошувати, що готське суспільство, його панівна верства, королі та князі, вже були християнами. Дослідник наголошує, якщо б це було не так то напевно чи в 325 році під документом Вселенського собору, що

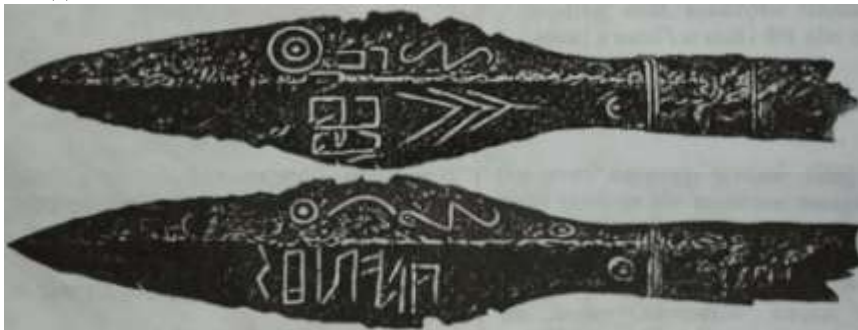
відбувся в місті Нікеї стояв би підпис поряд з підписом Кадма, єпископа Боспора (Криму), підпис Феофіла, єпископа Готії (Подністров'я). Досліники задають собі питання? Де територіально знаходилась Готська єпископія? На території Криму? - очевидно, що ні бо там була єпископія Боспора яку очолював єпископ Кадма, Нижньому Дунаї - теж ні бо там була єпископія Дакії. Очевидно, що єпископія Готії була в Подністров'ї на території поширення черняхівської культури[67,с.77-78].

Отже, центр Готської єпископії знаходиться на території Подністров'я, а більш конкретно, в скельному масиві біля села Стінка Тернопільської області, в потужному ареалі черняхівських старожитностей, в зоні поширення готської християнської культури, в епіцентрі, де вченими-археологами виявлені і досліджені достовірні християнські старожитності та ранньохристиянський храм, єпископський центр, III-IV століття нашої ери. Отже, на нашу думку яскравим центром Готської єпископії є досліджений ранньохристиянський печерний готський храм, біля села Стінка на Дністрі. Власне з храму, який в III-IV століттях нашої ери в середовищі ранньохристиянської черняхівської культури Подністров'я, служив резиденцією Готської єпископії, від імені її вірян, у 325 році готський єпископ Феофіл, який представляв готську єпископію на Вселенському соборі в Нікеї, ставив свій підпис під рішеннями I Вселенського собору. Такі наші висновки підтверджує, опираючись на свідчення готського історика Йордана, київський вчений-мовознавець К. Тищенко, який наголошує: “готи Посяння, Подністров'я та Волині першими серед “варварів” у III-IV століттях прийняли християнство, що правда, у формі аріанства: їх хрестив Вульфїла, готський єпископ у 341-383 роках. Готський єпископ Вульфїла був і першим перекладачем Біблії готською мовою”[20,с.20-23].

Слід наголосити, що текст перекладу готської Біблії “Codex argenteus” зберігся до тепер”. Важливим культурологічним висновком є те, що слов'яни вперше запізналися з християнством ще у III-IV століттях за посередництвом саме готських християнських місіонерів, які поширювали Христове вчення на північ від Дунаю та Дністра. На це вказує слов'янська християнська термінологія, що дісталася стародавнім слов'янам через готське посередництво. Такі терміни, як церква, хрест, піп,

піст, сатана є готськими і співпадають з буквами готського рунічного алфавіту”[20,с.20-23].

На це вказує і найвідоміша готська археологічна знахідка з української Волині з рунічним написом готською мовою “tilarids”, що у перекладі на українську мову означає “нападник, наїздник”.

Мал. 20. Готський спис III-IV століть з рунічним написом готською мовою “tilarids”.

Дослідник К. Тищенко також вважає, що в III-IV століттях християнство у суспільстві та державі готів, що проживали на територіях України: Подніпров’я, Подністров’я, Волині “було елементом готської ідеології та готського суспільного та християнсько-релігійного устрою”[116,с.20-21, с.26].

Дослідник О. Гуцуляк у працях: ”Готи на Сході Європи” та “Пошуки заповітного царства: Міф - Текст - Реальність.”, зокрема наголошує: ”Цілком можливо, що Галичина була для готів “сакральним топосом (місцем)” (гот. “hallus” - “скеля”; біля села Межигірці, неподалік від Галича, гора називається “Скала”, а місцевість біля неї - “Божий Тік”), де колись на “могілі Розумного” - Глідськяльв пророкував і володарював богами та людьми (спільними предками германців, кельтів та балто-слов’ян) могутній Одін - “Wōðanaz” (див. - ісл. Odinn) “Одін, Вотан”, якого римські тлумачі пояснювали як Меркурія (Гермеса), володаря доріг, аналогічного галло-романському Лугу-Меркурію. “...Возвеличення Вотана-Одіна слід, напевно, пов’язувати з епохою Великого переселення народів, коли більшість германців з мисливсько-землеробських перетворилися в рухомі войовничі племена. Існує версія про те, що готи в Західній Україні були саме готами-тервінгами (“деревлянами”; пор.: “костобоки” -

санскр. *katha* - “дерево, палиця, кий”+“*bhagas*” - “тримати”; латиське - “*mezs*” - “дерево” - “мазури” (як народноетимологічне пояснення сусідами вищенаведене “вігмазури”); лит. - *Medynas* - “дерев’яний, лісовий, дикий” - с. Медина(біля Галича)[40,с.82-89].

Королі готів-тервінгів належали до роду Амалів (а його останні представники - деревлянський князь Мал, його донька Малуша, “ключниця”, тобто фрейліна-заложенниця, княгині Ольги та внук Святослав-Helgihrothr, син Малуші та князя Ігоря-Ingvar). Іншими словами, наголошує дослідник О. Гуцуляк: “саме на Волині та Галичині і в Подністров’ї та Посянні готи стали субстратом праслов’ян (як аналогічно вони є субстратом таких народів, як німці, французи, англійці, іспанці, тунісці та ін.). На відміну від решти остготів, які створили в Подністров’ї та Північному Причорномор’ї могутню імперію Германаріха. Коли ж остання впала під ноги гуннської кінноти слов’яни як союзники останніх цілком законно заволоділи землею своїх готських дідів та дядьків. Вперше про готські впливи на історію, культуру і мову України і Галичини почав досліджувати львівський вчений О. Партицький, приналежний до віденської славістичної школи Ф. Міклошича. Варто тут згадати його фундаментальних працях “Германські впливи на наш народ” (історико-язикова студія), (Львів, 1883р.) та “Скандинавщина в давній Русі”, (Львів, 1887р.), а безпосередньо готським впливам присвячена праця “Нові коментарі до “Слова о полку Ігоревім” (Львів, 1885р.)”. Наприклад, таємничий персонаж “Діви” інтерпретується ним як готський “*Tiv*” “бог війни”, пов’язаний зі згаданими “готськими дівами”, що прославляють піснями “бусово время” (сиву давнину) своїх предків. Щоправда, О. Партицький не досліджував готизми у їх етимологічному аспекті, а пояснював їх за аналогією з фактами інших мов, іноді інтуїтивно або й зовсім довільно (за що неодноразово був критикований зарубіжними славістами, в тому числі й В. Ягичем). Це стосується, наприклад, тлумачення слова “Галич” від *Galtis* (племені галлів) або субетноніму “гуцул”, який О. Партицький пов’язував з готами, на жаль, не з’ясувавши його сутність. Можливо, саме міфогенетичний персонаж слов’ян Щек символізує германську складову предків слов’ян: див. - англ. *secg* - “чоловік-воїн” (пор.: літописний Щекотов, тепер урочище Щекотин на півд. - зах. околиці села Глинськ Жовківського р-ну

Львівщини), а також пор.: див. - англ. beorn “муж, герой” (пор. зі згаданим у сагах володарем Гардаріки - Русі Бйорном з Ладого/Альдебйоргу), слов. “парень”, hreoh “жахливий”, слов. - “грїх”, maere - “славний”, слов. - “мир” (компонент в іменах), гот. - waila, див. - ісл. vel, val, дв.-англ. wel, див. - сакс., див. - верх. - нім. - wela, wola “добре, як слід”, слов. “вила-самовила” (добрий жіночий дух, демон), гот. Warmjan - “грїти”, слов. “верм’яний” (червона барва), див. - англ. del “лісиста долина, лощина”, топоніми з формантом - “діл”, див. - ісл. huntari “частина області, краю”, слов. “хутір”, див. - англ. heleth, нім. Held, див. - сканд. holthr “воїн, герой, здоровий, цілий”, гот. hails, норв. - helse, англ. health - “здоровий, цілий” - Галич (пор. з тим фактом, що у Звенигородському городищі могильник іменується “Гоева Гора”, що співставляється з слов’янським - “гоїти” і тут наявні ранні могильники - поховання воїнів пшеворській культури, поряд з похованнями дакійської липицької культури; також городище княжої доби місто Заліщики знаходилося в урочищі Уцилівка, що, на нашу думку, слід етимологізувати теж із скандінавських мов: норв. uskadelig “безпечний”, дат. uskyldig “невинний”; хоча первинно назва Гоевої гори могла бути германською - дат. høj “високий” - і лишень з часом переосмислитися фактом слов’янської мови), див. - ісл. roths, рунічне “ruth” - “військо” - слов. “рать”, див. - ісл. leidan “корабельна округа” (2-3 десятки “треті”, де в одну “треть” входило чотири обійстя і від “треті” виставлявся воїн), слов’янське - “лодія” (окрім того, лодіями завжди опікувалися селяни і захоплені варягами лодії теж неодмінно визнавалися часткою здобичі, приналежну селянам), див. - англ. geusen - “здійснювати військовий похід, набіг”, див. - верх. - нім. reison - “готуватися, споряджатися”, reisa - “військова експедиція”[40,с.82-89].

У Волині та Галичині (Подністров’ї) наголошує О.Гоцуляк, готське та гепідське населення, носії вельбарської культури, перебувало в II-V ст. н. е. знало землеробства, а вело приселищне тваринництво та промисли. Як зауважує дослідник В. Стецюк, ядро готів окрім Волині, Галичини (Подністров’я) та Полісся знаходилося також в районі Шацьких озер, де засвідчено велику кількість давньо-германських топонімів (назва озер може походити від дв. - верх. - нім. Scaz - “гроші, худоба”, нім. Schatz -

“скарби”; назви села Пулемець та Пулемецького озера можна розшифрувати як “повна міра зерна” (німецькою: “volle Metze, див. - верх. - нім. fulle mezza”); ріка Прип’ять - див. англ. frío “вільний”, rytt - “яма, калюжа, джерело”; р. Рихта, ліва притока Тростяниці, права притока р. Ірші - да - riht, ryht “правий, прямий”; села: Ходори, Ходорків, Ходурки Житомирської області - див. - англ. hador “батьорий, жвавий”; назву іншого озера - Люцемер слід розуміти як “мале море” (нім. lütt, lütz, дв. - верх. - нім. luzzil - “малий”, див. - верх. - нім. mer, нім. Meer, - “море”. Назва села Вельбівно (Вельбовно) у Рівненській області на правому березі Горині складається з двох давніх німецьких слів welb - en “виводити склепіння” і ovan “піч” (пічка у вигляді склепіння, викладена з каменю, цілком природна річ, але вона могла мати і спеціальне призначення - для виплавки заліза з болотної руди); поруч з Вельбовним розташоване місто Нетішин, назва якого походить з див. - верх. - нім. net означає “рибальська сітка” (в сучасній німецькій мові Netz), де друга частина назви з див. - верх. - нім. As(c) - “посуд”, яке могло мати значення “човен”, бо зафіксовано див. asman “матрос”, тобто “нетішин” - “рибальські човни”, або ж “ясенева верша” (нім. Esche - “ясень”), бо гнучкі ясеневі гілки дуже добре надаються для вироблення верш); м. Киверці - нім. Kiefer, свн. kiver “челюсть, підборіддя”, хоча не виключене і чеське походження назви (ч. kivir - “вид капелюха”); м. Ковель - нім. Kabel “доля, жереб”, сер. - ниж. - нім. kavel-en - “тягти жереб”; с. Мосир на північний захід від Володимира-Волинського, с. Мосир Новий і Старий на південний захід від Рожища Волинської обл. - див. - верх. - нім. masar “клен”; с. Невель на південний схід від Пінська (Білорусь) - нім. Nebel “туман”; с. і оз. Нобель на захід від Зарічного Рівненської обл. - нім. Nabel, див. nabalo “пуп”; село розташоване на півострові, що вдається в озеро; с. Паре на протоці Прастир - нім. Fahre “пором, переправа”; с. Растів західніше Турійська - дв. - верх. - нім. gasta - “місце стоянки”; р. Стирна біля Прип’яті - нім. Stor, див. - верх. - нім. stur(e) “осетер”; с. Хобултова східніше Володимира-Волинського - нім. Kobold - “демонічна істота”; р. Цир, пп. Прип’яті і с. Цир - нім. Zier - “прикраса”, дв. - верх. - нім. - zieri “гарний” тощо. Аналогічно можуть бути проінтерпретовані топоніми Карпатського регіону: с. Свалява (Закарпат. обл.) - гот.

swalġawa “ластівка”, с. Бринь (Галицький р-н. Ів.-Фр.обл.), гот. - “brunjo”, див. - ісл. brúnja - “зброя, панцир, кольчуга”, Сваричів (Рожнятівський р-н Ів. - Фр. обл) - гот. - “swaran, див. - герм. - “swarġan” давати клятву, клястися (пор. з прізвиськом Зварич), від якого походить і дв. - ісланд. - vararganga - “людина”, що йде давати клятву (s) - varar - “той, що клянеться”+gang “йти” - “варяг”. Поряд з готами-тервінгами на території України мешкали в Подністров’ї та Посянні, як складова частина черняхівської культури - остготи-грейтунги (Gruituggos - жителі (берегів) піщаної гальки; гот. - “greuta”, див. - ісл. - “grjot”, нім. - “Grei”, фр. - greve - “галька, гравій”); пор. можливе “народноетимологічне” пояснення власне тубільними слов’янами: тервінги - “деревляни” та грейтунги - “галичани”; пор. із близьким їм норв. grav, англ. grave, нім. Grab “могила” і епічним мотивом готів-охоронців священних могил) від імені яких - “Hreithgotar, Reithgothi”. А. Будилович та М. Брайчевський виводять етнонім “русь” від готського слова - “hreith” - “слава” - ірл.- “greithe” - “цінність, коштовність”, “грейд+droth” - “військо, рать, натовп”. Поділяє цю версію і Х. Ловмянський, який наголошував: “... купцями, що посередничали між середнім Подніпров’ям (Руссю) і Естонією, були готи, котрих фінни вважали представниками Ruotsi. Більше того, якщо Русь у готський період лежала на північних окраїнах володінь готів, фінни могли називати всю готську державу за іменем найближчої їм області. Потім цю назву було перенесено на заморських купців готського і взагалі скандинавського походження і в кінцевому результаті локалізовано у Швеції, коли торгівельні стосунки з подніпровською руссю перервалися. Зате в устах шведів першопочаткова назва Русі, зберегла відпочаткове значення території слов’ян. Першопочаткова назва могла бути слов’янською, то слід рахуватися з тим, що в його поширенні на північ відіграли роль готи, а в південному напрямку, можливо, іранці”. Готи-грейтунги на чолі з Вінитарієм “переможцем венетів”, перебивши антських 70 старійшин на чолі з “рексом” (королем) Боозом “перехрещеного” нашими романтиками від історії на Божа, хоча ім’я його явно кельтське і власне слов’янським його варіантом є “бевзь-белзь”, яке після наївної довіри готам його носія стало “іменем загальним”[40,с.82-89].

З часу приходу готів, з II ст. н. е. у слов'янському Подністров'ї, як констатує дослідник Д. Козак, спостерігається прогрес у землеробстві, а саме: застосування орних знарядь плужного типу, удосконалення знарядь збору урожаю та його переробки, запровадження ротаційних жорен замість зернотерок, споруджуються млини, окремі домогосподарства об'єднуються у сусідські громади “верви”. Як наслідок, через посередництво готів у торгівлі з Римом створений додатковий продукт обмінюється на ремісничі товари, предмети розкоші, вино і монети[40,с.82-89].

В готську (черняхівську) епоху в Подністров'ї та Посянні у II-IV ст. н. е. селянське орне землеробство стало тим могутнім фундаментом, на котрому відбулася консолідація “праслов'янських-українських” племен, що забезпечила і динамічний господарський здвиг, і бурний демографічний ріст, і швидкий соціальний розвиток”. Тим самим прихід готів зумовив появу серед слов'ян нової ранньохристиянської релігії та витворення провінціальноримських культур (пшеворської та черняхівської, тобто які об'єднали, відповідно, германських вандало - лугів та гото - гепідів, як і ранньохристиянських остготських королів Подністров'я (короля Остготи) зі слов'янськими конгломератами, внаслідок чого Певтінгерові таблиці називають цей компліментарний симбіоз “венедами”. Окрім того, християнські старожитності, свідчення назв християнської гідронімії носять ознаки готського походження у верхній та середній частині басейну Дністра, а також розріджені прояви на правобережній Наддніпрянщині. Це засвідчує тривалі ранньохристиянські гото-слов'янські міжетнічні контакти, що мали різний характер в II-IV ст. н. е., наголошує у висновок дослідник О. Гуцуляк”[40,с.82-89].

Такий аналіз мовних, літописних та археологічних джерела О. Гуцуляка доповнює доктор філологічних наук, професор К. Тищенко, який наголошує, що проникші у II-III століттях в Подністров'я готи створили тут одну із найдавніших локальних основ германо-слов'янських культурно-релігійних та мовних взаємин. Ретельне дослідження пласну лексики II-IV століть в Подністров'ї дає право наголошувати, що власне тут вперше визначено ранньохристиянські терміни[20,с.20-23].

Мовознавець К. Тищенко наголошує, що наддністрянські слов'яни внаслідок проникнення готів, побудови ними печерних ранньохристиянських храмів у скелях та печерах Подністров'я, привело до того, що власне слов'яни Подністров'я одні із перших запізналися з християнством ще у III-IV століттях. Власне тут на широкій території від Сяну до Дністра по ріках відомі ранньохристиянські хрести, які ще називають ранньохристиянські солярні знаки. Власне тут назви рік: Сян, Полтва, Дністер та інші носять у собі ранні гото-слов'янські етноніми, які виникли внаслідок спільного проживання готів і слов'ян на цій території у III-IV століттях і створеннями спільної германо-слов'янської втому числі й культурно-релігійної, християнської лексики, яку уклали в Подністров'ї готські християнські місіонери[116,с.20-21].

Слід наголосити, що готська назва ріки Полтва, що протікає через Львів, не випадкова, оскільки в 2013 році львівські археологи, в околиці Львова, в селі Зубра, виявили готське (германське) поселення, населення якого проживало також і в басейні ріки Полтви в III-IV ст. н. е. і власне воно очевидно і дало готську назву р. Полтві, назва якої закріпилася за рікою до наших днів. Слід наголосити, що висновок свого наукового дослідження К. Тищенко підкріплює укладеною картою поширення готських етнонімів на всій території України[116,с.20-21].

Мал. 21. Карта германо-слов'янських культурно-релігійних та мовних взаємин складена К.Тищенкою.

В контексті даної праці, авторка дисертації “Християнська архітектура Верхнього та Середнього Дністра XI-XVIII століть”, П.О. Печерна яку виконала у 2008 році, наголошує: “що в басейні Верхнього та Середнього Дністра насьогодні зафіксовано 87 пам’яток печерної християнської архітектури, причому окремі з них закладені не у кам’янистих породах, а у лесовидних суглинках та супісках. Це історико-культурне явище, за невеликим винятком, є результатом життєдіяльності печерного чернецтва, як окремої суспільної ланки в церковній структурі доби середньовіччя та нового часу. З’ясовано, що зразки підземної культової християнської архітектури з’являються у регіоні в XI ст. Не виключено, що датування окремих пам’яток можна поглибити й до III-IV століть (готського християнства черняхівської культури Подністров’я), з огляду на архаїчні написи, що містять графеми готики, кирилиці, глаголиці та руноподібні знаки й хрестоподібні готські зображення, аналогічні виявленим у Баклинських гротах та в Криму, куди на початку IV століття нашої ери переселились готи”[99,с.6-18].

Слід наголосити, що за основними формами печерного готського християнського храмового будівництва III-IV століть нашої ери ранньохристиянський храм III ст. н. е. в Подністров’ї біля села Стінка Тернопільської області дуже схожий з аналогічним ранньохристиянським готським храмом IV століття в Ескі-керман в Криму[22,с.247-326].

В контексті напрацювань вчених XX століття, витоки християнства в Черняхівській добі, у III-IV століттях, слід шукати в готській (черняхівські-християнській культурі) Подністров’я та Посяння, яка постала у Подністров’ї в епоху правління готського короля Остготи, який прийняв християнство в 218-250 роках III століття, і був першим християнським володарем, який намагався запровадити християнство в Подністров’ї і Посянні, що зафіксовано багаточисельними археологічними відкриттями християнських старожитностей в черняхівських похованнях[128,с.28-39].

За свідченнями сукупності археологічних джерел, та римського історика Амміана Марцеліна (бл.330-400pp.) готи прийшли на територію Південного Бугу та Подністров’я, за аналізом сукупності джерел, десь біля 150-190 років II століття нашої ери[132,р.562-563. Libri XXI, 3.1].

За століття проживання у Подністров'ї готи досконало ознайомились не тільки з римським політичним життям, але й з новітніми прогресивними релігійними віруваннями в Римській імперії, зокрема, наростаючою силою християнства. За III ст. н. е. готи опановують не тільки Подністров'ям, яке християнізують, але й Закарпаттям, з римською провінцією Мезія. У Подністровському регіоні у II-III ст. н. е. у черняхівсько-готській археологічній культурі, як вважають німецькі вчені, простежуються гето-готські пам'ятки на прикладі липецької культури та слов'яно-готські пам'ятки на прикладі зарубинецької культури[28,с.105-134].

За період політичного домінування у Прикарпатсько-Дністровського та Закарпатському регіонах в готів утворюється ранньофеодальна держава, королем якої стає Остгота. В III столітті, у Подністров'ї, готи утворюють свою першу християнську єпископію, складають свій перший алфавіт на основі 20-грецьких, п'яти латинських та 2 з готського чи рунічного алфавіту. У кінці III чи на початку IV століття, аріанський вестготський єпископ Вульфїла(311-383рр.) здійснив переклад Євангелія[135,с.5-7; с.9-10, с.17-18, с.33-34].

За століття з 190 до 200 років, готи опанувавши всім Посянням, Подністров'ям та Попруттям, де разом з слов'янами, на базі готської ранньофеодальної держави та гото-слов'янського суспільства, розвинули раннє християнство[137,с.150-171].

Сьогодні українські археологи зробили значний внесок у вивчення становлення християнства в Подністров'ї і Посянні, де була своя готська (черняхівська) специфіка розвитку раннього християнства у III-IV століттях нашої ери. В цьому контексті варто згадати імена таких вчених які вивчали ранньохристиянські процеси в Подністров'ї, це: В.В. Ауліх, В.С. Артюх, В.В. Войнаровський, В.С. Ідзьо, Ю.В. Лукомський, О.О. Ратич, Г.Ю. Гриценко, Б.Т. Рїдуш, та багато інших. Слід зауважити, що перші ранньохристиянські храми-церкви Подністров'я і Посяння улаштовувались готами-християнами в печерах та гротах. У Подністров'ї та Посянні церковні місця зафіксовані у готських житлах, де в одній з кімнат, як правило, було обладнане невелике культове святилище з вівтарем хрестоподібної, прямокутної чи квадратної форми, орієнтоване по сторонах світу, в якому вирізаний готський хрест в середині стіни. В регіоні Дністра

аналогічні пам'ятники цього періоду зафіксовані поблизу сіл: Поливанів Яр, Незвисько, Солончени, Жури, Петрени, Городниця. На Дністрі, поблизу с. Комарів у скелі "Хрестище" археологом В. Артюхом зафіксований грот-ніша, де збереглися вирубані у вапняковій породі крісло та вітвар квадратної форми, орієнтований по сторонах світу. На деяких знахідках, а саме - на керамічному посуді помітний готський орнамент III-IV ст. н. е., який багато вчених вважає культовими символами ранньохристиянських релігійних вірувань. Тут також солярні знаки, які зображені у вигляді хреста. Слід також згадати і готський хрест-підвіску з рівносторонніми кінцями та отвором посередині, який як символ готського християнства III-IV ст. н. е. є яскравим доказом раннього аріанського християнства в Подністров'ї [128, с.28-39].

Мал. 21. Готські фібули з Подністров'я з колекції Г. Гриценка.

У нижній частині Дністра археологами зафіксовані багаті та бідні християнські поховання в ямах під курганными насипами.

У середній частині Дністра ще зберігаються старі традиції в будівництві жител та орнаментатії посуду. Такі пам'ятники відомі поблизу сіл: Кошилівці, Кунисівці, Семенів, Зеленче. Тут відзначені поховання під глинобитними майданчиками осель, але вже з трупоспаленнями. На святилищі неподалік с. Цвиклівці, в середній частині Дністра поблизу м. Кам'янець-Подільський,

зафіксовані ями, в одній із яких у шарі попелу та золи стояла величезна посудина з обвугленими зернами, а також фрагменти посуду, лошило та шило з кістки. Поруч був виявлений прямокутний вітвар і залишки кремації зі спаленими кістками чоловіка віком 18-20 років[20,с.20-23].

Мал. 22. Готські пряжки з Подністров'я з колекції Г. Гриценка.

Дослідники вважають, що тут було святилище, де відбувалися обряди, пов'язані з урожаєм і моліннями про воду, а також людські жертвопринесення. Характерним християнським елементом цих малюнків є тонкі руки з трьома пальцями.

Мал. 23. Намисто готки з Подністров'я з колекції Г. Гриценка.

У басейні Дністра, на основі досвіду дослідницьких робіт археологів минулих десятиліть, а також роботи археологічного відділу Українського університету міста Москви, можна попередньо припустити, що можливі місцезнаходження християнських культових святилищ, це середній Дністер, де у III столітті проживали готи-християни та розвивалась активно, за археологічними дослідженнями В.В. Войнаровського, черняхівська культура[33,с.87-88]. Таке ж святилище було знайдене автором в селі Перківці в урочищі Печера. На мисі, що нагадує лежачого ящера, зібраний керамічний матеріал пізнього етапу трипільської культури, бринзенського типу (Т.М. Ткачук). На стрімчастому схилі мису, в гроті виявлена кам'яна брила з ідеографічними знаками, видряпаними гострим інструментом у вапняковій породі, що нагадують ранню писемність. Глиняні таблички з примітивними письменами були знайдені на ранньоземлеробському поселенні в Румунії (тертерійська табличка) та на пізньотрипільському поселенні поблизу с. Лишнівка на Волині. Печери здавна приваблювали давню людину своєю загадковістю і таємничістю. Це були вже обладнані природою приміщення, де, крім проживання, можна було відправляти різні культу. Виникають печерні святилища, зазвичай родові. Можливо, в печері “Вертеба” поблизу с. Більче-Золоте Тернопільської області могло існувати культове святилище. Такі ж святилища могли функціонувати в печерних комплексах поблизу сіл Одаїв (Городище) та Ямниця (Монастир) на території Івано-Франківської області[59,с.371-376].

Ще наприкінці XIX століття на лівобережжі Дністра в с. Бакота археологами були виявлені залишки мегалітичних споруд, кам'яні стовпи, барельєфні та графічні наскальні зображення. На цей час археологічним відділом УУМ було обстежене святилище в с. Комарів Чернівецької обл. навпроти с. Бакота. На цьому пам'ятнику виявлені залишки кам'яної стіни з великих каменів, яка простягнулася на 500 метрів по краю плато, а також стилізовані барельєфні зображення ящероподібного звіра та птаха з довгою шиєю. По схилу розкидані уламки скель, на яких помітні барельєфні солярні знаки дископодібної форми, а також антропоморфні кам'яні стовпи. У прибережній зоні Дністровського водосховища було виявлено кілька кам'яних плит

із графічними зображеннями знаків, багато з яких нагадують зірки та сузір'я, а на одній із плит зображено предмет стрілоподібної форми, явно літального призначення[59,с.371-376]. На вершині плато розташоване с. Комарів, де стоять в огорожах кам'яні антропоморфні стовпи. У деяких місцях спостерігаються групи вертикальних кам'яних плит, походження яких місцевим жителям невідоме. Археологічний матеріал, зібраний тут, належить до різних епох, починаючи від трипільської культури, готської ранньохристиянської культури III-IV століть нашої ери і закінчуючи епохою печерного християнства давньоруського часу. В цьому ж регіоні на притоці Дністра, річці Збруч на горі Богит біля села Городниця археологами І. Русановою, Б. Тимощуком, М. Ягодинською зафіксоване святилище, яке функціонувало, як пізньоскіфський час і наступні періоди, зокрема готський християнський період III-IV століття, яке відзначене готськими хрестами і подальшою язичницькою культурою, аж до X століття. В процесі дослідження були відзначені ранньохристиянські (черняхівські символи) на мегалітичній споруді, яка збереглася у вигляді воріт і антропоморфного стовпа. Через велику площу цей пам'ятник не був вивчений до кінця. Не виключено, що подальші дослідження можуть дати більш раннє датування виникнення ранньохристиянської (гото-черняхівської культури), цього культового центру. Великий інтерес викликає культовий об'єкт в "Монастир", що на ріці Бистриця, навпроти сіл Угринів, Клузів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, що неподалік стародавнього Галича, який являє собою скелю на схилі плато зі штучно насипаним ритуальним майданчиком і карстовими печерами на яких зображені хрести ранньохристиянської, гото-черняхівської культури III-IV ст. н. е. Слід наголосити, що на прикінці XIX століття місцевим лісником тут були знайдені два кам'яних диска з графічними знаками-хрестами, які слід віднести до (гото-черняхівської християнської культури Подністров'я), що відчасти засвідчено рунами, як виразвся археолог В. Артюх, "готичними рунами"[7,с.85-104]. Тривалий час ці знахідки зберігалися в Ямницькій церкві, але після першої світової війни зникли, і їхнє місцезнаходження на сьогодні невідоме. Знайдені археологами тих часів у печерах і поблизу них кам'яні сокири та фрагменти посуду, були віднесені до епохи енеоліту - бронзи. Пам'ятник потребує

подальших досліджень[6,с.85-104]. Кам'яні ідоли, на яких зафіксовані ранньохристиянські готські хрести, були раніше відомі на Дністрі поблизу сіл Зелений Гай і Книсело. Цілком можливо, що на початку готського християнства III століття, черняхівської християнської культури, виникають культові ранньохристиянські святилища з племінними ідолами на яких просто вирізьблювались ранньохристиянські(гото-черняхівські) хрести, як головний знак християнського релігійного культу[102,с.20-23]. В цьому контексті слід згадати Чатову гору в околицях Львова на скелі якої теж присутні ранньохристиянські (гото-черняхівські) знаки. Ця вершина висотою 400 метрів над рівнем моря є складовою частиною Головного Європейського вододілу. На горі розташований майданчик, на якому стоїть група стовбуватих скель-останців із сарматського піщанику. Складаються вони з трьох ліній, що утворюють прямокутник, орієнтований по сторонах світу. На породі чітко помітні сліди штучної обробки на якій зафіксовані християнські символи. Дослідники вважаю, що з готського епохи у Львівському регіоні залишилася і назва ріки Полтва. Польський дослідник Г. Ловмянський наголошував, що назва львівської річки “Полтва” є одним із чистих готських топонімів, що може говорити, що готи цілком могли заснувати поселення з однойменною назвою річки “Полтва”[152,с.200].

Слід наголосити, що готська християнська епоха III-IV століть Подністров'я, притаманна ранньохристиянськими наскельними символами-хрестами, та готськими рунами не тільки території Подністров'я[59,с.371-376].

Мал. 24. Готські руни з християнського храму біля с. Стінка.

Вона присутня і в передгір'ї Карпатських гір, на яку готичерняхівці мали великий релігійний, християнський вплив. Виявлені вченими у Карпатах готські руни підтверджують такі наші висновки[68,с.97-337].

Мал. 25. Готські руни у Карпатах.

У Карпатах були виявлені також і готські скельні святилища з готськими хрестами поблизу сіл Урич і Багна та в інших гірських маствах, де збереглися зображення солярних знаків та графічні малюнки у вигляді готських хрестів, які притаманні для епохи III початку - IV століть нашої ери притаманних для готичерняхівських християн Подністров'я та Посяння[68,с.97-337].

Мал. 26. Готські хрести III-IV століть у Карпатах.

Мал. 27. Готські хрести III-IV століть у Карпатах.

Таким чином вищевизначені, зафотографовані знаки та хрести у Карпатах, визначені автором цього дослідження як готські руни та ранньохристиянські готські хрести III-IV століть, що може говорити, що готи-християни Подністров'я мали вплив на релігійну культуру населення Карпат[68,с.97-337].

На Дністрі в печері “Вертикальна” біля села Одаїв було виявлене культове місце з людськими жертвоприносинами тут теж виявлені хрестоподібні солярні знаки очевидно з епохи(готов-черняхівських християн Подністров'я) III-IV століть нашої ери.

На Дністрі, поблизу села Доляни, було відкрито святилище круглої форми, яке досліджували Г. Смирнова та Г. Гриценко. Згідно зі знайденим тут матеріалом, цей культовий пам'ятник функціонував у ранньоскіфську епоху VI-V століть до н. е., латенський період III-I століть до н. е., готську епоху III-IV століть н. е., в епоху ранніх слов'ян VI століття н. е. Частина дослідників

відносить це святилище гето-дакійским племенам, хоча його слід віднести до черхянівського культового центру III-IV століть н. е.

Слід наголосити, що дуже цікавим з огляду на вивчення ранньохристиянських печерних (готських) культових храмів є також Середнє Подністров'я, про що наголошують у своїй праці "Скельні монастирі Середнього Подністров'я як комплексні геологічні та культурно-історичні пам'ятки" дослідники В.І. Корінний, Л.В. Шашевська. Отже з аналізу їх дослідження можна зробити висновок, що Середнє Подністров'я з самої ранньої епохи поширення християнства у Центральній та Східній Європі в ходило у його першу, тобто ранню фазу розширення, яка датується III-IV століттями нашої ери, основою якого печерні християнські монастирі готів Подністров'я[71,с.12-25].

Факти засвідчують, що на Середньому Дністрі, в околиці Білої Гори виявлено печерний монастир в околиці якого археологами виявлені пам'ятки черняхівської культури, які притаманні готам. Слід наголосити, що такі скельні монастирі Подністров'я, які пов'язуються вченими з черняхівською (ранньо-християнською археологічною культурою) Подністров'я III-IV століть н. е. є не випадковістю[25,с. 11-15].

Згідно з свідченнями Йордана, готам була відома біблійна легенда про народження Ісуса Христа у Вифліємській печері, яка стала місцем паломництва всіх християн світу уже в перших століттях нашої ери. Тому ранньохристиянські печерні храми виникали у III-IV століттях не тільки у готів-християн Подністров'я, але й к Криму, Греції, Італії, Болгарії, Туреччини (Каппадокії), Грузії, поблизу Єрусалиму та інших ранніх місць зародження ранньохристиянської культури[43,с.118-134].

Слід наголосити, що ранньохристиянські, черняхівсько-готські монастирі розташовувалися і на притоках Дністра. На усьому басейні місця і зафіксовані ранньохристиянські печерні комплекси, печерні келії, печерні скити в які у III-IV століттях проникали і оселялися ранні християни. Внаслідок їх місіонерської діяльності в подальшому в другій половині III століття і виникали в Подністров'ї ранньохристиянські печерні монастирі з яких по усьому Подністров'ю, його притоках та Прикарпаттю почала поширюватися християнська віра. Таким чином, як бачимо з сукупності проаналізованих джерел, виникнення скельних, наш

курсів ранньохристиянських монастирів у Подністров'ї у другій половині III століття, обумовлено історичними факторами, передусім могутньому розвитку черняхівської (готської) християнської культури[33,с.87-88].

Вперше про готські впливи на історію, культуру і мову Галичини почав досліджувати львівський вчений О. Партицький, приналежний до віденської славістичної школи Ф. Міклошича. Варто тут згадати його фундаментальну працю “Германські впливи на наш народ” (історико-язикова студія), Львів, 1883 р. та “Старина історія Галичини”, Львів, 1894 р. у якій його тлумачення слова “міста Галич” від “Galtis” (племені галлів) біля якого у Подністров'ї біля Галича у 246 році відбулась битва між остготами на чолі з королем Остготою і лангобардами на счолі з королем Фастідою. Цю битву, як і проживання готів в Подністров'ї О. Партицький пов'язував з III-IV ст. н. е.[59,с.371-376].

Отже, за свідченнями готського історика Йордана, на початку III ст. н. е. Подністров'я захопили германські племена готів (остготів), підкоривши собі все подністровське населення. Готи засвоїли кельтську, слов'янську та скіфсько-сарматську і грецьку культури, прийняли християнство. Вони мали, вплив на слов'ян, особливо в ділянці військової та релігійно-християнської організації[64,с.68-86].

Слід зазначити, що готський історик Йордан усіх слов'ян називає венедами, які діляться на склавівів (південно-західна група) і антів. У III столітті н. е. на території Подністров'я, в багатоетнічному середовищі слов'ян, готи утверджують в Подністров'ї свою готську християнську державу, яка по багатьох основних релігійних компонентах, про що наголошував і готський історик Йордан та археологічні джерела черняхівської культури, була уже ранньохристиянською[59,с.371-376; 64,с.68-86].

Ця, очевидно, ранньохристиянська Готська держава профункціонувала до у 375 року... IV століття допоки, велика міграція народів зі сходу, яку очолили тюркські племена гунів, не розгромили християнську державу готів [20,с.20-23].

Вчені археологами пов'язують присутність готів у Подністров'ї у I столітті з вербальною культурою, яка кристалізувала в Подністров'ї у II столітті черняхівську культуру. На думку дослідника Х. Вольфрама готи рухалися по Подністров'я повільно,

засвоюючи притоки Дністра: Збруч, Сян та інші, які носять їхні назви. Тут всюди присутні і пам'ятки вербальної культури. Які розкидані островами, або масивами у Південному Подністров'ю, починаючи від регіону міста Заліщики і по всьому басейну до Кам'янця-Подільського і по всьому пониззю Дністра. Слід також наголосити, що готи також проживали в середовищі корінного слов'янського населення, яке складало більшість у регіоні, тому перебуваючи у частій конфронтації готи не могли тут почувати себе спокійно. Будучи більш воєнізованими вони створили з місцевим населенням васально-повинні взаємовідносини при гарантуванні з боку готів повної безпеки землеробській діяльності та вільної міжнародної торгівлі, місцевого слов'янського населення. Очевидно в черняхівській культурі, яку репрезентують і з державою Германаріха в Подністров'ї, готи здійснювали політико-адміністративний контроль та культурно-релігійну місіонерську християнську діяльність. Готи в Подністров'ї за свідченнями Х. Вольфрама: "дійсно склали добре організовану військово-політичну і очевидно культурно-релігійну, християнську силу, здатну не лише утримувати у покорі місцеві слов'янські народи у III-IV століттях, але й проводи в його середовищі місіонерську християнську діяльність. Насиченість германського прошарку у Подністров'ї і наявність у нього християнства аріанського зразку, говорять про могутність готської християнської культури у Подністров'ї"[37,с.65-70].

Однак готи-християни (черняхівці) з 210 по 375 в Подністров'ї і очевидно Посянні засновують місцеву християнську цивілізацію типу, готського королівства з містами, ремісничими, політичними та культовими центрами, ранньохристиянською організацією. І хоча проживання готів-християн у Подністров'ї було недовготривалим, всього близько півтора століття, готи-християни зуміли, своїми ранньохристиянськими похованнями в черняхівській культурі, в яких присутні християнські символи, християнські рудименти, наскельні християнські символ, готські хрести, печерні ранньохристиянські культові споруди, готи залишити помітний слід в ранньохристиянській культурі Подністров'я і Посяння III-IV століть ношої ери[20,с.20-23].

Слід наголосити, що археологічні християнські джерела з Подністров'я, які чітко пов'язуються з готами-християнами

доповнюються і греко-римськими та ранньовізантійськими джерелами III-IV століть н. е. Так у 313 році, коли християнство в епоху політичної та релігійної діяльності імператора Костянтина стало державною релігією Римської імперії, воно також охопило і території, які прилягали до неї: Дакію та Подністров'я. Греко-римські джерела зокрема наголошують, що християнство було ще раніше, тобто у III столітті прийняте готами. Так константинопольський єпископ IV століття Еліфаній засвідчував, що до офіційного проголошення імператором Костянтином християнства в Римській імперії на початку III століття в Скіфії та Готії активно діяли християнські місіонери. В Подністровській Готії навернув у християнство готів християнський місіонер (єпископ) Авдій. Власне він створив у готів Тіраса у 250-260 роках Готську єпископію і став перших християнським єпископом готів Подністров'я. Власне Авдій за свідченнями Елвфанія: "...огласив християнським вченням багатьох готів і з тих пір у готів (Подністров'я наш курсив) виникли печерні монасти, гуртожитки для новонавернених"[138,s.15-42].

У епіграмі римського поета Альцима Авіта "До благочистивого союзу Христового, подано перелік народів, в тому числі й готів і слов'ян Подністров'я, які пізнали Бога..."[143, s.2-3, s.223].

За свідченнями античних і римських авторів, першими хто був навернений в християнство під час "готських воєн з Римом" у III столітті, були остготи, карпи та інші народи... Слід наголосити, що у період черняхівської культури, в перші століття н. е. у Подністров'ї і Посяні нараховується кілька етнічних груп, у політичній та релігійній етнокельтурі яких домінують готи-християни, оскільки всю готську політичну владу Подністров'я очолював з 218 по 250 роки готський король Остгота. Археологи, зокрема І. Винокур та В. Войнаровський Подністров'я у готських могилах, поселеннях і могильниках III-IV століть, виявили ранньохристиянські символи-хрестики та інші артефакти раннього християнства[33,c.87-88].

У III-IV століття нашої ери, за свідченням християнських матеріалів в черняхівських поселеннях, в Подністров'ї існували невеликі християнські культові місця. Для цього використовувалися природні об'єкти, до яких можна віднести скелі та печери[59,c.371-376].

У 2003 році поблизу села Устечко Тернопільської обл., завідувачем археологічного відділу УУМ В. Артюхом, був обстежений мис, із крутим обривом над долиною р. Джурин, яка є притокою Дністра. У скелястому обриві був виявлений невеликий грот. Там була зафіксована вирубана в породі стилізована людська фігура, зображена в правий профіль. Сам грот у вапняковій скелі, скоріше за все, карстового походження, але на його стінах помітні сліди штучної обробки. Орієнтація: північ-південь. Розміри грота: 2,5×2×2,3 м. У його північній частині розташований вітвар трапезієподібної форми у вигляді обробленої кам'яної брили. Печерний храм можна віднести до готично-черняхівського ранньохристиянського храму. Антропоморфне зображення на західній стіні виконане у формі високого рельєфу, що відступає від скелі на 20 см. Являє собою герму - чотиригранний стовп, у верхній частині якого помітні голова та рука, зігнута в лікті. Висота скульптури 95 см., ширина 40 см. Ця герма, що зображує невідоме божество, стоїть на полиці шириною 20 см., штучно вирубаний у породі. На голові скульптури глибоко проштрихований гострим інструментом рівносторонній хрест. За свідченням місцевих жителів, тут була чернеча келія, в якій у давні часи жив християнський схимник, а на стіні грота зображений святий Онуфрій. Культ його був поширений на Подністров'ї. Нижче по Дністру, поблизу с. Буша Вінницької обл. відома ціла композиція в скельному гроті. Посередині її зображене дерево, на якому сидить півень, а перед деревом зображена в лівий профіль бородата людина, що стоїть на колінах із простягненими вперед руками, немовби відправляючи молитву[59,с.371-376].

Дослідження проводили І. Винокур і Р. Забашта. Матеріал, знайдений поблизу, належить до II-III, X-XIV та XVI-XVII століть н. е.[59,с.371-376].

Відносно датування барельєфних зображень в Устечку та Буші, то тут можливі два варіанти: фігури ранньослов'янських богів середини I тисячоліття до н. е., чи ж пізньосередньовічні статуї св. Онуфрія. В Устечку скульптура божества являє собою герму. Голова бородатої людини зображена примітивно, стилізовано морже зображувати ранньохристиянського (готського священника). Головна важлива деталь - хрест на голові

скульптури ідола, найімовірніше, був вирізаний ранніми християнами в знак перемоги над язичництвом[59,с.371-376].

Отже у Буші зображена ціла композиція - та ж бородата людина(ранньохристиянський священник), що стоїть на колінах під деревом, на якому було улаштовано хрест. У всякому разі, необхідні детальніші археологічні дослідження, щоб точно встановити точну культову епоху цієї бородатої людини. У 70-ті роки минулого століття в с. Мошанець Чернівецької області місцевий історик-краєзнавець Б. Шевчук звернув увагу на кам'яну брилу, яку місцеве населення називало "Біблійний Камінь". У північній частині села, на дні широкого яру протікає струмок, який впадає у Дністер. Підживлюють його води джерела, біля якого і розташований "Біблійний Камінь" - обкачана брила типу валуна із кварцитової породи. Розміри каменя: довжина - 1,5 м., ширина - 1 м. Висоту встановити важко, позаяк більша частина каменя перебуває в землі та виступає над поверхнею на 0,7 м. На поверхні каменя помітні штучно просвердлені круглі отвори діаметром 5х8 см. та глибиною 10-15 см. На сьогодні їх зафіксовано сім. Можна припустити, що свердління здійснювалося за допомогою піску й трубчатої кістки великої домашньої тварини - коня або бика. Керамічний матеріал, знайдений поблизу, належить до черняхівської культури. Після навали гунів, падіння Римської імперії (його приклих в Подністров'я християнських складових), вченими спостерігається певний занепад у християнській(гото-черняхівській) культурі. Відхід готів християн з Подністров'я, домінування язичників-слов'ян, що підтверджується археологічними матеріалами, ось характерні складові цього часу - першого етапу проникнення християнства в Подністров'я [59,с.371-376].

Таким чином поширене у III-IV століттях н. е. серед варварських племен, впершу чергу готів, в черняхівську епоху, в передгір'ях Карпат і долинах Дністра та його приток християнство, проникло з Римської імперії через біженців-християн і купців. Збереглися письмові свідчення древніх авторів про перших єпископів і християнські богослужіння на суміжних східних землях. Давньоримські автори: Тертуліан, Феодорит Кирський, Афанасій Олександрійський, Сократ із Костянтинополя та інші пишуть про християнство серед варварських племен, які

проживають поблизу північно-східних кордонів Римської імперії [59,с.371-376].

До нашого часу збереглися легенди про апостола Андрія та його ходіння у Скіфію. У давньоруських літописах згадується перший слов'янський єпископ Андроник, сподвижник Апостола Павла. Апостол Андрій здійснив ходіння в землі Скіфії і дійшов до Новгорода. Цей факт можна вважати перебільшеним, але пропаганда ідей християнства в регіоні Дніпра, очевидно, таки була. Що стосується Андроника, то такий апостол, зарахований до списку 70-ти апостолів другорядного значення. І цілком можливо, що він був рукопокладений апостолом Павлом на єпископство в слов'янських землях. У давньоруських літописах так і сказано: "Нам, Русі - учитель Павло". Виходить, що на території України в римський час вели місіонерську діяльність два апостоли: Андрій і Павло І про християнство на варварських землях пишуть давньоримські автори. Можливо, місіонерам у деяких племенах удавалося створити християнські громади. Але тоді повинні були зберегтися хоча б якісь сліди християнської діяльності: предмети культового призначення, залишки культових храмів[6,с.85-104; с.379-381].

Римські автори пишуть про те, що варвари для молінь використовують намети для церков. На I Вселенському соборі в 325 році християнські громади були названі церквою. Цей термін починає застосовуватися і до культових печерних і наземних готських храмів як Подністров'я так і всіх решту ранньохристиянських печерних храмів на території України [22,с.247-326].

Не виключена ймовірність функціонування в ті часи печерних ранньохристиянських храмів як у Криму, так і в Подністров'ї. Підтвердити це можна, використовуючи археологію. У 50-60-і роки ХХ століття на території України в могильниках черняхівської культури виявлені поховання за християнським зразком. Останнім часом у Карпатсько-Дністровському регіоні зафіксовані знахідки з християнською символікою (форми для виливки натільних хрестиків - на черняхівському пам'ятнику поблизу села Чорнівка Чернівецької області)[19,с.155-174].

Поблизу села Стінка Тернопільської області виявлений і досліджений печерний ранньохристиянський храм, який був

вирубаний готами-християнами у вапняковій породі. У плані цей християнський храм має трапециподібну форму, вхід розташований із західного боку. Вівтар з двома притворами розташований у східній частині навпроти входу. На стінах храму збереглися графічні знаки та написи, виконані гострим інструментом. Свастика, можливо, являє собою рівносторонній грецький хрест, поширений у перші століття н. е. і трохи видозмінений варварськими племенами. Уособлювала вона знак сонця. Геометричні фігури, тамгоподібні знаки, деякі знаки з написів були поширені серед західних сарматів у перші століття нашої ери. Латинськими літерами користувалися готські племена черняхівської культури. Латинський чи готський)хрест із розширеними кінцями близький за типом зображенню такого ж хреста на знайденому в Керчі надгробку з датою, що відповідає 304 рокові, а отже початку IV ст. н. е. Більшість зображень вказує на функціонування цього кафедрального, єпископського храму в готську християнську епоху, тобто в III-IV ст. н. е.[20,с.12-31].

За всіма параметрами, до цієї категорії належить і храм поблизу села Монастирок Тернопільської області. Там, поруч із жертовником у вигляді великої плити, що лежить на трьох опорах, був грот, де раніше діяла церква. Матеріал, знайдений під час археологічних досліджень, належить до епохи раннього заліза, III-IV століть н. е., епохи слов'ян та Русі-України. Час появи церковного храму в гроті наразі точно не встановлений, але скоріше за все християнський храм виник в III-IV ст. н. е., задовго до офіційного прийняття християнства в X ст.[59,с.371-376].

Після офіційного прийняття християнства в Римі в IV ст. н. е. до програми церкви входить християнізація варварів, які проживають на суміжних територіях. В цей час на територію Прикарпаття й Подністров'я християнство проникало двома шляхами: з північно-східних провінцій Римської імперії (Дакія, Мезія) та з античних міст-колоній Північного Причорномор'я. З міст-колоній, таких як Ольвія, Тира, Танаїс, Херсонес та інші, нова віра передавалася кочовим племенам сарматів, які несли її далі, в інші регіони. На Кам'яній Могилі, на її скелях виявлена християнська символіка перших століть н. е. Ці ж сарматські племена могли принести християнську віру й у Карпатсько-Дністровський регіон[21,с.84-95]. На початку II століття римський

імператор Траян завоював Дакію, і кордони Римської імперії впритул наблизилися до Карпатсько-Дністровського регіону. З місцевими племенами торгували купці. Бувало, що з ними проникали ідеї християнства. У Подністров'ї шукали притулку біженці-християни з Риму, які бували тут першими місіонерами. Особливо їхні візити почастишали після правління імператора Костянтина. У цю епоху в основному населення території Подністров'я було язичницьке і головним їхнім богом був Род-Святовит. Цей тип вірування (прамонотеїзм) створював сприятливі умови для навертання деяких племен у нову християнську віру. Але християнство не стає домінуючою релігією серед цих народів, можливо, через те, що в східних сусідів Риму ще не склалися державні відносини, була відсутня сама консолідація племен, і тому нову віру прийняла незначна група населення[59,с.371-376].

Збереглися також свідчення Сократа з Костянтинополя кінця IV ст. н. е. про втручання Рима в міжусобицю варварів, за допомогу, як подяку один із вождів прийняв у своєму племені християнство, але інші племена Подністров'я, християн переслідували[59,с.371-376].

Після падіння Римської імперії позиції християнства на Прикарпатті й Подністров'ї виявляються доволі ослабленими. Серед слов'янських племен, які населяють ці землі, переважає язичництво, про що свідчать візантійські письмові джерела. Після навали гунів у IV столітті н. е. був порушений зв'язок населення Прикарпаття й Подністров'я зі східними римськими провінціями. Слов'яни, що жили на цих землях, повернулися до старих релігійних вірувань і культів. Прокопій Кесарійський тоді ж, у VI столітті пише про слов'ян і антів: "вони вважають, що тільки один бог - творець блискавок є владикою над усіма". Протягом VI-X століть Візантія виявляє цікавість до території Прикарпаття й Подністров'я в питаннях християнізації, про що згадується у праці Костянтина Багрянородного "Про управління імперією". Візантійський патріарх Фотій описує у 860 році передумови прийняття християнства серед народів, які проживають на Дністрі. Можна припустити, що цей процес міг відбуватися під впливом ченців Кирила та Мефодія, яких патріарх послав у 862-863 роках до моравського князя Ростислава. Німецький учений Ф. Загиба вважає, що великоморавські, паннонські та дністровські слов'яни були знайомі з християнством завдяки діяльності Кирила та

Мефодія, які, підтримувані князем Ростиславом, проповідували християнство по всій Центральній Європі.

Інтерес до карпатських і дністровських земель виявляв також і Рим. У IX-X століттях місіонерами з Рима починається спроба християнізація земель Карпатсько-Дністровського регіону, що входять до складу Великої чи Білої Хорватії. Християнство, проникало сюди із сусіднього Великоморавського князівства, Перемишля (Посяння), яке вже на той час прийняло водохрещення. У папських документах X століття згадується про території, на які поширювався вплив Празького єпископату. Це землі передгір'їв Карпат і долини Дністра. Якщо перше водохрещення київських князів і частини населення відбулося приблизно в 866-867 роках, то точної дати першого водохрещення Прикарпаття й Подністров'я ми поки не знаємо. Але хрещення було здійснене місіонерами з Рима.

У документі Папи Римського Іоанна XIII 973 року, де він звертається до чеського князя Болеслава у зв'язку із заснуванням празького єпископства, відзначено, що Рим вводить латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі-України. Імовірно, йдеться про Прикарпаття й Подністров'я. У VII-X століттях тут була держава Біла Хорватія. Згідно зі свідченнями Костянтина Багрянородного, вона в ті часи була ще нехрещена, на чолі стояв великий князь, який мав кінне та піше військо. Хоча в VII столітті частина хорватської знаті була хрещена священниками з Рима, однак, очолював її нехрещений князь. Можна сказати, що християнство на Прикарпаття та Подністров'я проникало двома шляхами: із заходу - із Великоморавського князівства та з півдня - із Візантійської імперії. Але в Білій Хорватії християнство прийняла лише невелика група знаті. На всій території країни панувало язичництво. Але, у зв'язку з утворенням державних об'єднань, язичництво переросло вузькі рамки вірувань, зароджених у часи первіснообщинних відносин. Необхідна була релігія нового типу, яка відповідали би новим умовам. У 988 році в Києві було офіційно прийняте християнство за візантійським зразком. Після цього нова віра затвердилася в інших містах Русі-України. Великий київський князь Володимир розпочинає релігійну реформу і видає указ: “храми ідолськіє і требища всюду раскопа і

посече ідоли сокруши“. У Києві та ряді міст були розгромлені язичницькі святилища, а на їхньому місці збудовані християнські церкви згідно з указом князя Володимира, що: “повеле рубити церкви і поставляти по местом ідеже стояха куміри“. Становлення християнства почалося й у Дністровському регіоні, де панувало язичництво з давніми традиціями, що сягали коренями в кам'яний вік і трималися аж до входження Білої Хорватії до складу Русі-України. Це підтверджується археологічними дослідженнями. Так, наприклад, встановлено, що городище-святилище в Ржавинцях наприкінці X - початку XI ст. припинило своє існування, а ідол, який стояв у центрі майданчика, був скинутий у культовий рів. Можливо, що Успенський собор у Галичі був побудований на місці язичеського капища. У всякому разі, так вважає Я. Пастернак, який у 1938 році проводив там розкопки і знайшов на території собору яму розмірами 7,5×7,5 м. і глибиною 0,8 м.

Насадження нової віри примушувало язичників або приймати християнство, або йти в хащі, пустелі та ліси. У цей час, а точніше - в X-XI століттях, спостерігається новий етап функціонування язичницьких святилищ там, куди втекло населення, що відмовилося прийняти християнство. Це, зокрема, великі культові язичницькі центри на середньому Збручі, на території сучасного заповідника Медобори в урочищах Богит і Звенигород, про які згадувалося раніше. Там проводили дослідження Б. Тимошук, І. Русанова, М. Ягодинська. Були виявлені залишки капищ, які займали великі площі, а також оборонні споруди у вигляді валів із кам'яних брил. Знахідки датуються, крім скіфського часу, також періодом X-XIII століть, коли діяли ці святилища.

У цей же час, а саме в X-XIII століттях починається активне функціонування язичницьких святилищ в інших місцях Галицької Русі. Одне з них було розташоване на високому місці в урочищі Паланка поблизу села Кулішівка. Залишки язичницького храму були виявлені на високому правому березі Дністра поблизу села Зелена Липа в урочищі “Турецька криниця”. Керамічний матеріал належить до X-XIII століть. Слід зауважити, що це язичницьке святилище було лише в 12 км. від давньоруського поселення поблизу села Мартинівка, на території якого були розкопані залишки дерев'яного храму XII-XIII століть.

На язичницьких святилищах бували людські жертвопринесини, про що свідчать знайдені при розкопках останки людей. Були випадки вбивства і принесення в жертву християнських священнослужителів. Про це пише в XI столітті німецький хроніст Гельмольт, де згадує про убивство та принесення в жертву єпископа Іоана. Уже в XI-XII століттях церква починає кампанію з викорінювання язичництва в різних регіонах Русі-України. Крім будівництва церков на місці язичницьких святилищ, церква в найбільш глухих і найвіддаленіших районах проводить заходи з витіснення язичницьких жерців із їхніх насиджених культових місць. Замість язичницьких культових центрів створюються печерні монастирі. Прикладом є Бакотський скельний монастир, який виник на місці давнього культового центра. Печерні монастирі з'являються також на Дністрі в таких місцях як: Непоротово, Лядово, Ципово, Сохарна. У цих випадках ченці виганяють язичницьких жерців, а споруди розбирають на господарські потреби.

Залишалися ще малі культові місця. Туди церква скеровувала ченців-подвижників, які поселялися поблизу капищ, проповідували християнство серед місцевого населення і виганяли язичницьких жерців. Про це свідчать деякі факти. Поблизу села Комарів готи ченців-схимників зафіксовані в урочищі Гринчук і в скелі Христище, де язичницьке капище в гроті “Турецька хата” було переоблаштоване на чернечу обитель. Поблизу села Одаїв, де були зафіксовані святилища в печерах, зберігся штучно вирубаний грот під місцевою назвою “Грот ченця”. Місцеїсть поблизу села Ямниця, де було язичницьке святилище, сьогодні має назву “Монастир”. Одна з тамтешніх печер зберігає сліди штучної обробки й дуже схожа на чернечу келію. Таких келій, вирубаних у скелях, по всьому Дністру та його притоках збереглося дуже багато. На сьогоднішній день вони закинуті, й місцеві жителі не мають ніяких відомостей[143,s.2-3,s.223].

Після включення Прикарпаття та Подністров'я в X столітті етнополітичну структуру Русі-України тут починає домінувати візантійський вплив церковної організації Костянтинополя. Звідти починають прибувати християнські місіонери, які підтримуються владою володарів Русі-України в боротьбі проти язичників. Усе це приводило до того, що західний римський християнський вплив,

як і язичницький починає різко зменшуватися. До XIII століття припиняють своє існування язичницькі центри на Богиті та Звенигороді, а також на Дністрі, його притоках, і в передгір'ях Карпат. Це означає остаточну перемогу християнства. Але окремі малі культові місця зберігаються до XX століття. Під Львовом, біля селища Брюховичі в лісі є пагорб із вапняковою скелею на вершині. У літописах скеля називається "Камінь Лева". У тріщинах і невеликих карстових порожнинах зустрічаються середньовічні монети. У скелі збереглася ніша, де стояла християнська ікона. Тут також спостерігається спроба церкви перетворити язичницьке культове місце на християнське[143,s.2-3,s.223].

Для боротьби з язичництвом давньоруськими літописцями-християнами була розроблена ціла теорія з дослідження давніх вірувань слов'янського населення. На підставі їхніх праць в історії слов'ян простежуються три стадії релігійних вірувань. Перша з них - дуалістичний культ упирів і берегинь. Корені його сягають в епоху привласнювального господарства - у кам'яний вік. На основі культу берегинь склався домашній культ. Друга стадія - культ Рода і рожаниць. Зародився в неолітичну землеробську епоху. Він поклав початок аграрним культурам сільських громад. Третя стадія - культ Перуна. Виник у період розпаду первіснообщинних відносин в епоху пізнього енеоліту - ранньої бронзи серед скотарських племен. Праці давньоруських літописців збігаються з висновками вчених XX-XXI століть щодо періодизації релігійних вірувань, які ґрунтуються на археологічних дослідженнях. Перші два види культів зародилися серед племен Карпатсько-Дністровського регіону. Третій вид був принесений кочівниками-скотарями з інших регіонів. Серед слов'янського населення Карпато-Дністровського регіону в IX-X століттях князівсько-дружинний культ Перуна стає домінуючим. Культ Рода-Святовита відходить на задній план. Язичницькі жерці-волхви, утративши підтримку князівської влади, намагаються чинити опір. У деяких регіонах Русі-України їм вдається підняти заколоти. На території Прикарпаття та Подністров'я частина населення, що не прийняла нову віру, укріплюється на горах Богит і Звенигород. Там виникають нові укріплені городища-святилища, які поширилися згодом від середньої до верхньої частини Дністра. Продовжується

обряд людських жертвоприношень, про що свідчать результати археологічних досліджень. У XI-XIII століттях на території Прикарпаття та Подністров'я перемагає християнство. У містах і сільській місцевості населення в поховальних обрядах переходить від кремації до інгумації. У містах Галичі, Василеві та інших археологами зафіксовані залишки церков і монастирів з похованнями у середині храмів і на християнських цвинтарях, прилеглих до них. Археологічні дослідження підтверджують також проникнення християнства у сільську місцевість, про що свідчать поховання та залишки сільських церков[59,с.371-376].

Підсумок боротьби християнства з язичеством підводить монголо-татарська навала в 1241 році. Язичницькі культові центри припиняють своє існування. Галицький регіон залишається самим західним форпостом християнства. Князь Данило, залишившись один на один з небезпекою татарського вторгнення й тому звертається за підтримкою до Ватикану. Папа Римський Інокентій IV зацікавлений у створенні єдиної коаліції європейських держав проти татар, тому запросив Русь-Україну до Союзу Католицьких держав. За таких обставин довготривалих переговорів, великий князь Данило Галицький вступив в Союз Католицьких держав коронувавшись королівською короною і став першим королем Русі. За обставин входження Русі-Україні в Союз Католицьких держав в Галицькій Русі утверджується унія християнських церков, а сама територія Подністров'я, за давньою історичною традицією, яка протягом тривалого періоду з II-III - по XIII століття була під впливом Риму, знову опиняється під впливом західного християнства[59,с.371-376].

Отже, як бачимо з історичного екскурсу з експансією готів в Подністров'я і Посяння в III ст. н. е. сюди проникає перше християнство, яке ставши офіційною релігією ще в перших століттях нашої ери, майже відразу ж опинилося втягненим у політику, основним напрямком якої була релігійна боротьба між язичниками та християннами за регіони Подністров'я і Посяння [7,с.85-104; с.85-104]. Слід наголосити, що регіони Подністров'я та Посяння, являються складовою частиною Центральної Європи де знаходиться межа західної та східної християнських культур. Ріка Дністер є однією із найстародавніших водних артерій. Населення Подністров'я, по басейну яких віднайдені стародавні язичницькі та

християнські пам'ятники завжди були під пристальним поглядом раних християн. Власне сюди, згідно сказаннями, відправився з своєю місіонерською діяльністю християнський місіонер, Андрій Первозванний, де зробив пророцтво відносно християнського майбутнього Русі-України[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Власне на прикладі Подністров'я можна прослідкувати процес становлення християнства в Центральній Європі і зокрема на території України. Багаточисельні пам'ятники збереглися тут до нашого часу в гротах, скалах та печерах по долинах Дністра та його притоках[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

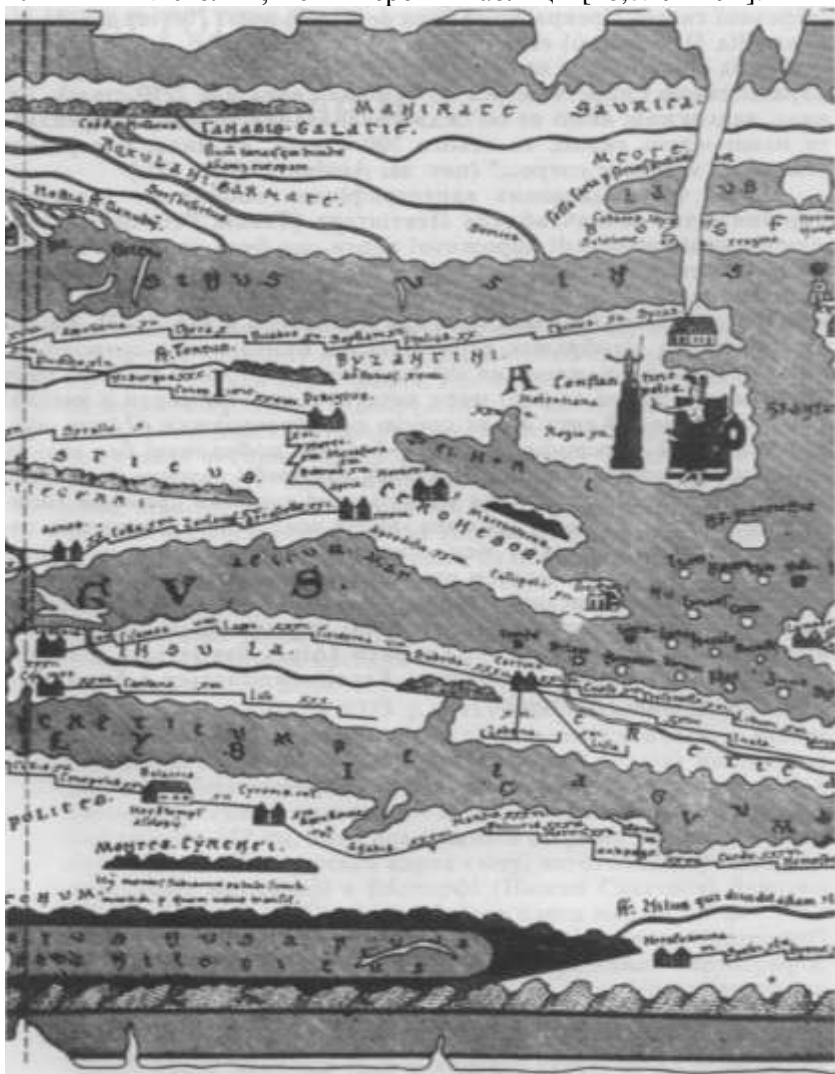

Мал. 28. Прикарпаття та Подністров'я згідно свідчень карти давньогрецького географа Клавдія Птолемея.

Тому дослідження зародження та становлення християнства, не випадкове, оскільки ріка Дністер бере початок в Карпатах і тече з півночі на південь через всю Центральну Європу зв'язуючи тим самим степи Південної України з регіоном Карпат і Прикарпаття. По його берегах в різні часи проживали різноманітні європейські народи: даки, кельти, карпи, бастарни, готи, склавіни, анти, слов'яни. З давніх давен у Прикарпатті та Подністров'ї функціонувала велика кількість поселень та городищ, могильників, культових пам'яток[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Дністер, як велика ріка, був відомий ще античним авторам, які називали його Тирасом[59,с.371-376]. З II по IV століття нашої

ери, коли в регіон Прикарпаття та Подністров'я прийшла Римська імперія, римські джерела називають ріку Дністром, про що згадує римський історик Амміан Марцелін в 330 році нашої ери. Вже під назвою Дністра, ріка зафіксована на дорожній карті римських шляхів III-IV століть, Певтінгерових таблицях[48,с.191-192].

Мал. 29. Дорожня карта римських шляхів III-IV століть нашої ери - "Певтінгерові таблиці".

Римські джерела засвідчують, що в II столітті нашої ери римський імператор Траян покорує даків і кордони Римської імперії наближуються до регіону Дністра. “Слово о Полку Ігоревім” з радістю згадує про ті благодатні часи: “Були віка Троянові...” ще навіть в XII столітті[83,с.23-25].

Між жителями римських східних провінцій і племінними об'єднаннями: бастарнів, карпів, готів які проживали в Подністров'ї, виникають не тільки торгово-економічні, але й релігійно-культурні відносини[126,с.28].

В період між I-V століттями нашої ери християнами ставала велика кількість римських легіонерів, що дало можливість римському імператору Костянтину, опираючись на християнське військо ввести християнство, як державну релігію. В цей же час велика кількість римських легіонерів та купців, що була розміщена в регіоні Подністров'я, вступила в торгово-економічні та політичні відносини з язичницьким населенням Прикарпаття та Подністров'я[48,с.191-192].

Християнські місіонери проникають не тільки в завойовані Римом землі, але і на суміжні території. Не дивлячись на переслідування в центрі Римської держави християнство в I століттях однак мало великий вплив в усій Римській імперії так і прилягаючих до імперії землях, де воно намагалося концентруватися із-за близькості до метрополії. За таких обставин можна наголосити, що християнство в Подністров'я в I-IV століттях нашої ери йшло двома шляхами: із Риму через Дакію і через Іллірію в Паннонію у Прикарпаття та Верхнє Подністров'я [53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Джерела засвідчують, що апостолом, який проводив християнство в слов'ян в тому числі і в населення Прикарпаття та Подністров'я в I столітті нашої ери - був святий Павло. В цей же час у Подністров'ї і прикарпатті у III столітті проживали готи, які вже були християнами. Готський історик Йордан, наголошував, що готи переміщаючись по Подністров'ю всюди возили перевізні розбірні церкви[64,с.62-78]. Проживаючи довго по берегах Дністра готи облаштовували свої церкви в гротах і перераз берегів Дністра. Одну із таких, як готський єпископський собор, було визачено автором цього дослідження та завідувачем археологічного відділу УУМ, к. і. н., доц. В. Артюхом[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Мал. 30. Християнські старожитності готів-черняхівців Подністров'я III-IV ст. н. е. з колекції Г. Гриценка.

На наявність у готів Подністров'я у III столітті християнства, вказують археологічні дослідження археолога В. Войнаровського, який виявив їх у черняхівській культурі [33, с.87-88], археолога В. Артюха та інших [3, с.6-8].

Київський дослідник В. Баран всю територію від Сяну до Верхнього і середнього Дністра до Молдавії та Румунії у III столітті віддав: “поліетнічній культурі черняхівській культурі, на чолі якої стояли готи(християни)” [15, с.2-49; с.19-48; с.12-15].

Отже готи, та інші германські племена, які в II-III століттях захипили цю значку тертиторію від Посяння до Подністров'я піддали місцеве населення своему культурному (християнському впливу), що видно із відкритих майже 1000 готських археологічних пам'яток Подністров'я [121, с.203-204].

Власне в цей час в Подністров'ї проходить взаємопроникнення слов'янської і готської культури, що й спричинилося до виникнення черняхівської культури та ранньохристиянської релігії [27,с.142-163; с.95-97].

У III столітті готи з Подністров'я де сильно укріпились, починають міграцію в Причорномор'я. Вже тут у Подністров'ї готи поділилися на східних: острогонів, ост-готів та візи-готів (гепідів), які вступили між собою у військові конфлікт у 246 році, про що наголошував Йордан. Битва між якими ост-готами і гепідами, за контроль за Подністров'я пройшла в 246 році біля міста Galtisa майбутнього Галича. Король готів Остгота, що правив Подністров'ям у 220-250 роках, після перемоги над королем візиготів Фастідою у 248 році розпочав виснажливу війну з Римом. Разом з готами у війні з Римом взяли участь і слов'яни Подністров'я та Прикарпаття: певкіни та карпи, про що засвідчив Йордан. Спочатку 509-ти тисячне військо Остготи перемогло військо римського імператора Деція у 251 році, який загинув на полі битви разом із сином. Однак у 269 роках новий римський імператор Клавдій II (268-270рр.) у битві біля Ніуша переміг готокарпське військо Прикарпаття і Подністров'я і отримав почесний титул "готський"[103,с.124-139].

Після розгрому готів з 270 року їх політичний та очевидно культурно-релігійний, ранньохристиянський вплив, який домінував готичними ранньохристиянськими хрестиками, від Посяння до Подністров'я, слабшає, і поступово до кінця IV століття взагалі зникає. Слід наголосити, що після виходу готської ранньохристиянської культури з Подністров'я, готи розширили ареал готської християнської культури на територіях та реніонах де вони проживали, зокрема в Криму, де вони утворили християнську країну (Дорі-Дорос) - Феодоро і стали васалами Візантії. Візантійці допомогли готам-християнам зводити в Криму християнські базиліки[129,с.10-14]. Власне наслідок розвитку християнства у готів Криму їхня єпископія в середні віки отримала статус "Готської Митрополії"[74,с.172-202].

Як засвідчують історичні джерела, в VIII столітті, а точнішк у 787 році, готи-християни Південного Криму, очолені єпископом готської Митрополії Іоаном, підняли повстання проти хозар і визволи столицю Кримської Готії місто Мангуп[87,с.11-14].

Слід наголосити, що готська твердиня Мангуп була закладена готами-християнами, які з розкладними палатками-церквами, які використовували в Подністров'я, про що засвідчив Йордан, прийшли в Крим. Мангуп заклали на початку IV століття в контексті становлення тут готського державно-християнську культу в середовищі якого виявлені тотоджні ранньохристиянському культуру Подністров'я, наскальні “готські хрестики” та ранньохристиянські печерні церковні комплекси[36,с.56].

Слід наголосити, що аналогічні “готські хрести”, які слід віднести до середини III століття, були також виявлені на головній печері релігійного комплексу, що з язичницького переріс в ранньохристиянський в селі Страдч Яворівського району Львівської області[35,с.23-34].

Мал. 31. Кельтський язичницький комплекс в селі Страдч Львівської обл. з християнським готським хрестом III-IV ст.

Мал. 32. Готські хрести III-IV ст. н. е. з головної печери релігійного комплексу що з язичницького переріс в ранньохристиянський в селі Страдч Львівської області.

Вплив готів-християн на слов'ян у III-IV столітті Прикарпаття Подністров'я був настільки великий, що в подальшому, християнська церква, рукоположила святого Андроніка, першим слов'янським єпископом. Власне з цього регіону, наголошує автор "Повісті минулих літ", Русь, прийняла слов'янську писемність, з Паннонії та Іллірії. Можна наголосити, що першим учителем християнства в Центральній Європі і зокрема регіону Прикарпаття та Подністров'я був святий Павло, функції якого продовжив рукоположений ним, перший слов'янський єпископ святий Андронік[79,с.23-25].

Інша основна готська гілка, ост-готи, наголошує визначний дослідник цієї проблеми В. Крисаченко: " в III-IV ст., яка готи-християни, мешкали переважно у дністро-бузькому межиріччі. До племінного союзу ост-готів входили: язиги, карпи, геруни, венеди, а також низка інших сармато-роксоланських етносів, значна частина з яких мала виразно протоукраїнський (анто-склавінський) характер. Частина ост-готів осіла між Прутом і Дунаєм і з 378 р. визнала протекторат Візантії, тобто Східної Римської імперії. Під тиском ост-готів, які, у свою чергу, зазнавали нищівних ударів гунів, вони рушили за Дунай. Готи-християни досить швидко в Подністров'ї заявили про себе як активного учасника тодішніх міжнародних колізій. За описами Требелія Полліона, одного з авторів "Історії Августів" (якому зокрема, належить нарис про римського імператора Марка Аврелія Клавдія (268-270 рр.), котрий за свої перемоги над готами був пошанований титулом "Готський", саме у готській війні проявився його військовий дар, готська війна була страшною. Як засвідчує Требеллій Полліон, "тоді зібралось триста двадцять тисяч

озброєних воїнів з різних племен... додай до цього рабів, додай сім'ї, додай укріплення з возів і випиті ріки і знищені на паливо ліси. Страждала, зрештою, сама земля, котра увібрала стільки варварської пихи". Після рушення основної частини ост -, а, згодом, і вестготів з території України за Дунай, на захід, готська присутність в Україні збереглася ще багато століть в Подністров'ї та Тавриді. Мова йде саме про Подністровську та Кримську Готію. Саме тут зберігалася і Готська Єпархія Вселенської церкви. Ще Сократ Схоластик (нар. у 380 р.) у своїй "Церковній історії" згадує готських єпископів Ульфїлу, Теофіла, Селену та Теотима, якого, втім історик називає "скіфським єпископом" (Кн. VI, 12). Про Готську церкву писав єпископ Феодорит (бл. 390-457 рр.), зазначаючи її аріянський характер і зусилля "отця церкви" Іоанна Златоуста по викоріненню цієї "єресі": владика чинить мудро, призначаючи священниками людей, котрі знають мову народів, та й сам відвідував готську людність і вів з нею богоугодні розмови; саме Іоанн "відділив" готам "одну церкву" (Кн. IV, 30), тобто надав їй автокефальність. Цю ж обставину підтверджує і Гермій Созомен, правник та історик з Палестини: у своїй "Церковній історії" (444 р.) він пише про причорноморських готів і їх вимушений рух до Дунаю під тиском гуннів наприкінці IV ст. Цікавими є описи діянь готських владик Ульфїли, Бреттаніона, Теотима - єпископа "Томеї й іншої Скіфії", який обіймав кафедру з 390-412 рр. Цей владика був слов'янського походження, що свідчить про досить складну етнічну структуру "готського" суспільства в Подністров'ї та Причорномор'ї. В подальшому зустрічаємо численні свідчення про християнство в Готії, про Готську єпархію, її владик та вірних, ті чи інші події. Так, до 372 р. відносять мученицьку смерть святого Нікити, великомученика Готського та святого мученика Сави Готського..."[73,с.143-144].

Все вище досліджене і проаналізоване вченим В. Крисаченком дає підстави наголошувати, що власне готи, які проживали в Подністров'ї у III-IV століттях, стояли біля витоків ранньохристиянської культури Подністров'я. Готський історик Йордан наголошував, що: "готи-християни возили за собою розбірні церкви в яких молилися, а також облаштовували

християнські храми в печерах та гротах по берегах рік (Подністров'я) по яких проживали"[50,с.27-29].

Сума проаналізованих джерел дає право наголошувати, що з готських племен на території Подністров'я, проживали, як ключова складова значної частина черняхівської культури, остготи, які називались так від онойменого імені короля Остготи. Слід наголосити, що до вивчення християнсько-готської проблеми Подністров'я III-IV століть можуть спиратися також на такі джерела: легенди та міфи, свідчення древніх авторів, археологічні знахідки з могильників черняхівської культури в яких у III столітті н. е. серед варварських племен передгір'їв Карпат і долини Дністра та його приток починає поширюватися християнство, яке проникає з Римської імперії через біженців і купців. Збереглися письмові свідчення древніх авторів про перших єпископів і християнські богослужіння на суміжних східних землях. Давньоримські автори Тертуліан, Феодорит Кирський, Афанасій Олександрійський, Сократ із Костянтинополя та інші пишуть про християнство серед варварських племен, які проживають поблизу північно-східних кордонів Римської імперії. До нашого часу збереглися легенди про Апостола Андрія та його ходіння у Скіфію. У давньоруських літописах згадується перший слов'янський єпископ Андроник, сподвижник Апостола Павла. Апостол Андрій здійснив ходіння в землі Скіфії і дійшов до Новгороду. Цей факт можна вважати перебільшенням, але пропаганда ідей християнства в регіоні Дніпра, очевидно, таки була[59,с.371-376].

Що стосується Андроніка, то такий апостол, зарахований до списку 70-ти апостолів другорядного значення. І цілком можливо, що він був рукопокладений апостолом Павлом на єпископство в слов'янських землях. У давньоруських літописах так і сказано: "Нам, Русі - учитель Павло". Виходить, що на території Подністров'я в римський час вели місіонерську діяльність два апостоли: Андрій і Павло. І про християнство на варварських землях пишуть давньоримські автори. Можливо, місіонерам у деяких племенах удавалося створити християнські громади. Але тоді повинні були зберегтися хоча б якісь сліди християнської діяльності: предмети культового призначення, залишки культових храмів. Римські автори пишуть про те, що варвари для молінь використовують намети для церков. На I Вселенському соборі в

325 році християнські громади були названі - церквою. Цей термін починає застосовуватися до культових храмів - печерних і наземних. На території України пам'ятники цього періоду відзначені, як єпископські центри в Подністров'ї та Криму. Не виключена ймовірність функціонування в ті часи печерних ранньохристиянських храмів як у Криму, так і у Подністров'ї.

У 50-60-і роки XX століття на території України в могильниках черняхівської культури виявлені поховання за християнським зразком. Останнім часом у Карпатсько-Дністровському регіоні зафіксовані знахідки з християнською символікою (форми для виливки натільних хрестиків - на черняхівському пам'ятнику поблизу села Чорнівка Чернівецької області). Поблизу села Стінка Тернопільської області археологом В. Артюхом був виявлений печерний ранньохристиянський храм III-IV століть нашої ери, вирубаний у вапняковій породі, який автор цього дослідження ідентифікує як ранньохристиянський єпископський центр готів.

Слід наголосити, що в плані храм має трапецієподібну форму, вхід розташований із західного боку. Вівтар з двома притворами розташований у східній частині навпроти входу. На стінах храму збереглися графічні знаки та написи, виконані гострим інструментом. Свастика, можливо, являє собою рівносторонній готський хрест, який був широко поширений у III-IV ст. н. е. у готів-християн Подністров'я і який був трохи трохи видозмінений варварськими племенами Карпатського регіону. У єпископському соборі виявлені готсько-латинські літери, якими користувалися племена черняхівської культури. Готсько-латинський хрест із розширеними кінцями, близький за типом зображенню такого ж хреста на знайденому в готському Криму на надгробку з датою, що відповідає 304 рокові н. е. Більшість християнських зображень указує на імовірність функціонування храму, у готів-християн Подністров'я, задовго до офіційного прийняття християнства у цьому регіоні у слов'ян. Можливо, до цієї категорії належить і храм поблизу села Монастирок Тернопільської області. Там, поруч із жертвником у вигляді великої плити, що лежить на трьох опорах, був грот, де раніше діяла церква. Матеріал, знайдений під час археологічних досліджень, належить до епохи раннього заліза, готської ранньохристиянської культури III-IV ст. н. е., слов'ян-хорватів та Галицької Русі. Час появи церковного храму в гроті,

скоріше за все, як християнський храм виник на базі язичникового святилища задовго до офіційного прийняття християнства приблизно у III столітті, коли у Подністров'ї проживали готи-християни. Після офіційного прийняття християнства в Римі до програми церкви входить християнізація варварів, які проживають на суміжних територіях, томи бачимо що вже в цей час, на територію Прикарпаття й Подністров'я християнство проникало двома шляхами: з північно-східних провінцій Римської імперії (Дакія, Мезія) та з античних міст-колоній Північного Причорномор'я. З міст-колоній таких, як: Ольвія, Тіра, Танаїс, Херсонес та інші, нова віра передавалася кочовим племенам сарматів, які несли її далі, в інші регіони. На Кам'яній Могилі, на її скелях виявлена християнська символіка, можливо, перших століть н. е. Ці ж готські християнські місіонери принести християнську віру й у Карпатсько-Дністровський регіон, оскільки з II століття після завоювання Дакії, кордони Римської імперії впритул наблизилися до Карпатсько-Дністровського регіону. Обливи їхні візити почастишали після правління імператора Костянтина. В цей час населення території Прикарпаття й Подністров'я було суцільно язичницьким. В основному воно займалося землеробством, його головним богом був Род-Святовит. Цей тип вірування (прамонотеїзм) створював сприятливі умови для навертання деяких Подністровських племен у християнську віру. Як бачимо з археологічних досліджень, християнство навіть внаслідок впливу готів, не стає домінуючою релігією серед народів Прикарпаття та Подністров'я, і нову віру прийняла незначна група населення. Після падіння Римської імперії, відходу готів з Подністров'я, позиції християнства в Посянні й Подністров'ї виявляються доволі ослабленими. Серед слов'янських племен, які населяють ці землі, починає переважати язичництво, про що свідчать візантійські письмові джерела. Прокопій Кесарійський у VI столітті писав про слов'ян і антів: "вони вважають, що тільки один бог - творець блискавок є владикою над усіма"[9,с.134-135]. Подальші візантійські джерела VI-X століть нашої ери, такі як праця візантійського імператора Костянтина Багрянородного "Про управління імперією", наголошує про послідовну політичну діяльність Візантійської імперії у питанні християнізації регіону Прикарпаття та

Подністров'я. Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства серед народів проживаючих на Дністрі[1,с.213-214].

Можна наголосити, що новий етап християнізації Прикарпаття і Подністров'я відновлюється в IX столітті і проходить під безпосереднім впливом діяльності святих Кирила та Мефодія, яких патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фортія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи (Прикарпаття і Подністров'я) повинно прискорити процес становлення християнства серед слов'ян і других народів, Східної Європи. Німецький вчений Ф. Загіба вважає, що велико-моравські, панонські і дністровські слов'яни були просвічені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці князя Ростислава поширювали християнство по всій Центральній Європі[146,s.16-45].

Французський вчений В. Карташов вважає, що християнство в Подністров'я проникло із Велико-Моравської держави[66,с.78].

В документі Папи Римського Йоана XIII 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв'язку з заснуванням Празького єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі-України, відповідно в нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров'ї[144,p.75-76].

В праці К. Багрянородного "Про управління імперією" ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов'янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходилась на території Прикарпаття та Подністров'я. Згідно свідчень К. Багрянородного "Велика чи Біла Хорватія" була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії. В час написання твору (VII-X ст.) вона була ще не хрещена, очолювалась своїм великим князем, мала кінне і піше військо. Хоча, наголошує К. Багрянородний, в VII столітті частина ховатської знаті була хрещена священниками із Риму, однак в цілому на сьогоднішній час вона очолюється нехрещеним князем. Її територія знаходилась, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, за Багібарією (Карпатами), за турками

(угорцями), проходила по території Прикарпаття та Подністров'я, де в нижньому Подністров'ї Велика чи Біла Хорватія межувала з паначитами (печенігами). На Заході прикодонною рікою Великої чи Білої Хорватії була ріка (Бісла) Вісла[11,с.375-376].

При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Хорватії Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування як великої держави. З джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття. Та в 869 році ситуація змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочату князь Святополк, а у подальшому князь Ростислав почав активно поширювати християнство в Словачію (Нітранський регіон), Закарпаття та в Велику чи Білу Хорватію. В цей час в Прикарпатті та Подністров'ї йшов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена язичниками-уграми[118,с.22]. Однак не викликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, як і сусідня Польща знаходилась під впливом римських християнських місіонерів, які створили єпископський центр в Перемишлі[147,с.8-46], в Галичі, що підтверджують археологічні дослідження[94,с.12-25].

Можна наголосити, що на території Прикарпаття та Подністров'я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло двома шляхами: з заходу - із Велико-Моравського князівства і з півдня - з Візантійської імперії. Археологічні дослідження в перемишльському замку, які провів А. Жакі, дозволило виявити дві кам'яні будівлі. Перша мала три овальні аспіди, характерні для перед-романських церковних будівель Західної Європи, які походять на краківську ранньохристиянську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені визначили її як ранньохристиянську культову споруду (церкву). Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотирикутний фундамент будівлі, яка як вважає А. Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому як резиденція[147,с.12-36]. На

місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу[126,с.128-129].

Аналіз археологічних джерел від Сяну до Дністра та Прута дають право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія уже на початку X століття християнізована місіонерами з Західної Європи. Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Прикарпаття і Подністров'я знаходилося під впливом Празької єпископії. Її приходи знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього територіях[76, стб.783-789].

В X столітті землі Великої чи Білої Хорватії попадають спочатку з 907-911 років під економічний, а з 993 року під політичний вплив Русі-України. Внаслідок прийняття Руссю-Україною в 988 році християнства із Візантійської імперії і входження Подністровської Хорватії в політичну і релігійну структуру Русі-України в 993 році, починається переорієнтація Прикарпатсько-Дністровського регіону з західного на візантійське християнство. Цю переорієнтацію великі київські князі проводили насильницькими методами[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті та Подністров'ї підтверджується археологічними дослідженнями, які вказують на більш раннє знайомство тут з християнством, населення племен черняхівської культури [34,с.334-335]. В результаті археологічних досліджень в Подністров'ї виявлені поховання з труположенням по християнському зразку[26,с.34-39]. Питаннями зародження християнства в перших віках нашої ери в племен черняхівської культури займався дослідник І. Винокур і Є. Симонович, які вважали, що це питання слабо вивчене і його необхідно належним чином вивчати[27,с.112-119; 65,с.20-28].

Попробуємо з'ясувати проблему ранньохристиянських культових храмів III-IV століть нашої ери в Прикарпатті та Подністров'ї[94,с.73]. В римський час, як видно з археологічних джерел в II-IV століттях в Криму християнські церкви знаходились в гротах та печерах, вони зафіксовані і відомі сучасній історичній науці[3,с.7]. Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські культові споруди, виявлені на Дністрі, що

зафіксовано археологічними дослідженнями. В 1998 році, поблизу села Стінка Тернопільської обл., був відкритий печерний ранньохристиянський храм вирубаний в вапняковій породі. В плані храм має трапецивидну форму з входом з західної сторони з вітварем і двома притворами в східній частині. В середині культової споруди знаходяться християнська символіка. Біля вітваря проглядається солярний знак у вигляді свастики, а також докириличні і латинські букви, а також барильєфне зображення пригаючого звіря[29,с.207]. Цей культовий пам'ятник дуже схожий на печерні ранньохристиянські храми знайдені в Криму, які датуються I-II століттям нашої ери. На стародавньому пам'ятнику черняхівської культури (III-IV ст. н. е.), були знайдені фрагменти посуду, на якому збереглися ранньохристиянські знаки, які засвідчені в ранньохристиянському храмі біля села Стінка[114,с.176]. Не виключена ймовірність, що печерний храм біля села Стінка на Дністрі появився в перших віках нашої ери. Цілком ймовірно, що такі печерні ранньохристиянські храми поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непорогово, Лядово, Ципів, Сахарна і ряд других, що ще слабо досліджені в басейні Дністра. Сучасній науці відомо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилиць. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища в I віках нашої ери, як в печерах так і на поверхності[34, с.334-335].

Сам християнський монастир відомий своїм активним життям починаючи з XI століття. Розвиток становлення цього християнського пам'ятника з римського часу до епохи утворення Русі-України знаходиться на стадії вивчення[93,с.95-96].

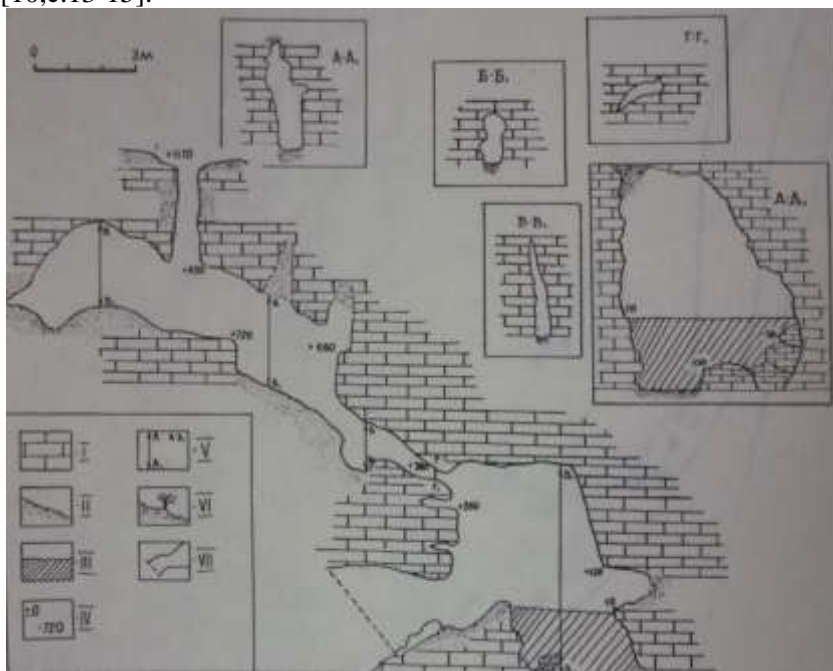
На протязі I тисячоліття нашої ери на Дністрі функціонує ряд язичницьких святилиць, які переросли в ранньохристиянські храми. Ці пам'ятники досліджені археологом Б. Тимощуком в Чернівецькій обл.: Кулішівка, Бабин, Нагоряни, Зелена Липа. В Тернопільській обл. - Заповідник "Медобори" на Збручі поблизу села Городниця, гори Боги і Звенигород, і цілий ряд других[114,с.3-7]. До їх числа слід віднести святилице біля села Монастирок Тернопільської обл., розташоване в гроті. Пред гротом знаходиться язичницький вітвар. Кам'яна плита на трьох опорах. Де відбувались жертвоприношення. Пізніше це капище

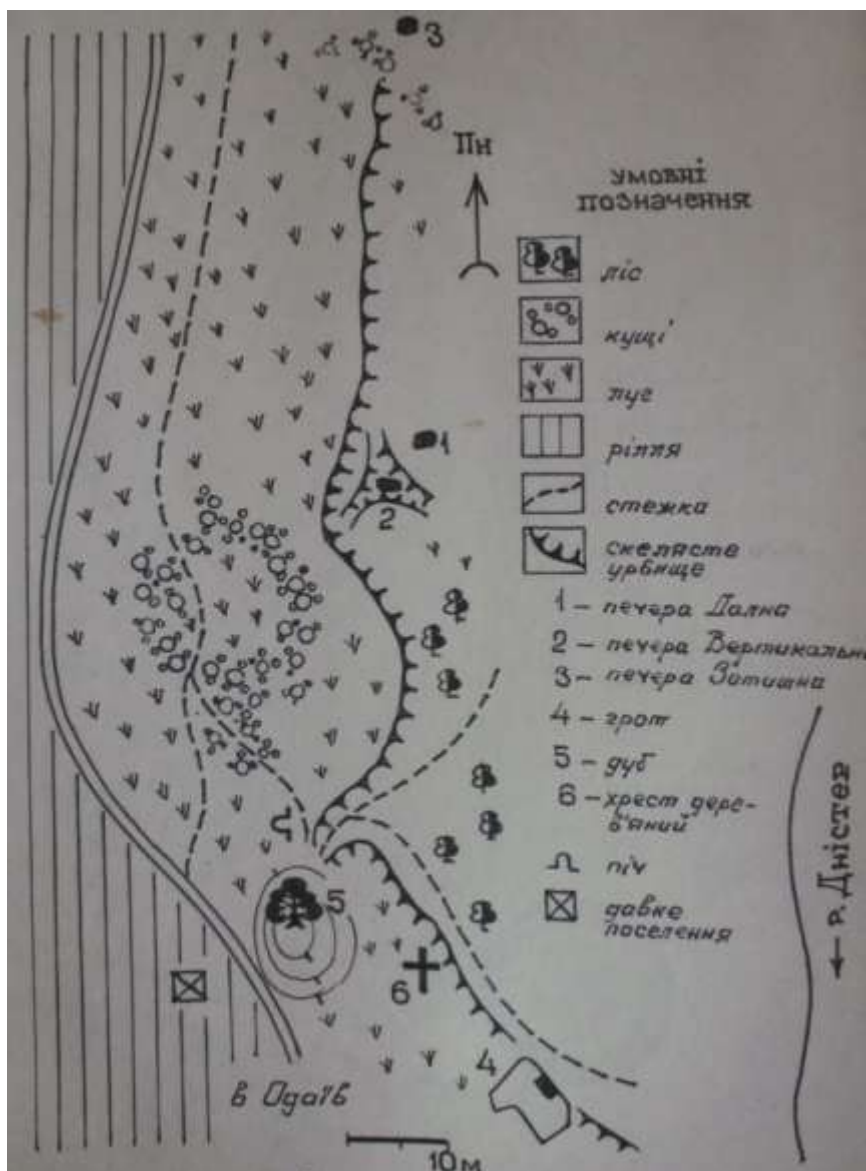
було перероблене в ранньохристиянський храм. В гроту бала облаштована християнська церква, а на вівтарі був видовбаний хрест[2,с.13].

Про конфлікти між язичництвом та християнством ще в III-IV століттях нашої ери говорять археологічні дослідження, які на могильниках черняхівської культури, розритих язичниками могилах, які захоронені шляхом труположення, побачили осквернені християнські могили[34,с.334-335].

Ця боротьба між язичництвом та християнством загострюється і наступній епохі, в IX столітті після прийняття християнства у Велико-Моравській державі та після прийняття християнства в X столітті в Русі-Україні, про що засвідчують археологічні дослідження. Так наприклад на території села Одаїв Івано-Франківської області був зафіксований печерний комплекс, де знаходились язичницькі культові капища, які функціонували з дуже стародавніх часів до християнської епохи Русі-України [10,с.13-15].

Мал. 33. План багатожарового печерного комплексу в селі Одаїв в урочищі Городище.

Мал. 34. Печерний ансамбль Одаїв. Повздовжній переріз.
 I – скельні породи; II – ґрунт; III – розкоп; IV – відзначення від нульової позначки; V – попередні перерізи; VI – денна поверхня; VII – інші коридори та гроти.

Серед цих печер слід виділити один грот, який називається “гротом Монаха”[50,с.203-204]. Така назва за ним закріпилась серед місцевого населення села Одаїв і других розміщених поряд населених пунктів[115,с.56-65].

Мал. 35. Християнський хрест зверху верхньої печери печерний комплексу “Монастир”. на березі ріки Бистриця.

В 1999 році вченими Українського університету міста Москви були проведені дослідження на притоці Дністра, ріці Бистриці, по якій, як вважають вчені, проживало племінне об’єднання бастарнів. Співзвучність назви ріки і племінного об’єднання “Бистр і Бастар”, культові язичницькі святилища тут же, дають нам право припускати, що вони належали цьому племінному об’єднанню[10,с.13-15]. Згідно свідчень В.М. Татіщевим: “слов’янський цар Славен відходячи з Дунайського регіону на

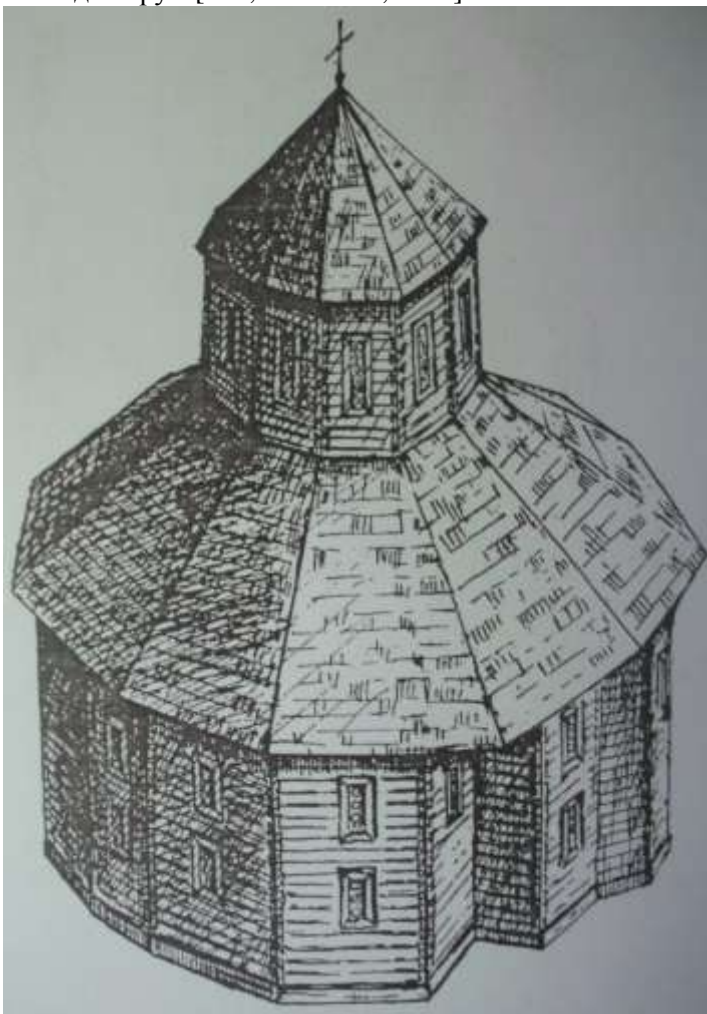
рівнину залишив в цьому регіоні сина Бастарна з своїми племенами від назви якого їх називають бастарнами”[113,с.6-8].

Таким чином на ріці Бистриця, навпроти сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець Тисменицького району Івано-Франківськ обл., на північному склоні Вовчинецьких гір в скалі, висота якої приблизно 20 метрів було віднайдено стародавнє святилище[10,с.13-15].

Мал. 36. Реконструкція вигляду печерного язичницького та ранньохристиянського храму “Монастир” Г. Гриценком.

Слід наголосити, що реконструйований Г. Гриценком загалиний вигляд церковної споруди “Монастиря” дуже нагадує реконструкцію Олешківської церкви, що на Пруті, яку вчені відносять до ротондних ранньохристиянських кутових споруд епохи Велико-Моравської церковної архітектури, які поширювалися від Перемишля, столиці Посяння по Подністров’ю, від Галича до Прута[119, с.145-165, с229].

Мал. 37. Реконструкція Олешківської церкви-ротонди, що на річці Прут.

Власне за таких обставин, церковна споруда, як і весь ранньохристиянський комплекс печерного монастиря у місцевого населення сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець і других, називається “Монастир”. Якщо врахувати, що неподалік знаходиться с. Крилос на горі якого віднайдено центр стародавнього Галича, із якого по ріці Лукві, а потім по Дністру і Бистриці, яка в нього поряд впадає, можна було швидко сполучатися, то без сумніву “Монастир” з точки зору великого культового центру на річці Бистриці, міг мати в стародавні часи велике значення. Дослідження даного пам’ятника, дає право наголошувати, що “Монастир” велике язичницьке святилище, яке переросло в ранньохристиянський центр, “Монастир”, християнський відлік якого слід починати з готської присутності в регіонах Потністров’я, а тобто з III-IV століттях нашої ери[10,с.13-15].

Поки що окрім упомянутих ранньохристиянських культових пам’ятників в Подністров’ї їх археологічно виявлено дуже мало, що дає нам право говорити, що вони мали вплив на розвиток християнства не тільки на регіон ріки Бистриця, а можливо й на регіон Верхнього Дністра. Дане питання потребує подальшого дослідження, та очевидно, що християнські печерні монастирі починають функціонувати в Подністров’ї після витіснення язичницьких жреців з їх капищ християнськими місіонерами. Таке бистре становлення християнства в Прикарпатті та Подністров’ї можна пояснити тим, що дана територія була контактною зоною різних народів і держав. Тут здавна проходила боротьба за сфери впливу, в тому числі і релігійного між римським та візантійським християнством. Слід зауважити, що скельні монастирі на Дністрі дуже схожі на римські християнські культові храми перших віків нашої ери, що дає нам право наголошувати, що з самого початку до епохи Русі-України, Прикарпаття та Подністров’я входило в сферу римської християнської церкви. Власне цим і можна пояснити велику кількість печерних монастирів і храмів в регіоні Прикарпаття та Подністров’я[49,с.118-161].

Після включення Прикарпаття та Подністров’я в етно-політичну інфраструктуру Русі-України тут починає домінувати візантійський вплив церковної організації Костянтинополя. Сюди із Костянтинополя починають прибувати християнські місіонери,

які підтримані структурою політичної християнської влади Русі-України, розпочали боротьбу проти язичників. Все це привело до того, що західно-римський християнський вплив, почав мати менший вплив в Дністровському регіоні [114,с.176-181].

Таким чином, як бачимо із проаналізованих вище джерел, Прикарпаття та Подністров'я, як складова частина Центральної Європи з перших століть нашої ери входило в зону поширення християнства. Після розпаду Римської імперії починається масове проникнення християнських місіонерів в регіон Прикарпаття та Подністров'я. Власне з III-IV ст. н. е. спостерігається процес виникнення печерних ранньохристиянських храмів. Цей період в історії християнства добре вивчений в Криму, та недостатньо вивчений в Прикарпатті та Подністров'ї, де ряд скельних і печерних ранньохристиянських пам'ятників зароджуються теж в перші століття нашої ери, що бачимо з вивчених настінних християнських знаків з печерної церкви біля села Стінка[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Після прийняття християнства в Києві в X-XI століттях активізувалася боротьба з язичництвом, особливо на землях Подністров'я[29,с.206], оскільки тут в багатьох місцях ще зберігалися язичницькі капища. В ці регіони церква направляє для боротьби з ними монахів-схимників, які поодиночі і невеликими групами селяться в культових місцях в основному в гротах та печерах і витісняють з відтіля язичницьких жреців. Таким чином в Прикарпатті та Подністров'ї у XII-XIII століттях прослідковується остаточне становлення візантійського християнства у цій ключовій частині Русі-України[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96], оскільки на протязі XI-XIII століть тут йшла активна боротьба між язичництвом та християнством, яка завершилась перемогою християнства. Слід наголосити, що культові християнські пам'ятники тут, в цілком могли зберегтися в гротах, скалах та печерах по усьому басейну Дністра і сьогодні вони потребують подальшого дослідження, як джерела по історії розвитку та становлення християнства в Прикарпатті та Подністров'ї. Офіційне прийняття християнства в Русі-Україні по візантійському зразку відбулося в 988 році, однак деякі письмові та археологічні джерела засвідчують, що християнство на вивчаємій нами території, зокрема регіоні Прикарпаття та

Подністров'я, має більш глибокі корені. Власне на прикладі Українського Прикарпаття та Подністров'я можна прослідкувати процес становлення християнства в Центральній Європі і зокрема на території Русі-України. Багаточисельні пам'ятники збереглися до нашого часу в гротах, скалах та печерах по передгір'ях Карпат та долинах Дністра і його притоках. За таких обставин можна наголосити, що християнство в Подністров'я в III-IV століттях нашої ери йшло двома шляхами: із Риму через Дакію і через Іллірію в Паннонію у Прикарпаття та Верхнє Подністров'я [126,с.28]. Такий шлях становлення та розвитку християнства в Прикарпатті та Подністров'ї підтверджується археологічними дослідженнями. Про існування християнства в племен черняхівської культури вказує археолог В. Войнаровський. В результаті його археологічних досліджень в Подністров'ї виявлені поховання з труположенням по християнському зразку. На поселеннях черняхівської культури III-V століть нашої ери Чорнівка I, на Буковині, була знайдена пряслиця із обломка амфори, де зображено три хреста, а також кам'яна форма для відливання натільних хрестиків[33,с.87].

Питаннями зародження християнства в перших віках нашої ери в племен черняхівської культури займався український дослідник І. Винокур[26,с.3-6], і російський дослідник Є. Симонович [108,с.21-29]. Дослідники наголошували, що поховання Подністров'я з трупопокладеннями тотожні погребальним християнським обрядом III-IV століть нашої ери[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Попробуєм реконструювати вірогідність існування ранньохристиянських культових храмів перших століть нашої ери в Прикарпатті та Подністров'ї[146,s.12-49]. В римський час в Криму християнські церкви знаходились в гротах та печерах, вони зафіксовані і відомі сучасній істопичній науці[126,с.73]. Такі ж гроти та печери облаштовані під ранньохристиянські культові споруди, виявлені на Дністрі, що зафіксовано археологічними дослідженнями поблизу села Стінка Тернопільської обл., був відкритий печерний ранньохристиянський храм вирубаний в вапняковій породі. В плані храм має трапецивидну форму з входом з західної сторони з вітварем і двома притворами в східній частині. В середині культової споруди знаходяться як християнська так і

язичницька символіка. Біля вітваря проглядається солярний знак у вигляді свастики, а також докириличні і латинські букви, а також барильєфне зображення пригаючого звіря, а також язичницькі тампоподібні знаки близькі до сарматських[3,с.7]. Докириличні знаки зафіксовані на фрагменті посуду знайденого на черняхівському поселенні знайденого на черняхівському поселенні поблизу села Бакота Хмельницької обл. Грецькі та латинські письмена були в користуванні серед варварських племен в римський час, про що свідчить чорноризець Храбр[32,с.20]. Уламок ліпного посуду з латинськими літерами був знайдений на поселенні Ріпнів 2 в верхів'ї Західного Бугу[14,с.4-11]. Приблизно такі ж знаки були зафіксовані в печерній церкві біля села Стінка. Цей культовий пам'ятник дуже схожий на печерні ранньохристиянські храми знайдені в Криму, які датуються III-IV століттями нашої ери[126,с.73].

Не виключена ймовірність, що печерний храм біля села Стінка на Дністрі появився в перших століттях нашої ери. Цілком ймовірно, що такі печерні ранньохристиянські храми поклали основу печерним християнським монастирям Дністровського регіону, таким, як: Бакота, Непоротово, Лядово, Ципів, Сахарна і ряд других, що ще слабо досліджені в басейні Дністра[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

Сучасній науці відомо, що ці ранньохристиянські печерні монастирі виникли на базі язичницьких святилищ. Так в Бакоті, до виникнення скального монастиря були язичницькі капища в I століттях нашої ери, як в печерах так і на поверхності[29,с.207].

Слід звернути увагу, що в Бакоті дослідники К.Н. Мельник і В.Б. Антонович, які досліджували місце розташування монастиря вважали, що окремі з печер в урочищі "Монастирсько" використовувались в значно більш давні від XI-XII століття язичницькі часи[85,с.120]. Сам християнський монастир відомий своїм активним життям починаючи з XI століття, не виключено, що окремі ранньохристиянські церкви виникли в цьому місці ще в перших століттях нашої ери. Розвиток становлення цього християнського пам'ятника з римського часу до епохи Русі-України знаходиться на стадії вивчення[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96].

На протязі I тисячоліття нашої ери на Дністрі функціонує ряд язичницьких святилищ. Ці пам'ятники досліджені археологом Б. Тимощуком в Чернівецькій обл.: Кулішівка, Бабин, Нагоряни, Зелена Липа. В Тернопільській обл. - Заповідник "Медобори" на Збручі поблизу села Городниця, гори Боги і Звенигород, і цілий ряд других[114,с.176]. До їх числа слід віднести святилище біля с. Монастирок Тернопільської обл., розташоване в гроті. Пред гротом знаходиться язичницький вівтар. Кам'яна плита на трьох опорах, де відбувались жертвоприношення. Пізніше це капище було перероблене в ранньохристиянський храм. В гроті бала облаштована церква, а на вівтарі в якій був видовбаний хрест. Не виключено, що цей ранньохристиянський храм виник в римський час[27,с.112-113; с.95-97.].

Про конфлікти між язичництвом та християнством ще в I століттях нашої ери говорять археологічні дослідження. Так на могильниках черняхівської культури спостерігається процес розриття могил з труположенням, що може говорити, про наявність християнських культових поховань. На думку дослідника В. Войнаровського в I століттях нашої ери в регіоні Подністров'я християнами, що боролися з язичниками були племена готів та даків. Слов'яни, на думку дослідника, притримувалися язичницької віри[33,с.87]. Велику проблему в процесі християнізації створила значна кількість язичницьких культових святилищ, які користувались підтримкою місцевого населення. Християнська церква повела з ними боротьбу. Для цього в ті місця, де вони активно функціонували направлялись монахи-схимники, які поселялись на території цих святилищ і витісняли з відтіля язичницьких жреців. Так, наприклад, на території села Одаїв Івано-Франківської обл. експедицією УУМ був зафіксований печерний комплекс, де знаходились язичницькі культові капища, які функціонували з дуже стародавніх часів до епохи Русі-України, як засвідчують археологічні джерела. Серед цих печер слід виділити один грот прямокутної форми видовбаний в гіпсовій породі який називається "гротом Монаха" [84,с.14-21]. Така назва за ним закріпилась серед місцевого населення села Одаїв і других розміснених поряд населених пунктів. В Чернівецькій обл., поблизу села Комарів досліджено в скалі "Христища" навпроти Бакотського печерного монастиря

виявлено язичницьке святилище під назвою “Турецька хата”. Окрім жертовника і крісел вирубаних в вапняковій породі віднайдені пази для вміщення дерев’яних конструкцій, що може говорити про те, що це святилище було перероблене в житлове приміщення для християнських монахів-схимників. Шурф піля підосви скали під капищем виявив керамічний матеріал перших століть нашої ери і Русі-України. З присутністю в регіоні християн збереглися назви: “грот Монаха”, “Христища” біля села Комарів Чернівецької області, “Монастирско” біля села Бакота Хмельницької області, та “Монастир”, що на Вовчинецьких горах в Тисменецькому районі Івано-Франківській області[2,с.13].

Проведені дослідження на притоці Дністра Бистриці, на правому березі, біля села Ямниця, Тисменецького району, Івано-Франківської області, на Вовчинецьких горах, на північному схилі на висоті 70-80 метрів, де й зафіксовано скельну культову пам’ятку. Серед місцевого населення сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець та інших, дана пам’ятка має назву “Монастир”. Слід зауважити, що скельне святилище знаходиться в восьми кілометрах від стародавнього Галича.

Розглянемо скельні печери над рікою Бистриця з точки зору наявності в давнину язичницького святилища і раннього християнського монастиря. Визначний дослідник язичницьких святилищ і ранньохристиянських монастирів Б.О. Тимошук вважає, що в Галицькій Русі скельні дохристиянські святилища були зайняті після витіснення язичників християнськими місіонерами[114,с.176-181]. Також Б.О. Тимошук наголошує, що в останній час в Західних областях України відкриті і досліджені залишки язичницьких святилищ, які функціонували і в християнський час[115,с.56-57]. Дане стародавнє культове святилище має в аналогії з культовими печерними капищами-монастирями, які виявлені в останні роки в Дністровському регіоні і які переросли в християнські[53,с.290-319; с.214-252; ,с.81-96]. Пам’ятка під народною назвою “Монастир” являє собою скельний масив на північному схилі Вовчинецьких гір, з овальною площадкою культового призначення розміром 15x30 м., яка розташована на вершині цих скель. З її верхньої ритуальної площадки добре проглядається долина ріки Бистриця з розташованими поблизу селами: Вовчинець, Клузів, Угринів,

Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець. Ця площадка дуже добре освідчується сонцем на протязі сонячного дня і дає право зробити припущення, що жреці язичницького капища віддавали перевагу сонячному культу[10,с.13-15]. Більшість сучасних дослідників, в тому числі М. Бандрівський вважає, що в Галичині в дохристиянській релігії існував яскраво виражений космічний культ, в якому сонце вважалось, як верховне божество. Особливо воно проявлялось у хорватів. Про небесну суть цього знаку широко відомо в стародавній Європі. Ідея кола зафіксована в усіх релігійних культурах Карпато-Дунайського басейну[13,с.20-23].

Нище площадки в стінному скелястому масиві висотою 15-20 метрів, який являє собою гіпсову породу, зверненому в бік долини ріки Бистриця, розташовані печери карстового походження. Деякі з них мають сліди штучної обробки. Зафіксовано 5 печер глибиною віж 3 до 15 метрів карстового походження деякі із них мають сліди штучної обробки. Попередньо можна вважати, що скельний комплекс печер “Монастир” міг послуговувати в стародавні часи як сховище для первісних людей, пізніше, як релігійне святилище. На верху скелі знаходилась площадка для відправлення культів в честь сонячного бога, яке зафіксовано в стародавнього населення Прикарпаття і Продністров’я, що вірно було зазначено вченими ХІХ століття при вивченні слов’янської релігійної культури стародавньої Галичини[47,с.163-173].

Можливо в християнські часи цей скельний комплекс став притулком для монахів-схимників. Такі притулки відомі в басейні ріки Дністер[12,с.11-13].

Більшість сучасних дослідників, зокрема Б.О. Тимошук, який дослідив святилища стародавніх слов’ян, вважає, що переростання язичницьких релігійних центрів в ранньохристиянські, розміщених в скелястих масивах, цілком могло мати місце, їх язичницькі назви, після прийняття християнства, ставали християнськими [115,с.56-57], прикладом тому може послуговувати релігійний скельний комплекс поблизу сіл: Вовчинець, Клузів, Угринів, Ямниця, Тязів, Єзупіль, Сілець який із стародавніх часів відомий місцевим жителям під назвою “Монастир”[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Питання функціонування християнства в Західних областях України в римський час, поки що недостатньо вивчено, та сума

виявлених фактів дає подальший напрямок для вивчення вченими даної проблеми[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96]. Подальший активний розвиток християнства вчені прослідковують в епоху Візантійської та Велико-Моравської держави(VIII-IX ст.)[56,с.4-38; с.4-44].

Вивчення розвитку християнства в Русі-Україні в цей час, це складне питання, яке має велике значення для української християнської церкви. Воно і до цих пір слабо вивчене. Безсумнівно, що його з'ясування слід прослідковувати через призму релігійних зв'язків західного слов'янства з стародавньою Руссю-Україною на зорі її політичного життя. Власне сьогодні з'ясування питання єдиного християнства в Україні повинно складати основне завдання сучасної української релігійної історіографії. Нам відомо, що з IX по XIII століття, не Візантія і Болгарія, а Мораво-Паннонія, Чехія та Польща були близькими християнськими сусідами Русі-України, а Велика Моравія була найбільш раннім зародженням християнства у слов'ян та Кирило-Мефодіївської релігійної писемності, яка стала основним джерелом для всіх слов'янських християнських держав в тому числі і для Русі-України [56,с.4-38;с.4-44].

З другої сторони християнство яке стало домінуючим у культурі та літературі в стародавні часи не могло обійти і стародавню Русь-Україну. Християнство в цей час могутній історичний фактор, дія якого простягається на усі сусідні з Руссю-Україною слов'янські народи, без вивчення якого не можна зауважити історично-релігійні процеси, які проходили у ті далекі часи. Однак слід зауважити, що в науковій релігійній літературі IX століття відчутний християнсько-візантійський і відчасти християнсько-болгарський вплив на давньоукраїнське суспільство, культуру. Ми не знаходимо монографій в яких би були згруповані могутні сліди західнохристиянського впливу на Русь-Україну [56,с.4-38;с.4-44]. Тому залишаються не виясненими обшири західнослов'янського християнського впливу на давньоукраїнську релігійну культуру, час її проникнення в Русь-Україну, специфічні риси західнохристиянського відображення на давньоукраїнській християнській літературі IX-XIII століть. Незауважено значний вплив і західнохристиянських середньовічних легендарно-історичних сказань, в яких найбільш яскраво проявляються

особливості західно-християнського світобачення[56,с.4-38;с.4-44].

Основна причина не вивчення впливу західних християн полягає в тому, що закарпатські і прикарпатські слов'яни у найстародавнішу пору не приймали участі у кристалізації християнського життя Русі-України, а значить не були тим етносом, який би міг релігійно, а одже культурно і духовно впливати на процеси, що проходили навколо християнського Києва[56,с.4-38;с.4-44]. Одним із головним свідчень для такого наукового світобачення стало свідчення "Повісті минулих літ" (XII ст.) автор якої стверджував, що вчителями стародавніх українців в області християнської релігії були царгородські і корсунські греки з прибуттям яких одночасно весною 988 року до Києва появилася слов'янська грамота. Оскільки дане свідчення узгоджувалось з свідченнями пам'ятників давньоукраїнського письма, то цей збіг обставин дав можливість стверджувати сучасним вченим в правильності свідчення середньовічного джерела, що джерелом української християнської культури була візантійська релігійна культура[56,с.4-38;с.4-44].

До сьогоднішнього часу ця схема успіла отримати статус безперечного догмата. За таких обставин в нашій історіографії втратило вагомий зміст питання участі Заходу і його посередника західного християнства в початковій долі українського релігійного і культурного процесу. Якщо згодитися що тільки один християнсько-візантійський вплив на Русь-Україну був домінуючим до X століття, то тим самим ми зовсім відкидаємо західний релігійний вплив і західно-християнський зокрема. За таких обставин цей вплив майже зовсім не вивчався[56,с.4-38;с.4-44].

Російська і радянська історіографія небажала відшукувати вплив християнського заходу на Русь-Україну в IX-XIII століттях. Вона не бачила в такому християнському впливі взаємозбагачення. Власне такою точкою зору керувались вчені в час Шьоцера, значна більшість тогочасної релігійно-православної науки. Власне ця православно-християнська еліта і сьогодні вважає, що візантійський релігійний вплив на Русь-Україну був єдиним і визначальним[53,с.290-319; с.214-252; с.81-96].

Очевидно що питання про західний культурний і західно-християнський вплив суджено було стати як би другою стороною однієї і тої ж історичної загадки - чи дійсно виросла давньоукраїнська культура виключно із одного болгаро-візантійського християнства, чи вона при своєму виникненні всмоктувала в себе інші іноземні культурні впливи, серед яких, значна частина давньоукраїнського населення, зокрема Прикарпаття і Подністров'я, могла належати до західно-християнської культури. Однак, така позиція вивчення питання у радянський час відкидалась майже зовсім. Закарпатський, Прикарпатський і навіть Волинський регіон, зв'язаний з західними сусідами, їх вплив, відкидався і вважався ворожим, завойовницьким католицько-єзуїтським і т. д. При таких політичних обставинах вивчення релігійного впливів: готів, моравів, поляків, чехів, на Русь-Україну було неможливо. Все обґрунтовувалось з не наукової точки зору, а отже готський, польський, чехо-моравський впливи на Русь-Україну якщо обґрунтовувався, то тільки в поганому розумінні[56,с.4-38; с.4-44].

В науковій літературі окремі випадки проникнення західного християнства в українську релігійну культуру в різних областях відзначено неодноразово і підтверджено фактичними даними, однак зважуватися на конкретизацію фактів у питанні впливу західного християнства на Русь-Україну вчені не наважувались. При таких умовах в ХІХ столітті важко було доказати, що один латинський пенітенціал і слов'янський елітимейник, які були в обіході в Русі-Україні перейняті в західних християн є побутовим надбанням, як і зразки юридичного права, які Русь-Україна перейняла на заході[111,с.110-124]. Джерела вказують на те, що ще в ХІІ та ХІІІ століттях в Русі-Україні було поширене правило перейняття усього найкращого з західного християнства, як і західно-європейських країн[51,с.251-258].

Однак записаний на початку ХІІ століття на сторінки офіційного курсу української історії офіційний візантійський релігійний вплив дуже витіснив західний вплив у політичному та релігійному розумінні. Західний вплив внаслідок домінування візантійського та болгарського став в Русі-Україні менш політичний. Візантійська релігійна ідеологія стала домінуючою і звичайно робила все, щоби західна релігійна ідеологія не змогла

утвердитися і залишити за собою якісь, притаманні тільки їй характерні риси в українській християнській культурі. Однак не дивлячись на такий сильний тиск візантійської християнської культури в XII і особливо XIII столітті на Русь-Україну поширюється західний християнський вплив. Якщо розмежувати його хронологічно і історично то ми бачимо, що в попередні віки VII-VIII століття, межі давньоукраїнської християнської культури безпосередньо межували з польською, паннонською (словацькою) та чеською християнськими культурами. Навіть в XII столітті український митрополит Никофор знав, що сусідство з Польщею заставляє Русь-Україну переймати чужі звичаї і релігійні вчення. По словах Пулкави (XIV ст.) в склад Святополкової держави (IX ст.) входила і частина Західних областей стародавньої Русі-України. Наш початковий літопис теж намагається поріднити полян з Понноно-Моравією, Чехами і Ляхами[91,с.14].

При територіальній близькості цих народів було би дивним щоб стародавні чехи, словаки, поляки і українці утримувалися від взаємопроникнення християнських культур. Важко повірити, що інородні греки-візантійці були першовчителями християнства в українців. В кінці X століття, як видно із правила митрополита Іоана II, на окраїнах Русі-України зберігались християнські звичаї, які були в західних народів: чехів, моравів, поляків. Як свідчать археологічні джерела через українські землі з не запам'ятних часів пролягали торговельні шляхи, які зближували українські племінні об'єднання не тільки з греками і болгарами, але й з західними народами. Такі тісні контакти Західної Європи і Русі-України засвідчують візантійські та арабські джерела. Найяскравіше про контакти племінних об'єднань слов'ян з західним світом нам розповідає в своєму творі К. Багрянородний[11,с.334-338].

На ранні торгово-економічні зв'язки Русі-України з Заходом через Польщу вказують і назви стародавньої англо-саксонської монети "Scilling", яка згадується літописом під 885 і 964 роками і яка перейшла до нас в польській формі "шеляг" - "szelag" [134,s.223-224; s.310-315].

За словами єврейського мандрівника X століття Ібрагіма Ібн-Якуба: "Руси вели торгівлю з Краковом і Прагою"[63,с.159-160].

По цих торгових шляхах в IX-X століттях в Русь-Україну приїжджали релігійні (католицькі) місіонери. Достойно відомо,

що в XI столітті в Русь-Україну приїжджали купці з Відня, Аусбурга. По дорозі в Русь-Україну вони проїжджали Пешт і Остригом. В XI столітті Русь-Україна була тісно зв'язана з західним світом через такі міста як Галич і Перемишль. У більшій мірі, наголошують вчені, зв'язки з Заходом були із-за економічних інтересів, однак не слід виключати і релігійних. При Володимирі Святославовичі в X столітті Русь-Україна мала торгово-економічні та політичні взаємовідносини з західними державами. В Україну-Русь прибували західні релігійні місіонери, яких великий князь київський зустрічав з пошаною. В цей же час київські князі приймали посольства від папи римського, володарів західних держав. Джерела наголошують, що в X столітті великий київський князь Володимир Святославович “жив в мирі та любові з Угорщиною, Польщею та Чехією”[106,с.412-413]. Ніякої нетерпимості до іноземців в стародавній Україні-Русі не було, для купців з Західної Європи, релігійних місіонерів двері завжди були відчинені. Навіть тоді коли грецька ієрархія уже веліла почати свою пропаганду релігійної нетерпимості в Русі-Україні і її столиці Києві. В цей же час в релігійному обширі ще функціонували різні християнські доктрини, які можна було вільно поширювати. По словах Тітмара (який помер в 1018 році) на початку XI століття в Київ уже був великим містом до якого приїжджали представники західних країн. Тітмар згадує датчан, жидів, поляків, вірменів, хозарів. В місті “Латина”, під якими слід розуміти католиків була однією з могутніх конфесій. В місті спостерігається в XI столітті релігійна боротьба між грецькою ієрархією з основною релігійною конфесією латинською (католицькою). Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після розколу церкви. В XI столітті спостерігається в Русі-Україні боротьба цих двох конфесій за право бути панівною. Ця боротьба на даному етапі закінчилась перемогою візантійської церкви, але в подальшому вона не закінчилась і в XIII столітті почали брати верх католики. Однак в кінці XII століття було проголошене релігійне віротерпіння і як видно із “Слова о полку Ігоревім”: При дворі князя Святослава Всеволодовича співали славу і німці і венециці, греки і морави”. В цей же час ранньохристиянська ідея появляється в давньоукраїнських літописах, де зауважується перемога в 1111 році християн-

українців над половцями. Ця подія стала відома: “грекам, уграм, ляхам, чехам і дійшла аж до Риму”. Те що для Заходу Русь-Україна була відомою державою виділо із сідчень Равенського географа, який в IX столітті знав повну картину розвитку племінних князівств від Перемишля до Києва. Все це розвінчує точку зору візантійців, що в XI-XII столітті в Русі-Україні був тільки один, культурний, релігійний шлях розвитку - візантійський. Скоріше всього, що візантійські літописці при описі культурного, релігійного простору Русі-України, зробили все що б викинути із джерел будь-які ознаки західнохристиянського впливу, або якщо залишити то тільки з негативної точки зору, тому західнохристиянський вплив слабо відображений в джерельній базі X-XIII століть і потребує подальшого наукового дослідження[45,с.22-23].

Однак слід зауважити, що поодинокі спроби його дослідження були здійснені в радянський час. По цій проблематиці був випущений збірник наукових праць “З історії міжслов’янських зв’язків” в якому в окремих статтях, витяги яких будуть приведені вище є певний натяк на реальне взаємопроникнення в першу чергу західно-слов’янської релігії, культури, передусім польської та чеської[45,с.5-98]. Так укладач збірника історик Я. Ісаєвич, наголошував на необхідності дослідження спільних літературно-християнських надбань, які характерні для східно-слов’янських та південно-слов’янських народів. Багатогранні релігійні контакти південних, західних слов’ян з давньоруською народністю, наголошує Я. Ісаєвич, заслуговують окремого розгляду. Якщо йдеться про західних слов’ян то і в них релігійні, культурні взаємини започатковані ще в добу Русі-України X-XIII століть[62,с.13]. Порівняно краще вивчені релігійні контакти Русі-України з Велико-Моравською державою та Чехією[109,с.23-56]. Культурні взаємини з Польщею менш досліджені, що пояснюється в першу чергу станом дослідження джерел. Однак є всі підстави вважати, що релігійні книги стародавньої Русі-України були добре відомі в Польщі в X-XII століттях[130,р.225].

Протягом XII-XIII століть прослідковуються великі релігійні взаємопроникнення Русі-України з Польщею[61,с.261-275].

Протягом тривалих століть давньоукраїнські джерела використовували при написанні польської історії такі польські історики та хроністи, як Я. Длугош, М. Стрийковський, які

намагалися показати славетні сторінки давньоукраїнської християнської історії і їх зв'язки з Західною Європою[105,с.36-37]. Привертають увагу регіональні релігійні зв'язки Галичини з ближніми землями Польщі. Власне ця земля Русі-України відіграла велику роль у релігійних та культурних взаєминах з західними християнами. Це проявилось в галузях релігійної архітектури де під впливом заходу в Галицькій землі порівняно рано склалася місцева релігійна архітектурна школа[102,с.461]. Успенський собор в Галичі має певні особливості використання романської будівельної техніки та елементів декору, що засвідчують наявність зв'язків з тогочасним мистецтвом країн Центральної Європи[56,с.4-38;с.4-44].

Мал. 38. Карта-схема християнських релігійних центрів стародавнього Галича.

На утворення галицької релігійної архітектурної школи певний вплив мали взаємини Прикарпаття з Велико-Моравською державою (кінець IX - поч. X ст.)[86,с.22-23]. Відома за археологічними розкопками Богородична церква у Перемишлі кінця X століття, була збудована у велико-моравських традиціях, як ротонда з трьохчвертною аспидою[60,с.102]. Подібні за планом ротонди споруджувалися в Польщі та Чехії до кінця XIII століття.

В Галичині в наступних століттях відома цього типу білокам'яна Миколаївська ротонда середини XII століття у Перемишлі [158,s.34-44; s.75-77]. Характерно, що П'ятницька церква в Бужку, яка була відновлена в 1708 році майже повністю нагадує за розмірами першу ротонду у Перемишлі. Деякі ротонди в Карпатському регіоні тотожні з Іллінською білокам'яною ротондою в Галичі і ротондою Миколаївського монастиря в Мукачеві та Олешкові на Пруті. Такі ротонди мають всі ознаки велико-моравських однотипів[134,s.223-224;s.310-315].

Характерно, що їх продовжували будувати і в романський час в Чехії (Юра на Ріпу, Голубиці та інші), відома також одна в Польщі (Стшельно)[86,c.24]. З велико-моравськими традиціями можна пов'язати горячинську ротонду біля Ужгорода, яка датується кінцем X століття. Цього ж типу ротонда X-XI століття збереглася в Угорщині в Корчеві, на території колишньої Земплинської жупи [163,s.134-158].

Можна припустити, наголошує І. Могитич, що церкви-ротинди в Галицькій Русі виникли, напевно під впливом архітектури Чехії. Взаємозв'язки східних та західних слов'ян в сфері ранньосередньовічної архітектури були різнобічні, цим і можна пояснити проникнення романського архітектурного декору в Русь-Україну[148,s.204-210]. Характерно, що таке наше світобачення корелюється з ходом історичних подій та джерелами[134,s.223-224; s.310-315].

Візантійські джерела VI-X століть нашої ери, такі як праця К. Багрянородного "Про управління імперією", наголошує про послідовну політичну діяльність Візантійської імперії у питанні християнізації регіону Прикарпаття та Подністров'я. Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства серед народів проживаючих на Дністрі [86,c.25]. Можна наголосити, що цей процес проходив під безпосереднім впливом святих Кирила та Мефодія, яких патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фотія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи повинно прискорити процес становлення християнства серед слов'ян і других народів, що проживали в Прикарпатті та Подністров'ї. Німецький вчений Ф. Загіба вважає, що велико-

моравські, паннонські і дністровські слов'яни були просвічені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці князя Ростислава поширювали християнство по всій Центральній Європі[56,с.4-38;с.4-44; 134,с.223-224;с.310-315].

Французський вчений В. Карташов вважає, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло із Велико-Моравської держави[153,раг.213-214]. В документі Папи Римського Йоана XIII від 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв'язку з заснуванням Празького єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі, відповідно в нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров'ї[146,с.23-45, с.56-74].

В праці К. Багрянородного “Про управління імперією” ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов'янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходилась на території Прикарпаття та Подністров'я. Згідно свідчень К. Багрянородного Карпато-Дністровська держава “Велика чи Біла Хорватія” була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії. В час написання твору (VII-Xст.) вона була ще не хрещена, очолювалась своїм великим князем, мала кінне і піше військо. Хоча, наголошує К. Багрянородний, в VII столітті частина ховатської знаті була хрещена священниками із Риму, однак в цілому на сьогоднішній час вона очолюється нехрещеним князем. Її територія знаходилася, згідно свідчень Костянтина Багрянородного, за Багібарією (Карпатами), за турками (угорцями), проходила по території Прикарпаття та Подністров'я, де в нижньому Подністров'ї Велика чи Біла Хорватія межувала з паначитами (печенізами). На Заході прикордонною рікою Великої чи Білої Хорватії була ріка (Бісла) Вісла[66,с.78].

При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Ховатії Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування як великої держави. З джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття. Та в 869 році ситуація змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочату князь

Святополк, а у подальшому князь Ростислав почали активно похирювати християнство в Словачію (Нітранський регіон), Закарпаття та в Велику чи Білу Хорватію. В цей час в Прикарпатті та Подністров'ї ішов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена уграми-язичниками[144,р.75-76]. Однак невикликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, як і сусідня Польща знаходилась під впливом римських християнських місіонерів, які створили єпископський центр в Перемишлі[11,с.375-376], і в Галичі, що підтверджують археологічні дослідження[118,с.22].

Можна наголосити, що на території Прикарпаття та Подністров'я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Прикарпаття та Подністров'я проникло двома шляхами: з заходу - із Велико-Моравського князівства і з півдня - з Візантійської імперії. Археологічні дослідження, які ми проаналізували вище доповнюються з перемишльському замку, які провів А. Жакі, дозволило виявити дві кам'яні будівлі. Перша мала три овані аспіди, характерні для перед-романських церковних будівель Західної Європи, які схожі на краківську ранньо-християнську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені визначили її як ранньохристиянську культову споруду - церкву. Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотирьохкутний фундамент будівлі, яка як вважає А. Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому як резиденція. На місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу[147, s.21-47].

Аналіз археологічних джерел від Закарпаття через Карпати до Сяну та Дністра дають право наголошувати, що Велика чи Біла Хорватія уже на початку X століття християнізована місіонерами з Західної Європи. Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Прикарпаття і Подністров'я знаходилось під впливом Празької єпископії. Її приходи знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього територіях[94,с.24-65].

Така сукупність напрацьованого матеріалу, хоча не повно, однак проливає світло на питання західного християнського впливу на релігію, літературу та культуру стародавньої Русі-України IX-X століттях[126,с.127-128].

Безсумнівним християнським джерелом, на яке слід звернути увагу при з'ясуванні питання релігійних напрямків в кристалізації християнства в Русі-Україні в останній чверті X століття є “Повість минулих літ”. Під 986 роком та 987 роками, “Повість минулих літ” розповідає про вибір віри великим київським князем Володимиром та його оточенням. На нашу думку, цікавими є в цьому плані свідчення арабського вченого та лікаря Шараф аз-Замана Тахира ал-Маврази (кін XI - поч. XII ст.), персидського письменника Мухаммада ал-Ауфі (перша пол. XIII ст.), про направлення “царем русів” Володимиром послів до правителя Хорезму з метою вивчення переваг ісламу[92,с.67-69, с.233-235].

В науковій літературі, зауважує сучасний російський дослідник М. Васильєв, прийнято розглядати чотири принципово можливі релігійні напрямки Русі-України: іслам, іудаїзм, християнство західно-римського і греко-православного обряду в рамках яких Русь-Україна намагалась вибрати собі релігію для протистояння язичництву. Разом з тим в історіографії раніше не брався до уваги альтернативний греко-православному, західно-римській релігійний вплив. В науковій літературі в Росії до сьогоденного часу західно-римський вплив не розглядався, оскільки згідно свідчень “Повісті минулих літ” вчені проглядали плавний перехід від язичництва до православного християнства [23,с.3-4].

Однак історія говорить нам, що ситуація народу, який виріс із язичництва хитка, тому вагання Володимира стають зрозумілими згідно літописних свідчень. Володимир, за цими ж свідченнями, думав приймати християнство “у далеких сусідів”, яких ототожнюють вчені з західноримським християнством[120, с.92; с.15-42]. І дійсно одна із не з'ясованих нашою наукою є проблема згідно якої Русь-Україна в 80-ті роки X століття схилилася в виборі християнства до західно-римської конфесії, а князь Володимир бажав прийняти християнство “от латин”. Це, на думку сучасного російського вченого М. Васильєва цілком мало місце і носило цілком нормальний характер в ранньому середньовіччі не тільки в Русі-Україні, але й серед народів Центральної і Південно-Східної

Європи[23,с.4-5]. Проблема вибору великим київським князем Володимиром християнства, залежала від дальшого релігійного підпорядкування Русі-України Риму чи Костянтинополю. Оскільки всі західні сусіди прийняли християнство з Риму, то це можна пояснити, що власне в цей час Володимир схилився в сторону вибору як державної релігії християнства західно-римського. Хоча в джерелах які були написані візантійськими дієписцями не зафіксований західно-римський вплив, однак без сумніву, що він теж був і його теж необхідно вивчати в контексті розвитку християнства в стародавній Русі-Україні. Як вважають сучасні російські дослідники Г. Літаврін і Б. Флоря - вибір християнства чи то від Риму чи то від Костянтинополя у 80-х роках був ще далеко неостаточним і в цей час ще не ясно було, який напрямок отримає визнання давньоукраїнського суспільства та держави [78,с.239-242]. Дослідник А. Новосельцев наголошує: "що вибір віри римської чи візантійської Києвом тривав довго. Великий київський князь Володимир довго не міг визначитися, яка віра для Русі-України краща римська чи візантійська"[44,с.232-238].

Центром нашого дослідження є спеціальна увага поширенню римського християнства в Русі-Україні в X столітті. В історіографії цей процес вивчений слабо. Сам факт одруження князя Володимира з візантійською принцесою визначив подальший розвиток, як державного, в Русі-Україні, візантійського християнства. Однак, наголошує білоруський дослідник Г. Філіст: "ввівши візантійське християнство в Київ, великий київський князь Володимир не зупинив входження в Русь і західно-римського християнства. Офіційне прийняття візантійського християнства не перервало процес розвитку західноримського християнства в Русі-Україні"[92,с.112-118].

Не можна не наголосити, що прийняття християнства в 980-990 роках не було необхідністю для Русі-України і в візантійському варіанті остаточною вибором. Не викликає сумніву той факт, що конкретного моменту для введення християнства в Русі-Україні з Візантії, яким максимально з політичної точки зору скористався Володимир не було. Тільки випадок особистого характеру привів до християнізації Русі-України по візантійському зразку. Згідно висновків джерел, правляча верхівка Візантійської імперії опинилася на грані катастрофи внаслідок повстань Варда Скліра і

Варда Фоки з усіма малоазійськими провінціями. Слабкість Візантії змусило стримати гординю правлячого класу яка внаслідок компромісу з правлячою верхівкою Русі-України зуміла утримати владу. Власне християнство, як розмінна монета стало основою політичної гри, яке перетворило Русь-Україну щодо Візантії в політичного союзника, що було зроблено Візантією вперше. Власне умовою цього союзу і було візантійське християнство. Союз виявився взаємовигідний із політичної і релігійної точки зору. Правителі Візантії гинули у вирої повстань в імперії і тільки військова допомога імператору Василію II князем Володимиром Святославовичем спасла цілісність імперії. Однак і це ще не був остаточний вибір християнства. І тільки взяття Корсуня (Херсонеса) і одруження принцеси Анни поставила останню крапку в “вибір віри” - в загальнодержавному масштабі. Не було б такого ходу політичних подій невідомо чи прийняв би Володимир християнство з Візантії?[59,с.371-376].

Увесь цей процес проходив досить хаотично. Є всі підстави вважати, що в середині 980-х років відносини між Візантією і Руссю-Україною були складними і в релігійному відношенні зокрема. І лиць успіхи повстань Варда Скліра і особливо Варда Фоки паривели до договору Візантії з Руссю-Україною, який був скріплений шлюбом і прийняттям християнства[120,с.122].

З точки зору політичних подій в тогочасній Європі відомо, що велика княгиня Ольга після невдалих переговорів в Костянтинополі в 957 році уже в 959 році встановила тісні політичні і релігійні стосунки з німецьким королем Отоном I. Власне в цей час прибуває сюди посольство з Києва з проханнями “призначити їх народу єпископа і священників”, тобто мова йшла про хрещення Русі-України “от латин”[44,с.68-96].

В Русі-Україні в X столітті і багато пізніше Рим по більшій мірі, західно-римське християнство аж до XIII століття було закріплене в давньоукраїнському суспільстві майже на рівні з візантійсько-православною конфесією і між ними не було ніякого антагонізму [88,с.61-80].

Конфлікт між Римом та Костянтинополем, наголошував дослідник Я. Щапов, який привів в 1054 році до розриву церковних відносин був сприйнятий ніяково в Русі-Україні, яка підтримувала політичні, торгові, культурні і безсумнівно релігійні

зв'язки з західними католицькими країнами. Ця трагічна подія 1054 року не знайшла ніякої конкретної позиції Київської митрополії і не відбита в літописанні[23,с.12]. Однак правлячі кола Візантійської імперії і передусім релігійні, патріарх і митрополити, без успіху намагались посварити правлячі кола (князів) Русі-України з західними католицькими володарями, представниками західно-римської церкви. Однак цього не сталося. Спільність Русі-України з західними католицькими державами з X по XIII століття була настільки тісна, що це дозволило Русі-Україні в середині XIII століття прийняти унію з Римською Церквою і вступити в союз католицьких держав[127,с.172].

В 1054 році, зауважує російський дослідник Б. Флоря, пройшов розкол між Римом і Костянтинополем, але не між Руссю і Римом і західними католицькими сусідами. Між Руссю і Римом і західними сусідами в подальшому зберігались різноманітні в тому числі релігійні зв'язки, про що можуть говорити багато чисельні шлюби, військово-політичні союзи всупереч церковним настановам. В давньоукраїнському літописанні, зокрема в Іпатіївському літописі, можна знайти приклади про хрестові походи, про чудодійну силу хреста угорського короля-святого Стефана і т. д.[51,с.257-259].

Особливо вплив західно-римського християнства відчутний в XIII столітті, коли наймогутніший володар Русі-України з роду великих київських князів Мономаховичів, Данило Романович Галицький, предки якого всі були великими київськими князями в час найбільшої могутності Української держави вступає в унію з Католицькою Церквою, проголошується королем Русі і фактично вступає в Союз Католицьких держав[122,с.37].

Огляд ходу впливу західно-римського християнства на Русь-Україну з X по XIII століття дає право наголошувати, що західно-римське християнство розвивалось в Русі-Україні майже в однакових умовах з візантійським. Як бачимо із свідчень джерел ще в 80-х роках Русь-Україна була готова прийняти християнство “от латин”[51,с.258-265]. І якщо б не випадковий політичний союз, вигідний в першу чергу Візантійській імперії, Володимира Святославовича з Василієм II, то доля українців і їх держави і відповідно (Pax Orthodoxa і Pax Latina) могли скластися іншим чином і християнство, як і державна форма і структура, як і доля

Русі-Україні, була зовсім іншою з самого початку християнської історії[120,с.92; с.120-121].

Влане прийняття західно-римського християнства не вело би довгі століття Русь-Україну по роздоріжжю як в державотворчих так і релігійних процесах. Не виключно, що прийняття західно-римського християнства ще в час Володимира створило б всі умови для усвідомлення християнської єдності Європи[23,с.12].

Перша реальна спроба унії Церков в Русі-Україні і зокрема в Галичині відбулась в час правління першого галицького короля Коломана(1215-1221 рр.)[55,с.4-41].

Мал. 39. Галицький король Коломан I.

Мал. 40. Герб Галицького королівства.

В цей час, як зауважують джерела, припинилась феодална війна, і здавалось, що настала уже політична і економічна стабілізація, однак неправильний підхід до вирішення питання релігійної реформи привели не тільки до краху самої унії, а й до припинення реформування Галицького королівства по західно-європейському зразку. Правляча еліта Галичини і Угорщини, реформування Коломана і його проугорської партії, бояр сприймали за волевиявлення усього народу. Щоправда причина такому розумінню проблеми була, адже Коломан при вступі на галицький трон був підтриманий усіма верствами галицького суспільства, що давало право угорському королеві Андрію II писати Папі Римському Інокентію III, що: “посадження Коломана на короля

Галичини і злучення руської церкви з римсько, це волевиявлення усього народу”[59,с.371-376].

Мал. 41. Угорський король Андрій II.

Мал. 42. Папа Римський Інокентій III.

Документи свідчать, що уже в перший рік володарювання короля Коломана в Галичині в 1214-1215 роках, угорський король Андрій II писав Папі Римському: “що народ і барони галицькі всі вихлопотали для себе у нього сина Коломана собі у королі і бажають приєднатися до Римської церкви з єдиною умовою, щоби папа не відміняв їх стародавніх обрядів, і дозволяв їм відправляти служби божі на мові слов’янській” [55,с.4-41].

Таким чином, угорський король Андрія II у своїй східній політиці намагався самочинно бех волі папи провести унію церков. Папа, очевидно, теж вважав за перемогу католицького світу посадження на короля Галичини Коломана. За таких обставин архієпископ Гранський іменем Інокентія III возложив в Галичі на сина угорського короля Андрія II Коломана королівську корону і проголосив його королем Галичини, а польську княжну Соломею королевою, що не вірно було сприйняте Коломаном і останній без волі папи, почав шляхом насильницького вигнання галицьких єпископів і священників, запровадити у Галичині церковну унію [55,с.4-41].

В цей же час, зауважують джерела, - “народ, змучений безчисленними феодалними усобицями, війнами і заколотами бояр, зобов’язаний присягою королю не виступав проти короля

Коломана”[65,с.447]. Однак галицький король Коломан не дивлячись на супротив народу, робив усе, щоби в короткий час, як зауважував М.С. Грушевський, навечно приєднати шляхом латинізації галицьку церкву до римської. Однак ця ідея стала непопулярною в народі, хоча боярська адміністрація усе робила, щоби утвердити унію в Галичині. За ходом релігійних реформ в Галичині слідкував угорський король Андрій II, який у листі до Папи Римського Інокентія III у перебільшених тонах зображав її хід заявляючи, що “галицькі барони і народ галицький готовий прилучитися до Римської Церкви”. На жаль про дальшу долю релігійної унії 1215 року ми не можемо говорити надто конкретно, оскільки обмаль джерел, однак як ми бачимо із тексту листа угорського короля Андрія II до Папи Римського Інокентія III, що останній захопився цією справою настільки, що задля швидкості релізації унії випрохав у папи особливого легата, який терміново прибув в Галичину[55,с.4-41].

Згідно сукупності джерел дізнаємося, що наміри папи були однозначні - створити Собор Церкви, який ставив за мету злучення Галицької церкви з Римською церквою, та оскільки галицький король Коломан не дїждавшись легата, сам розпочав насильницьку унію, то будь-які переговори про Собор легата з вигнаними з церков галицькими релігійними діячами стали неможливими. Щоб приховати від папи злодїання і насильства над Галицькою Православною Церквою було вирішено угорськими можновладцями легата у Галичину не пускати мотивуючи тим, “що народ галицький повстав проти свого короля, і в такїй ситуації він угорський король Андрій II зробить усе можливе, щоби галицькі єпископи прибули на Собор до Папи”[55,с.4-41].

Однак наголошував М.С. Грушевський, ми не маємо джерел, які б підтверджували, щоби галицькі церковні діячі у 1215-1216 році, брали участь у скликанім папою Соборі. Очевидно не пустивши в Галичину папського легата, угорський король Андрій II добре зрозумів, що вона передчасна і впровадження її насильницьким шляхом підриває владу його сина, галицького короля Коломана[39,с.32-33]. Однак галицький король Коломан міцно тримався на престолі, і для свого утвердження робив все, щоби галицька знать, передусім бояри, допомагали йому реформувати Галичину по західно-європейському зразку.

Характерно, що серед галицьких як світських так і духовних феодалів у нього було багато прихильників. Такий висновок ми знову робимо із листа угорського короля Андрія II до Папи Інокентія III і свідчень Галицько-Волинського літопису, згідно яких ми дізнаємося, що галицький король Коломан проводив релігійну реформу в Галичині при цілковитій підтримці галицьких бояр, які займали всі ключові посади в управлінні Галичиною, і у яких не було бажання міняти слабку владу галицького короля Коломана I, на деспотичну владу руського князя[55,с.4-41].

За таких обставин у Галичині кристалізується західно-європейська система управління, яка очолювалась проугорською партією бояр. Однак королівська влада в Галичині і її прихильники допустили одну, але значну помилку в управлінні Галичиною, замість поступового зближення позицій у релігійному питанні шляхом проведення Соборів, запропонованим Папою Римським Інокентієм III, королівська адміністрація вдалася до насильницького впровадження унії, що виявило незадоволення народу, частини бояр волинських, київських князів і зв'язаного з ними краківського князя Лешка, який шукав собі помічників проти короля Коломана в усіх куточках стародавньої Русі[55,с.4-41].

Утворення Галицького королівства і швидке його зміцнення починало складати загрозу для Польщі. Очевидно, уже у процесі підготовки до коронації Коломана на короля Галичини, краківський князь Лешко зрозумів загрозу утворення для Польщі Галицького королівства з угорським принцом на чолі і почав протидіяти його територіальній цілосності, відірвавши Перемишльську і Любачівську землю від Галичини[55,с.4-41]. Такий крок краківського князя Лешка став зрозумілим угорському королеві Андрію II і останній почав робити все для швидкого утвердження Коломана в Галичині. Уже у листі до Папи Інокентія III у 1215 році, який був написаний ще перед коронацією Коломана, угорський король Андрій II відзначав: “що необхідно якнайшвидше прислати для Коломана королівську корону, бо галицький народ не тільки відступить від свого короля, але й порушить присягу, яку він дав не тільки своєму королю, але й на послушність Римській церкві”[140,р.84-85].

Дане свідчення яскраво говорить нам, що утворення Галицького королівства з уніатською, підпорядкованою Римові Галицькою

церквою з угорським принцом на престолі явно залишало будь-яких можливостей поляків у майбутньому втручання у внутрішні справи Галичини, більше того, це грозило втратою галицьких надбань, що і сталося в майбутньому[140,р.84-85].

Сукупність проаналізованих джерел дають право наголошувати, що укладення спішської угоди в Угорщині розглядали як явище тимчасове, це очевидно розумів і князь Лешко краківський, який стверджував у цей час свої позиції на Волині. Листи угорського короля Андрія II до Папи Римського Інокентія III яскраво засвідчують позицію угорського короля Андрія II після коронації Коломана на галицького короля. Як засвідчують угорські джерела: “Андрій II просив Папу Римського Інокентія III вислати свого посланця до Лешка, пригадати їхній фамільний союз, зробити усе, щоби польський князь надав допомогу своєму зятеві, галицькому королеві, який відбивався від власного народу у галицькому замку, від нападших на нього ближніх сусідів”[140,р.84-85].

З цього листа написаного угорським королем Андрієм II до Папи Римського по дорозі до Галича, ми бачимо, що уже у 1215 році союзу Угорщини з Польщею не існувало, дораджений галицькими боярами, Андрій II не збирався виконувати спішських пунктів договору, на його думку, як це наголошує нам Галицько-Волинський літопис, “Галичина потрібна була йому для його сина ціла”, що виключало за будь-яких умов володіння Перемишльською і Любачівською землями князем Лешко краківським. Як бачимо сум’яття проти галицького короля Коломана I почалося виключно по релігійних питаннях. З цього приводу російський історик М. Карамзін зауважував, можливо галичани внаслідок встановлення порядку і широких торговелиних відносин з Західною Європою були уже задоволені своїм королем Коломаном, який тихо сидів у своєму галицькому замку з воеводами і галицькими боярами. Очевидно при такому розкладі король Коломан заклав би початок угорської династії на галицькому троні, якщо б правив розсудливо і справедливо, але через надмірне улещення частиною галицьких вельмож і нерозумне впровадження унії, король Коломан почав бути нелюбимим в народі. Народ спочатку мовчав, пам’ятаючи про присягу щодо свого короля, але бажання повернути усіх своїх

підданих в латинську віру зустріло у галицькому суспільстві протидію[65,с.447].

Католицьке духовенство і галицький король Коломан I не дочекавшись рішення Папи Римського Інокентія III і присланого для вирішення релігійної унії легата, який прибув в Галичину для ведення переговорів з галицькими православними духовними ієрархами (галицьким і перемишльським єпископами) з приводу унії і скликання з цього приводу Собору церков, розпочав сам впроваджувати унію. Насильницька унія викликала незадоволення в народі, цим зразу ж скористувався польський князь Лешко, який після проголошення Римським Папою Інокентієм III, угорського принца Коломана, королем Галичини, побачив невігоди існування для Польщі, Галицького королівства. Зміцнення угорського впливу в Галичині означало ізоляцію Польщі від Русі-України, і загрозу польським володінням не тільки з південного заходу, але й зі сходу. В цей же час у Галичині проходили процеси, які привели до утисків православної церкви, що було використано князем Лешко, який почав підбурювати руських князів до походу на Галич. Розголос про притіснення галицького єпископа угорською адміністрацією яскраво відображено у Воскресенському літописі: “Угри вигнали з церкви єпископа та попів, а латинських привели служити”[55,с.4-41].

Таким чином унія у Галичині у 1215-1216 роках не була явищем добровільним, вона вводилась адміністрацією галицького короля Коломана насильницькими методами. Утиски народу, торгово-ремісничої знаті і частини бояр, викликали великий гнів, який привів до повстання проти прихильників релігійної унії. Однак сама унія, як це ми бачимо із документів проходила за сценарієм не Римської церкви, а суто з ініціативи проугорської партії бояр на чолі з її ставлеником королем Коломаном. Уся ця суспільна група намагалася провести унію шляхом заміни священнослужителів, витіснивши тим самим православний обряд і запровадивши католицький. Однак така тактика отримала осуд і у самих ієрархів Католицької Церкви, які повважали, що світські володарі не повинні втручатися у релігійні справи Галичини і вислали за для вирішення цього питання спеціального легата, який мав закликати православних архієреїв Галичини на Собор, на якому власне і повинні були вирішитися усі питання по умовах злучення

Православної Церкви Галичини з Вселенською Католицькою. Однак угорські та галицькі можновладці вважаючи себе правомочними впроваджувати унію, відхилили участь легата Папи Інокентія III у з'ясуванні цієї складної проблеми[55,с.4-41].

Російський дослідник В. Татішев з цього приводу вірно наголошував: "що вигнання православних священників і єпископів було справою рук католиків бояр, які улестливо догоджували своєму королю Коломану, намагаючись за впровадження унії одержати при його дворі нові чини і земельні надбання. Усі почуті від народу нарікання про унію передавали Коломану, за що багато втому числі і знатних людей було замучено"[113,с.188-189].

Такі насильницькі дії адміністрації галицького короля Коломана I уже не могли бути привести православне духівництво Галичини до будь-яких конструктивних переговорів про унію. Угорський король не бажав показувати реальну картину насилля, у зв'язку з чим не пустив у Галичину для переговорів легата Папи Римського. На підставі існуючих документів ми можемо твердити, що місія легата була самою що не є благою, він особисто бажав запросити руських єпископів Галичини на Собор, на якому повинні, були бути врегульовані усі суперечливі питання унії, а тобто підчинення православної церкви в Галичині Римському архієрею[55,с.4-41].

Однак як зауважував І.П. Крип'якевич: "угорський король Андрій сам бажав добитися пальми першосі у вирішенні цього складного питання, та не будучи досвідченим у такого рода питаннях він вдався до насилля, що унеможливило повнокровного проведення унії уже у 1215-1216 роках"[72,с.89].

У листі до Папи Римського Інокентія III угорський король Андрій II мотивував неможливість в'їзду легата до Галицького королівства тим, що народ галицький повстав проти галицького короля, і обложивши галицький замок вимагав скасування унії, стривожений Андрій за долю галицького королівства навіть попопрохав папу, щоб той спонукав краківського князя допомогти придушити повстання народу в Галицькому королівстві[140,р.84-85]. Отже із вищеприведених джерел ми бачимо, що угорський король Андрій II у своїй східній і зовнішньополітичій діяльності завжди перебільшував реалії свого володарювання Галичиною і досягнутих ним там успіхів як політичних так і у питаннях релігійної унії, що в першу чергу цікавило Римського Папу. Як

бачимо із документів, коли він у 1188 і 1189 роках короткочасно заволодів Галичиною, то посівши галицький престол ненадовго почав титулувати себе королем Галичини “Rex Hallitiae” і зразу ж доповів папі, що він посів галицький престол по просьбі бояр і народу галицького: “uod principes et populus Haliciensis humiliter a nobis postularunt”. У подальшому ще не утвердившись в Галичині він почав вихвалитися на всю Європу, що утвердив на галицькому і королівському престолі свого сина Коломана[55,с.4-41].

Щоби утвердити в Папі Римському думку в законності своїх вчинків, він наголошує, що галичани бажають з'єднатися з римською церквою, і скоріше бажають бачити на галицькому престолі свого помазаного і коронованого на галицького короля, папою, сина Коломана. Якщо усе це було так, як писав Андрій II до Папи Римського Інокентія III, то чому боявся пускати на переговори з руськими православними єпископами папського легата, який і мав повноваження вести усі переговори про унію. Очевидно угорський король не бажав показувати реальну картину своїх діянь, не хотів, щоби папа знав правду його релігійних реформацій в Галичині, ним рухали тільки політичні амбіції, визнанням яких від апостольського престолу він утверджувався як один з наймогутніших і найдіяльніших західно-європейських володарів в Європі. Сам факт утворення нового королівства у Центрально-Східній Європі під безпосереднім угорським політичним протекторатом, давало право Андрію II зайнятися й питанням релігійного реформування. Однак Папа Римський Інокентій III розуміючи яким пагубним може бути насильницьке злучення Католицької і Православної церкви світськими можновладцями, вирішив делікатно поставитись до вирішення цього непростого питання, виславши для його вирішення в Галичину свого легата. Згідно свідчень джерел ми знаємо, що місія легата заключалась в тому, щоби для вирішення такого складного питання як унії церков, закликати руських єпископів на Вселенський Собор і на ньому вирішити усі складні проблеми унії [55,с.4-41]. Як зауважував академік І.П. Крип'якевич: “амбіції угорського короля Андрія II були настільки великі, що методів для проведення унії він не вибирав, а легата, щоби затушувати невдачу своїх реформацій Галичині не пустив на зустріч з галицькими православними єпископами”[72, с.89-90].

Якщо б папський легат, наголошував Д. Зубрицький, явився у Галич і побачив як адміністрація новопомазаного короля Коломана без дозволу папи впроваджує унію, то невідомо яка б була реакція папи. Отже наголошував дослідник, після скоєних великих злочнів у Галичині адміністрацією галицького короля Коломана, появлення там папського легата було небажане для його батька, угорського короля Андрія II. Цілком можливо, що про “реформування” угорського короля Андрія II стало відомо Папі Римському Інокентію III і від обтяженого злобою за втрату земельних надбань в Галичині, краківського князя Лешка. Сама поява легата, могла бути реакцією Інокентія III на пагубні дії у питаннях унії, яка проводила угорська адміністрація короля Коломана[55,с.4-41]. У своєму листі до Папи Римського Інокентія III угорський король Андрій II дорікає останньому на Лешка краківського, який не сприяє утвердженню угорського принца на галицькому престолі. Отже такий перепал у листуванні Андрія II з Інокентієм III і Лешка краківського з Папою Римським дає нам можливість припускати, що Інокентій III знав реалії угорського релігійного реформування в Галичині через Лешка краківського який скаржився Папі Римському за порушення угорським королем Андрієм II спішської угоди. І дійсно хвилюватися Лешку краківському було чого, ажде угорське королівство часу Андрія II було могутньою сусідньою з Польщею державою, яке поширило свій вплив на схід і було ініціатором утворення Галицького королівства з угорським ставлеником на чолі, що становило Польщі загрозу і ізолювало її від всієї України-Русі[46,с.62-65].

Невідоме татішевське джерело, жаліючи Галицьке князівство наголошує, що князі Русі вирішили тільки послати до короля галицького посів з вимогою припинити релігійне притіснення галичан. Основними пунктами вимоги було те, щоби “Коломан католицьке духовенство вислав, а православне знову прийняв, і сам по обіцянці закон руський прийняв, бо його невиконання клятв і обіцянок князі руські терпіти не будуть”. Коломан же, як свідчить невідомий татішевський літописець, “від прийняття закону руського відрікся, притіснення галичан повважав як брехню і наклеп, вимагаючи від посла, щоб тих хто скаржились йому об’явив, чого посол не зробив”[113,с.200]. Про переговори галицького короля Коломана дізнався угорський король Андрій II,

який вважав Галицьке королівство внаслідок благословління Папою Римським, як верховним володарем Союзу Католицьких держав, безпосередньою власністю свого сина, галицького короля Коломана[55,с.4-41]. Готуючись до широкомаштабної військової кампанії, стягуючи усі наявні війська від Адріатики до Карпат до Буди Андрій II був радий був заяві сусіда і свата: “Не хочу частини в Галичині, але дай її зятеві моему”. Наявні європейські джерела свідчать, що така ретельна підготовка угорського короля Андрія II до походу в Галичину була не простою випадковістю. Втрату Галицького королівства, а тобто вихід останнього із союзу католицьких держав він вважав особистою образою, соромом перед центрально-європейськими і західно-європейськими володарями. В цей же час Андрій II розглядав польську силу як допоміжну і серйозно не брав до уваги поляків у майбутній кампанії. Ця військова операція галицького короля Коломана застала нового князя Мстислава зовсім неготового до битви і йому прийшлося спасатися втечею, як говорить літопис: “Коломан прогнав його з землі” [55,с.4-41].

В цей же час в жовтні-грудні 1219 року галицький король король Коломан I у супроводі сильного угорсько-польського війська знову вступив в Галич і розіслав посадників по усій Галичині. Утвердившись на галицькому престолі Коломан вирішив остаточно утвердитись і в усій Галичині. Як засвідчують джерела, його утвердження проходило досить жорстокими методами, оскільки невідомі джерела приведені дослідником В. Татіщевим наголошують, “що галичани притерпіли від угрів великого притіснення, у зв’язку з чим прислали до великого князя Мстислава Романовича двох знатних людей із скаргою на короля Коломана, який переступив свою клятвенну обіцянку, віру їх відхилив, церкву соборну в латинську перетворив, а священників прогнав, багато бояр і купців знатних замучив, майно їх розграбував, а багатьох умертвив примушуючи до віри латинської. Князь великий у зв’язку з цим послав послів скликати в Київ усіх князів на раду і об’явивши їм про усі галицькі справи заявив, що галичанам потрібно надати допомогу. Після довгих переговорів усі князі згодилися іти походом на Галич, звільнити його від католицького гніту і посадити у ньому руського князя, або присилити короля Коломана прийняти закон і віру руську, а

католиків з храмів вигнати, у зв'язку з чим почали збирати військо". У зв'язку з цим великий київський князь Мстислав Романович послав до короля Коломана в Галич посла, який повинен був йому передати, "щоб Коломан закон католицький облишив, а закон грецький прийняв і латинських попів вигнав, а церкви руському духовенству повернув, і у єпископа влади не відбирав. А якщо цього не захоче, велів йому мирні грамоти віддати і війну об'явити". Галицький король Коломан отримавши послання від усіх руських князів швидко послав посла в Угорщину просити допомоги, а також в Польщу до тестя свого краківського князя Лешка, і обидва швидко направили до нього свої полки [113,с.210-211].

З цього приводу другий російський вчений М. Карамзін зауважував: "союзні до галицького королівства угорська і польська держави отримавши звістку про послання усіх руських князів, вирішили усилити галицького короля новими своїми полками і полками богемського королівства, які були прислані з назначеним новим воєводою баном Фільнієм. Однак війна з українськими князями галицьким королем Коломаном була програна і Коломан попросив миру. В цей же час король Коломан заздалегідь розуміючи, що рано чи пізно йому прийдеться воювати з усіми руським князями з самого початку свого володарювання в Галичині повважав за потрібне утвердити себе релігійно. Усиливши свою владу присланими католицькими володарями угорським, польським і чеським полками він рішуче почав впроваджувати унію, яка повинна була стати його гарантом у подальшій боротьбі з православним світом. Можна наголосити, що перед рішачою битвою за Галичину Коломан з своєї сторони консолідував усю наявну католицьку силу, а володар Русі-України великий київський князь усю православну, а отже битва, яка закінчилась Галичині поразкою Коломана, ще досі не отримала належної оцінки в історичній та релігійній науці. З руської сторони у ній взяли участь усі наймогутніші князі, з другої сторони у ній взяли участь усі наймогутніші католицькі володарі угорський, польський, чеський і галицькі бояри. Поразка галицького короля Коломана була крахом релігійної політики унії угорських можновладців. Галицький король Коломан як бачимо, бажав впроваджувати унію виключно політичним шляхом з

приміненням військової сили, що привело до повного краху. Однак був і інший шлях проведення Собору Церков згідно якого церква римська і галицька мали внаслідок компромісів добровільно з'єднатися під зверхністю Римського архієрея, на чому настоював папа пославши в Галичину легата, який пропонував впроваджувати унію внаслідок проведення Собору Церков, однак так бажав папа посилаючи для вирішення цього питання легата в Галичину, та угорський і польські можновладці, у таборі яких теж не було єдності, розпаливши в Галичині релігійну війну, відкинули саму ідею злучення церкви ще майже на 40 років"[55,с.4-41].

Не виключено, що формально займаючись впровадженням унії угорські і польські феодали мали свої чисто економічні цілі бажачи тіль власного збагачення, оскільки Галичина, багата своїми родючими землями, повними різноманітного звіря лісами, величезними покладами кам'яної солі, була таким ласим куском, що католицькі союзники готові були неперестаючи, не дивлячись на військову поразку продовжувати плести інтриги навколо Галичини прикриваючись релігійними гаслами унії церков. Тому поразка у військовій кампанії зовсім не означала налагодження релігійного діалогу католицького та православного світу в 20 роках XIII-го століття[70,с.52].

Нова могутність Української держави в 40-50 роках XIII століття привернула увагу Римської Католицької Церкви та папського престолу. Як зауважував галицький історик XIX століття І. Шараневич, уже Папа Римський Інокентій III пропонував великому князю Роману вступити в Союз Католицьких держав, королівську корону і заступництво меча апостола святого Петра, та Роман вирішив не поспішати вступати в союз з католицьким заходом. Та Папа Римський був терплячим і усердним, продовжував переговори дальше і більш наполегливіше[125,с.97-98]. Новий Папа Римський Інокентій IV, внаслідок широких дипломатичних переговорів і багато-чисельних уступок і компромісів щодо православної віри в Русі-Україні, зумів зробити так, що католицька ідея запалала і в Русі-Україні в грецькому обряді, і притерпаючи вдосконалення і зміни, проіснувала до сьогоднішнього дня[162,с.414-415].

В зв'язку із цим виникає необхідність в світлі нашого дослідження з'ясувати взаємовідносини Української держави з

Католицькою Церквою і релігійну реформу, яка є невід'ємною складовою частиною усіх переговорів володаря Русі-України з католицьким заходом і Папою Римським зокрема[51,с.257-265].

В зв'язку із цим слід зауважити, що католицька пропаганда унії велася католицькою церквою в українській державі і раніше. У зв'язку із кристалізацією могутності Русі-України на початку XIII століття посилилась пропаганда католицьких місіонерів по признанню папського главенства серед християн усього руського сходу. Характерно, що пропаганда на Русі-Україні католицизму в середині XIII столітті не носила ніякого насилля. Головні її положення зводилася виключно до унії церков. Ідея унії була висунута папським престолом і в першу чергу носила політичний характер. Що стосується догм, то унія залишала усе на своєму місці. Чільне місце догматиків унії, це визнання Папи Римського головою усіх християн[42,с.2-3].

Характерно, що нав'язати унію в окремих регіонах в Русі-Україні папська курія намагалась уже в XII столітті і завжди у час коли Русь-Україна попадала у складне політичне становище. Джерела дають право наголошувати, що уже у 1205-1206 роках угорський король Андрій II вмішувався у галицькі справи, проводив велику пропаганду у користь унії[149,с.45-48; с.23-35].

Папа Римський Інокентій III, почувши про велику пропаганду католицьких місіонерів у користь першої церковної прислав в Русь-Україну для з'ясування цього питання вислав навіть свого легата. У листах угорського короля Андрія II до папи після коронації королевича Коломана на короля Галичини, є згадки "про обіцянки галичан приступити до унії з Римом". Галичани, згідно цих свідчень, "бажали тільки залишитись при своїх обрядах і повністю визнали папу головою всієї християнської церкви". Цілковито можливо, що виразниками унії могла бути частина бояр тісно зв'язаних економічними і соціальними узами з політичними і релігійними установами сусідніх католицьких держав, вагома суспільна верства, торгово-реміснича знать, яка була зв'язана своїми торговельними операціями з країнами західної Європи, шукала собі внаслідок релігійної унії вигідних ринків збуту своїх товарів, а тобто інтеграції у західно-європейський ринок[77,с.167-177].

Використовуючи такі настрої у галицькому суспільстві і отримуючи від певної частини населення лояльність, чи може навіть підтримку, католицькі місіонери поглиблювали свою пропаганду унії церков, яка досягла свого апогею у 40-50 роках XIII століття. Основним католицьким центром пропаганди унії, була Польща[149,s.45-48;s.23-35]. Проникнувши у Польщу місіонери домініканці у 1218 році звернули зразу ж свою увагу на Русь-Україну куди дуже швидко переселились і зайнялись могутньою пропагандою унії церков, знаходячи серед галичан багато прихильників і могутніх покровителів”[136, s.NLV-LVI; s.23-35]. Підтвердження вірності наших висновків подаємо наступні документи: 1. Це аннали і папські грамоти папської канцелярії, 2. Легендарні свідчення де останні концентруються на особі домініканця Яцика Одровонжа, який проводив проповіді унії в Русі-Україні і заснував домініканські монастирі у Львові, Галичі і Києві[150,p.164].

Із папських булл під 1232 роком (від 12 травня) видно, що в Русі-Україні уже було багато проповідників унії. Папа Григорій IX доручив приору польському і двом братам проповідникам відправитися на Русь-Україну де за словами Гнезненського архієпископа: “було багато церков латинян без пастирів”[136, s.NLV-LVI; s.23-35]. В Києві по свідченнях булл під 1232 і 1233 роками велась активна пропаганда унії та вона зустріла труднощі у місіонерів[155,s.23-35]. Польський літописець Ян Длугош теж пише, що за пропаганду унії і католицизму місіонери у 1233 р. були вигнані з Києва кийвським князем Володимиром Рюриковичем наляканим успіхами їх проповідей[162,s.414-415].

Джерела свідчать, що з метою пропаганди унії в Україні-Русі у 1235 році був висвячений особливий єпископ, абат Опавського монастиря Краківської єпархії Герард, його права на католицького єпископа Русі, були узаконені Папою у 1237 році, хоча католицькі джерела твердять, що такий єпископ був уже з повноваженнями католицького єпископа Русі 12 травня 1232 року. Характерно, що адміністрація князівської влади змушена була рахуватися з діяльністю католицьких місіонерів. Згідно з свідчень домініканців, місіонер Яцик у 1233 році по просьбі галицького князя Данила, настановив для Русі католицького архієпископа Галичу Бернарда Полика, який приуспів у Галичині у пропаганді унії з Католицькою

церквою[155,s.23-35]. Ось і всі документи, які стосуються пропаганди унії католицьких місіонерів в Русі-Україні до нашестя татаро-монголів. Найважливішим свідченням є те, що Данило Галицький у 1233 році мав у своєму Галицькому князівстві католицького архієпископа і єпископів діяльність яких нам поки що не відома[51,c.257-265]. Та очевидно вони робили усе, щоби схилити Галицького князя у бік політичної інтеграції з державами Західної Європи і релігійної унії зокрема. У другій половині XIII століття в Русі-Україні проходили події, які закінчили і закріпили успіх попередньої уніатської пропаганди. Події, які відбулися після 1245 року в Русі-Україні, наголошував М. Дашкевич: “ніколи так могутньо не проходили в усі часи на Русі, в цей час Русь-Україна вирішила, на думку дослідника, добровільно признати головну роль у християнському світі папи римського, до цього і клонився руський народ в особах князів, єпископів, бояр, кращих людей. Усе це відбувалося без примусу, що було волевиявленням усього українського народу дійсно добровільно з’єднатися з Римською церквою”[98,c.251].

Раніше із листів угорського короля Андрія II до Папи Римського Інокентія III ми дізнаємося лише про обіцянку галичан виявити покірність римській церкві, та злучення церков так і не відбулося, тому що Русь знаходилася під утисками чужоземців[51,c.257-265].

Злучення Церков у другій половині XIII століття різко відрізняється від запровадження в Русі-Україні будь-яких інших церковних уній у будь-який час її історії. У XIII столітті Русь-Україна була самостійною могутньою державою. Питаннями злучення церков займався один із наймогутніших володарів Русі-України, великий князь Данило. Сама унія приймалася на найвищому державному рівні, на рівні, який хіба що можна порівняти лише з релігійною реформою хрещення Русі-України Володимиром Святим. Хочу загострити увагу важливостей цих подій, які привели Русь-Україну до широкомасштабних політичних і соціально-економічних і релігійних змін, поставили її на вищий ступінь розвитку з наймогутнішими державами тогочасної Європ[42,c.3-7].

Це була дійсно, як зауважував М. Дашкевич, історична подія, унія, давала широкі можливості інтеграції як торгово-економічно так і політично-культурної у глибоко культурно-релігійний світ

Західної Європи. Унія ставила Українську державу чи Українське королівство в один ряд з наймогутнішими державами Європи і посилювала її політичний вплив внаслідок самої інтеграції на країни Західної Європи, і не принижувала її роль як вважають опоненти, а навпаки підвищувала її. Розглянемо по сукупності джерел хід подій, згідно яких Русь-Україна у XIII столітті попала у русло релігійної реформації, як соціально-економічної так і політичної. Нам цікаво однак, якими міркуваннями керувався проводячи реформи володар Русі-України, великий князь Данило, адже переговори з приводу унії велись на протязі цілого десятиліття. Очевидно, міркування були наступні: Після погрому монголо-татарів Русь-Україна була ізольована від Ростово-Суздальської Русі і від Візантійської імперії. Єдиними і ненадійними сусідами з якими у Русі-Україні були стабільні, часто переходячі від миру до конфронтації, відносини, були сусідні католицькі країни: Польща, Угорщина і Чехія. У зв'язку із такими складними обставинами в які попала Русь-Україна, потрібно було шукати вихід, тому не дивно, що після монголо-татарського нашествия Данило Романович став “мирником Золотої Орди” і що це, очевидно, теж серйозно затурбувало сусідні від Русі-України держави Західної Європи[51, 257-265].

Однак, “зла була честь татарська”, зауважує літописець, та союз з Золотою Ордою давав час для відновлення міст і сіл, усієї економіки і господарства Русі-України, концентрації усього політичного і соціального життя країни навколо одного володаря великого князя Данила Романовича, Галицького[41,с.137].

Сам союз Русі-України з Золотою Ордою дуже сильно налякав сусідні католицькі держави: Угорщину, Польщу, Чехію, тому римська курія була ініціатором всеоб'ємлючих переговорів з володарем Русі-України[46,с.152-153]. І такі переговори у такий трагічний час для всієї християнської Європи стали необхідністю усіх зацікавлених сторін, в тому числі і такого розумного політичного діяча, як Данила Романовича. Галицький історик Д. Зубрицький вірно зауважував, що держава Данила стояла між двома світами Західним і Азіатським (східним), між якими потрібно було, щоб зберігати незалежність і могутність такої великій державі, як Русь-Україна, треба було користуватися силою хитрості і силою договорів[155,с.23-35]. Великий князь Русі-

України Данило бачив у стані татар кризову анархію і водночас наростаючу культурну, економічну і політичну могутність католицького заходу, який дав опір татарам, і який мав сильний вплив у його власній державі розпочав зближення з католицьким заходом[41,с.136-181]. Однак, великий князь Данило Романович, як мудрий державний діяч, вичікував і не поспішав, папа перший, внаслідок довготривалих переговорів, запропонував останньому союз і входження Русі-України в Союз Католицький держав. По крайній мірі уже у час Ліонського собору папа у 1246 році називає Данила королем Русі[150,р.164]. Папська грамота Інокентія IV від 4 травня 1246 року приймає Данила Руського короля під покровительство і захист святого Петра і Римської апостольської церкви і доручає своєму легату в Лівонії постановляти єпископів на Русі і домініканцям невідлучно проживати при дворі короля Данила. Ми бачимо, що папа уже у 1246 році величає у грамоті, яка написана до володарів і духовних осіб Європи, Данила Романовича світлим королем Русі: “Regi Russie illustri”[100,с.22-66].

Відомо, що Плано-Карпіні осінню 1246 року, проїжджаючи Мазовію до хана Батия, познайомився з братом великого князя Данила Романовича волинським князем Васильком, і був запрошений останнім у його столицю Володимир, розмовляв з руськими єпископами, вручив їм листи від папи і переконував їх приєднатися їх до римської церкви. Характерно, що коли Плано-Карпіні повертався назад із Татарії через “володіння світлого короля Русі” у 1247 році, то був зустрінутий люб’язно королем Данилом і усім його двором, братом Васильком, єпископами і ігуменами, що сказали йому, що вони віддаються усі і Руську державу під покровительство Папи Римського, якого визнають своїм отцем і головою їх церкви підтверджуючи, що усе це вони уже сказали через особливого посла, що був відправлений до Папи Римського Інокентія IV[46,с.152-153].

Галицький дослідник XIX століття Д. Зубрицький наголошував, що переговори великого князя Данила Романовича з Папою Римським Інокентієм IV у 1246-1247 роках фактично утверджували унію в Русі-Україні, справа йшла до офіційної коронації великого князя Данила Романовича Галицького на короля Русі, чого вимагав Папа Інокентій IV[46,с.152-156].

Із вище сказаного ми бачимо, що для координації дій королівського двору Данила з папою римським до двору руського короля було призначено Папою Римським Інокентієм IV архієпископа Католицької церкви. Раніше ми знаємо із джерел про католицького архієпископа Бернарда-поляка, який проживав при дворі князя Данила ще у 1233 році[155,s.23-35].

Наступним католицьким архієпископом при дворі князя Данила був Петро, який, очевидно, і налагоджував стосунки Данила Романовича з Папою Римським, очолював посольство від Руського королівства на Ліонському соборі у 1246 році[100,c.43-44].

Дуже цікаво, на нашу думку, намагався виложити позицію Руського королівства архієпископ Петро на Ліонському Соборі, на якому зібрався увесь найвищий світ католицького духовенства і політичних діячів Центральної і Західної Європи. На цьому представному Соборі архієпископ Петро виступив із “трактатом про Татарів”, який відповідав планам допомоги Західної Європи у боротьбі з татами Русі-Україні. У першій частині свого трактату він змалював картину на Русі після татарського погрому, наголошуючи, що королівство Русь однак не являється данником татар і є самостійною державою, яка добровільно віддається апостольському престолу св. Петра. Дальше у другій частині свого трактату архієпископ Петро виловив усі наявні свідчення про татар, які були йому відомі перед відправлення на Ліонський собор. Західна Європа, наголошував архієпископ Петро, і Русь повинні об’єднатися у боротьбі з татарами, оскільки останні збирають сили, щоби підкорити і Західну Європу, і вихваляються, що досягнуть своєї мети. Татари поширюють по Русі чутки про підготовку нового походу в Європу[51,c.257-265].

Плано-Карпіні, що був присутній на соборі, підтвердив ці свідчення Петра, наголошуючи, що йому теж були відомі ці слухи. Розповідь архієпископа Петра про те, що татари впевнені, що збираються покорити весь світ і що вони скоро будуть воювати з римлянами і другими латинцями і що вони після перемоги над ними будуть володіти усім світом розхвилювала усіх присутніх. Як бачимо із сукупності джерел, промова архієпископа Петра на Ліонському Соборі схвилювала увесь Латинський світ, заставила останній повернутися до проблеми надання допомоги Русі-Україні лицем[100,c.43-44]. Зразу ж після Ліонського Собору осінню 1245

року Папою Римським було направлено посольство до Татар. В цей же час Данило Романович внаслідок балансування силами між Західною Європою і Татарською державою внаслідок особистих переговорів з ханами стає мирником (союзником) Орди, бажаючи виграти час і надіючись на допомогу католицького заходу, тобто позитивних у цьому контексті рішень Ліонського Собору. Очевидно, позиція католицького заходу після Ліонського Собору була не дуже байдужою відносно королівства Русі. Внаслідок заключень і Ліонських (переговорів) Папа Римський не випадково у грудні 1245 чи січні 1246 року звернувся буллою до володаря Русі-України з пропозицією вступити до Союзу Католицьких держав[42,с.43-44]. Окремою буллою Інокентій IV у 1245р. звертався і до руського духовенства, про що нам наголошує Плато-Карпіні[100,с.43-44]. Ці булли і є тим критерієм, які дають нам право говорити про довготривалі переговори, що привели володаря Русі-України до вступу в Союз Католицьких держав. В той час він вірив у силу папського слова, кинути всі заковані в залізо сили католицького заходу проти монголо-татар, тому як, зауважував М. Дашкевич, уже в квітні 1246 великий князь Данило висловив Папі Римському Інокентію IV свою покірність і перехід Русі-України під покровительство Римської Церкви [42,с.44-45].

Плато-Карпіні наголошував, що великий князь Данило і князь Василько дали згоду на пропозицію Папи Римського Інокентія IV прилучитися до католицького світу. Це підтверджує нам і булла Папи Римського від 3 квітня 1246 року в якій Інокентій IV особисто звертається до короля Данила. У своїй буллі Папа Римський писав: “Усім віруючим Христа у державі Русі. Виголошується розуміння у зв’язку з виявом покірності Римській церкві”. У наступній буллі від 3 травня 1246 року мова йде про згоду обох сторін приступити до унії[157,р.592].

Плато-Карпіні з цього приводу пише, що в зв’язку із вступом в католицький союз держав і у справах унії Церков король Данило вислав посольство до Папи Римського Інокентія IV[100,с.43-44].

12 вересня 1247 року Папа Римський Інокентій IV велів архієпископу Пруському відправитися до володаря Русі-України Данила і особисто переконатися чи твердо він його єпископи і вельможі намірені з’єднатися з Римською Церквою[164,с.217-218].

Сам факт, що великий князь Данило уже в 1246 р. вів переговори про унію дуже цікавий. Папа Римський Інокентій IV схилиючи Українську державу до політичної і релігійної унії при усій своїй могутності бажав мати на сході Європи сильного політичного союзника. З цією метою як видно із сукупності джерел він пустив у хід весь свій талант тонкого дипломата, а також дипломатію сусідніх з Руссю-Україною, Угорської та Польської держав. Очевидно в першу чергу допомогу проти татар обіцяли Польща і Угорщина, що видно із анналів під час коронації великого князя Русі-України, Данила Галицького[156,s.134-154].

Цілком можливо, що Папа Римський Інокентій IV дійсно вважав, що план реальної військової допомоги можливий, та сама політична система католицького заходу була до цього не готова [51,c.257-265].

У своїй буллі від 4 лютого 1247 року він переконував угорського короля допомагати Русі проти татар. У зв'язку з цим папа 24 липня 1248 року видав наказ госпітальєрам розпочати підготовку в Угорщині до хрестового походу проти татар [151,p.144]. Сам великий князь Данило і це передавали папські послі, бачив, що папа готує католицький захід проти татар. Такий хід обставин заставив володаря Русі-України, великого князя Данила повірити папі, в реальні кроки останнього по наданню допомоги Русі. Тому, як це видно із булл під 1246 і 1247 роками великий князь Данило просив папу про прийняття його і Василька із землями під охорону св. Петра. Разом із цим він просив папу про збереження Руською церквою свого древнього православного обряду[165,p.89,p.312]. Наступні документи свідчать: Плано-Карпіні: “Римський протекторат прийняли король Русі Данило, його брат князь Василько усі єпископи і кращі люди”[100,c.43-44].

Руський літопис засвідчує: “Данило прийняв вінець від бога від церкви св. Апостолів і від стола святого Петра і від отця свого Інокентія”[106,c.368]. Булла Папи Римського від 1246 року виражає радість від того, “що Руські признали Римську церкву матір'ю і учителькою усіх других, а папу намісником святого Петра”. Буллою від 1247 року Інокентій IV “доручив легату Альберту з'єднати руських з Римською церквою”. Внаслідок подальших переговорів Папа Римський Інокентій IV вислухавши просьби володаря Русі Данила, що стосувались догматів обрядової

сторони унії і по основних положеннях задовільнив клопотання короля Данила[54,с.4-62].

Він дозволив руським єпископам і пресвітерам створювати усі обряди які у них були раніше, і які не протиричили католицькій релігії. 22 січня 1248 року Папа Римський Інокентій IV просив великого князя Данила інформувати про усі дії татар, щоби він міг вчасно надати йому поміч. Перші хто повинні прийти на поміч світлому королю Русі це: Тевтонський Орден і госпітальєри, яких Папа Римський задля цього перевів до Угорського королівства. Характерно, що ряд документів свідчать, що папа давав накази польським князям і угорському королю допомагати руському королю Данилу[42,с.44-45].

Усі вони в свою чергу намагалися переконувати Данила, що папа готує для нього військову поміч, в зв'язку з чим звертався до слов'ян Чехії, Моравії, Сербів, і Помор'ян виступити в похід, на боці королівства Русі, проти татар. Папа Інокентій IV зобов'язав особливим договором Тевтонський Орден допомагати королеві Русі Данилу у війні проти Куремси[58,с.4-42]. Папа Римський, як наголошував М. Дашкевич, робив усе, щоби організувати хрестовий похід проти татар про що говорять булли від 1247р., 1251 р., 1253 р., 1254р. Він намагався з'єднати війська усіх західних володарів, що розміщувалися поблизу Русі-України і допомогти світлому королю Русі. Великий князь Данило бачив велике старання енергійного папри римського тому дав згоду на коронацію на короля Русі. Сама коронація Данила Романовича фактично з'єднувала Русь-Україну з Союзом Католицьких держав. "Угри і Ляхи під час коронації клятвено обіцяли виступити разом з Руським королем проти татар". Релігійна рівність з католицьким Заходом багато давала володарю Русі-України. По-перше, папа клятвено завіряв, що ні Угорське королівство ні польські князі, чеський володар ніколи не будуть нападати на королівство Русь. Власне вони у першу чергу виступлять гарантом безпеки Русі-України з заходу і повинні будуть першими з усіма своїми військами виступати на допомогу королю Русі[51,с.257-265].

Були отримані і другі вигоди від союзу з очолюваного папою римським коаліцією католицьких держав. В той час Ятвязькі землі знаходились між Руссю, Польщею і Тевтонським Орденем і усі ці держави намагалися захопити ці землі. Включення Руського

королівства у Союз Католицький держав урівнювало короля Данила Романовича в правах на Ятвязьку землю. Ці землі дістались Русі-Україні тепер без всякої боротьби. Папа буллою від 1254 р. надав право українській державі на третину ятвязької землі. Власне в цей час пройшло зближення Данила Романовича з Тевтонським орденом, що дало можливість відбити напад татарського хана Куремси. Унія послужила тісному зближенню Русі, Польщі, Чехії і Угорщини. Переговори великого князя Данила Романовича з Папою Римським Інокентієм IV, судячи з ходу подій, були щирими. Він, Папа Римський Інокентій IV, усе робив, щоби його новий союзник на сході Європи - король Русі Данило, був у переконаний у щирості намірів папи, який реально намагався допомогти останньому у війні проти монголо-татар[165,р.89,р.312].

Татарська загроза над усім європейським християнським світом, очевидно, прискорила процес діалогів окрім політичної боротьби з останніми і у питанні релігійного злучення. Сам великий князь Русі-України, Данило Романович, як засвідчують джерела, розділяв точку зору, згідно з якої необхідно було швидко примиритися з католицьким заходом. Не тільки Данило, а й багато інших володарів у Східній Європі у XIII столітті приходили до думки про необхідність релігійного єднання з католицьким світом задля ідеї хрестового походу проти останніх. Якщо вірити папським буллам від 1227 року (*aduniversos Reges Russiae*) і 1231р., до князя Юрія Всеволодовича, 1248 р. до Олександра Невського, і також булла була послана і великому князю Данилу, хоча останній вагався, та внаслідок татарської загрози пішов на зближення з католицьким Заходом, що забезпечувало безпеку від вторгнення у час боротьби з татарами від західних католицьких сусідів[164,s.217-218].

В зв'язку з визнанням Папою Римським Інокентієм IV, великого князя Данила Романовича, як повновласного руського короля, угорське і польське королівства повинні були відмовитися від вторгнення на Русь не тільки внаслідок ослаблення татарського нашествия і Ярославського розгрому, а й внаслідок покровительства, яке Папа Римський Інокентій IV надав Русі-Україні[106,c.368].

Так буллою від 3 травня 1246 року Папа прийняв під захист і охорону святого Петра короля руського і його Руське королівство. Буллою від 12 вересня 1247 р. було прийняте під покровительство святого Петра Руське королівство Данила і його брата Василька і їх

усі сім'ї володіння і майно. Буллами від 27 серпня 1247 р. Данилу, його сину, і Васильку було надано право повернення володінь, земель і другого майна які дістались їм по праву, а тобто землі які були утримувані другими королями, що не знаходилися у покори римської церкви. Папа Римський заборонив хрестоносцям і другим орденам вторгатися у землі світлого короля Русі і у землі які він забрав по праву успадкування без його згоди[58,с. 4-42].

Складається враження, наголошував Д. Зубрицький, що великий князь Русі Данило Романович, укріпивши свою державу договорами на заході і сході, ставши у Центральній Європі могутнім володарем, почав прибирати до своєї держави землі, які раніше тільки економічно входили в сферу впливу його держави [46,с.154-156].

Внаслідок успішних переговорів великого князя Русі-України Данила Романовича в Золотій Орді римська курія відновила свої переговори як політичні так і релігійні в Русі-Україні. Зручним випадком для її відновлення була місія францисканця Іоана де Плато-Карпіні, якого Папа Римський Інокентій IV відправив до монголо-татар. Проїжджаючи осінню 1245 року через Русь-Україну Плато-Карпіні вступає у переговори з волинським князем Васильком і ознайомлює його з змістом папської булли від 25 березня 1245 року, яка призивала всіх володарів укріплюватися на випадок нового наступу монголо-татар[100,с.22-66].

Джерела не дають нам усіх подробиць переговорів між папою та володарем України-Русі, та зближення позицій, очевидно, було відчутне, що дало можливість Плато-Карпіні послати папі повідомлення про готовність Русі-України вести переговори з Римською церквою. Це могло статися внаслідок переговорів, які Плато-Карпіні провів із володарем Русі-України Данилом, з яким він зустрівся між Дніпром і Доном, який повертався від Батия. Він очевидно, і сповістив великого князя Данила про початок переговорів Римської Церкви з Руссю-Україною, внаслідок чого останній відправив по приїзді своїх послів до Папи Римського Інокентія IV[100,с.61].

Отже, переговори розпочались, очолив посольство від Русі-України ігумен монастиря гори святого Данила-Григорій. Посольство було прийняте Папою Римським Інокентієм IV, що відмітив його біограф Миколай де Курбіо[157,р.592].

Ділові документи ходу переговорів нам невідомі, та з послідуєчих подій і документів можна встановити, що руська сторона побажала встановити унію церков пов'язуючи з питанням проти татарської боротьби всього християнського світу[106,с.368].

Папська курія, як це видно із булл, змушена була піти на серйозні поступки, оскільки Русь-Україна була могутньою державою, навіть не Польща, чи Литва, тому папа признав недоторканість грецького обряду і православної літургії, при цьому папа загрожував католицьким сановникам карою, хто порушить його установи по відношенні до грецької церкви. У стосунках з володарем Русі-України, великим князем Данилом, Папа Римський Інокентій IV робив усе, щоб не тільки зчинити унію церков, але й щоб реально і конкретно надати “світлому королю Русі”, як величає в буллах Інокентій IV, Данила Романовича Галицького з 40-х років, негайну допомогу проти татар. Однак останній, як свідчать документи, теж вимагав від володаря Русі-України гарантій, що бачимо із відправки в Русь-Україну спеціального легата з метою прийняти присягу від “русського короля Данила, князів та бояр, духовенства, на вірність Римській церкві, а також оголосити в усій Русі-Україні: “Акт Папи Римського Інокентія IV про унію Церков”[141, №72].

Згідно із свідчень актів, зі своєї сторони Русь-Україна, що включалася в Союз Католицьких держав, теж зуміла отримати ряд вигод уже в ході переговорів, коли тільки “Пап Інокентій IV брав під опіку папського престолу Руське королівство”[141,№68].

Визнання Папою Римським Інокентієм IV великого князя Данила, королем Русі анульовували приславеті претензії угорських королів на Галичину, признавали за Данилом Романовичем як королем Русі права на усі землі від Карпат до Дніпра, усі білоруські та литовські землі на які він не мав права [141, №67].

Вступ Русі-України в Союз Католицький держав означало юридичну рівність при колонізації ятвязьких земель Руссю-Україною, Польщею і Тевтонським Орденем. Папа заборонював Тевтонським рицарям і членам других монашеских орденів селитися без згоди світлого короля Русі в його землях[141,№69].

Це повинно було згладити інцидент, типу Дорогичинського. Як бачимо, Данило Романович провів велику дипломатичну роботу, встановивши стосунки як з самим папою, хрестоносцями, у яких

бажав бачити союзників для спільної боротьби з татарами. Це видно хоча б із булли Папи Римського Інокентія IV кінця липня 1248 року, в якій Папа Римський писав великому князю Данилу: “щоб світлий король Русі сповіщав хрестоносців про наступ монголо-татар, щоб він міг швидко прийняти всі міри і надати останньому допомогу для оборони Русі-України”[141,№77].

Як свідчать джерела, уже в 1246-1248 роках великий князь Данило Романович мав тісні політичні зв'язки союз, який був сформований для боротьби з татаро-монголами. Рига і Краків, Мазовія, Помор'я, а також Буда була втягнута в союз з Руссю-Україною, однак, надавати їй військову допомогу для боротьби проти монголо-татар, не поспішали. За таких обставин Данило Романович у 1248 році займав очікувальну позицію щодо Заходу. Формально він уже був готовий до унії і офіційної коронації на короля Русі, та без реальної військової допомоги західноєвропейських держав, ще до остаточного вирішення цього питання не приступав[51,с.257-265]. Офіційна відповідь папі на його послання за виразом галицько-волинського літописця ось така: “Прислав Інокентій IV до Данила єпископа Беренського і Кам'янецького говорячи йому. Прийняти вінець королівства, та Данило заявив, що рать татарська не перестас, зле вони живуть із нами, то як я можу прийняти вінець без допомоги твоєї” [106,с.368].

У той час Папа Римський Інокентій IV не настояв, а при певних політичних змінах, коли Русь-Україна знаходилася в інших політичних умовах, військового нападу на неї монголо-татар, він знову продовжив переговори. Ініціатива продовження переговорів належала Папі Римському Інокентію IV через посередництво угорського короля Бели IV, який писав Папі Римському Інокентію IV: “що не пожалів праці щоби склонити руського короля до переговорів”[150,р.164].

Не дивлячись на те, що похід у Австрію був невдалим і князь Роман Данилович не зумів утриматися на австрійському престолі і володар Русі-України, великий князь Данило, повертався із австрійського походу розчарований своїми європейськими союзниками, однак в цей же час в малопольській столиці Кракові папські послі очікували його повернення із чеського походу. Та володар Русі-України незадоволений своїми союзниками не

побажав вести переговори в Кракові і відмовився прийняти послів Папи Римського Інокентія IV, говорячи їм: “Не подобає мені могутньому володареві вести переговори з вами у чужій країні” і запросив послів і сусідніх можновладців для такого роду переговорів, в Русь-Україну. І коли пізніше посольство на чолі з легатом папи Опізо прибуло в Дорогичин то і тут Данило Романович, знаходячись у тяжкому моральному становищі, утрати герцогства Австрійського не бажав вступати в переговори з папськими послами, розуміючи, що коронування на короля Русі, дипломатична робота над яким з обох боків була уже завершена, приведе до підриву союзу і ворожого настроєння проти нього зі сторони зююзної ще Золотої Орди[106,с.368].

Однак, як зауважує літописець: “Опізо же прийшовши вінець несучи, дав обіцянку, що він матиме поміч від папи, та Данило все одно не хотів, та умовила його мати водночас велика княгиня Романова і візантійська принцеса Анна, яка бажала бачити свого сина царем в Русі-Україні”. Дуже сильно настоювали польські князі, приговорюючи: “прийняв би ти вінець, а ми готові усі тобі на підмогу проти поганих ...”[59,с.371-376].

На церемонії коронування, наголошував літописець, були присутні всі сусідні володарі, сановники від угорського короля, польські князі: Болеслав, Семовит, князь волинсько-київський Василько, уся служила українська знать від Карпат до Дніпра, українське духовенство. Коронація Данила Романовича на короля Русі-України в Дорогичині, поблизу західноєвропейських держав у сусідстві з Литовською, Польською державами, Тевтонським Орденом повинна була нести у собі критерій єдності цих держав з Руссю-Україною у боротьбі з спільним ворогом татарами. “Ти матемеш поміч од Папи”, - сказав Опізо володарю Русі-України, великому князю Данилу: “Прийняв би ти вінець від Бога - сказали польські князі, а ми готові тобі на підмогу проти поганих” [51,с.257-265].

Слід наголосити, що активну участь у вирішенні проблеми коронації Данила Галицького на короля Русі, окрім польських князів, угорського короля Бели IV, відіграла його мати, візантійська принцеса Анна, як її називає Руськей літопис: “велика княгиня Романова”, яка наголосила звенувшись до сина Данила, жо бажала б бачити його: “Царем в Руській землі”.

Закликав великого князя Данила до коронації на короля Русі і його друг дитинства, угорський король Бела IV, про що засвідчив в листі до Папи Римського Інокентія IV, в якому наголошував: ”що доклав багато зусиль для коронації на короля Русі, великого князя Данила”[150,р.164].

Мал. 43. Угорський король Бела IV.

Мал. 44. Коронація великого князя Русі-України Данила Галицького на короля Русі(1253р.).

Таким чином, приймаючи титул короля Русі-України і вступаючи в Союз Католицьких держав, Данило Романович став на чолі антитатарської коаліції і вирішив дати бій Золотій Орді і в першу чергу, кочуючому поблизу золотоординському хану Куремсі[54,с.4-62]. Проаналізуємо, що ж принесла Русі-Україні політична і релігійна угода з Заходом, Католицькою Церквою, і чи перетворила вона Русь-Україну, яка знаходилась між Золотою Ордою і Союзом Католицьких держав в західноєвропейське королівство? Згідно свідчень документів можна сказати, що з 1254 року союз уже короля Данила з папою став реальною базою у боротьбі проти татар. Це видно по фактичному матеріалі відображеному в джерелах за 1253 рік, згідно яких Данило Романович сповіщав папу про наближення татар до своїх східних

кордонів і просив папі надати вразі необхідності йому військову допомогу. У відповідь “світлому королю Русі” була направлена булла Папи Римського Інокентія IV від 14 травня 1253 року, яка “призивала християн Польщі, Чехії, Моравії, Сербії, Помор’я і других сусідніх з Руссю-Україною держав виступити проти монголо-татар”[142,р.351, р.805].

Таку буллу, очевидно, отримав і угорський король Бела IV, який відписував Папі Римському Інокентію IV : “Що хвилинно чекає нападу татар”. Папа, бачучи загрозу татар над Руссю-Україною, навіть помирих Чехію з Угорщиною, тільки для того, як наголошував І. Умінський, щоб вони разом виступили на допомогу Русі-Україні[131,s.142,s.251,s.261].

В боротьбі проти татар, наголошував А. Амман, Русь-Україна стала фортецею для усієї Європи і Папа Римський Інокентій IV, бачучи, довгу затяжну боротьбу Русі проти монголо-татар, побажав об’єднати усіх християн Європи без різниці, якого би релігійного обряду вони не були. Татарська загроза примусила папу приділити багато уваги європейському сходу, як справі захисту усього християнства від нашествия татар. Папа намагався з усіх сил здружити Русь-Україну з західно-європейськими державами після її офіційного включення до союз католицьких держав і подружити короля Данила з володарями цього союзу. На його думку така особиста дружба допомогла би королю Данилу скоріше інтегрувати Русь-Україну в Союз Католицьких держав і надати останніми допомогу Русі-Україні у війні проти Золотої Орди. Така невтомна праця Папи Римського Інокентія IV у цьому напрямку привела в 1250-1260 роках до унії з Католицькою цивілізацією двох таких могутніх і впливових у Центрально-Східній Європі держав, як Литви і Русі-Україні[131,s.142, s.251,s.261]. Викладені нами факти, дозволяють робити припущення, що у середині XIII століття Русь-Україна внаслідок вступу до Союзу Католицьких держав повністю забезпечила собі безпеку зі сторони західно-європейських сусідів[54,с.4-62].

В цей же час в Угорщині перебував український король Данило, який вів переговори з Папою Римським Олександром IV про вирішення хрестового походу проти татар, очевидно, такі переговори мали певний результат, оскільки у 1258 році Папа

доручив домініканцям і францісканцям об'явити про збір військових сил для хрестового походу проти татар[159,р.43].

В березні 1260 року Папа Римський повелів хрестоносцям збиратися в Пруссії з тією метою, щоби ландмейстер пруський повів їх в похід проти татар на прохання польських князів, які особливо постраждали від їх нападів. Папа Інокентій IV закликав на допомогу Польщі і Русі-Україні чеського короля Пшемисла II і брандебургських маркграфів[160, №269].

Із-за малочисельності джерел ми не можемо говорити про реальну допомогу і військові кампанії хрестоносців проти татар, хоча один із німецьких хроністів писав про реальну допомогу і багаточисельні військові кампанії проти татар. Є свідчення, що правда тільки одного хроніста про спільні дії хрестоносців половців поляків і королівства Русі проти монголо-татар, який вводив в ранг хрестового походу проти останніх[156,р.759].

Важко, однак, що - небуть сказати з приводу цих свідчень, на жаль, наші джерела нічого про такий хрестовий похід не говорять, і навіть якщо собі уявити, що він був, то користі від нього і Русі-Україні не було ніякої. Цілком можливо, що стосунки короля Данила Романовича з папою по налагодженню хрестового походу проти татар були ілюзорними. За таких обставин у короля Данила Романовича не залишалось ніяких політичних завдань, окрім зміцнення власної держави, королівської влади та церковної організації[54,с.4-62]. Як відомо, на початку XIII століття великий князь Роман Мстиславович приділяв релігійному облаштуванню своєї держави багато уваги. Літописи засвідчують, що задля утвердження своєї влади на Волині він “приборкав володимирського єпископа”. Однак по його трагічній смерті в час феодальної війни в Русі-Україні, бачимо, що в конфліктах поряд із світськими феодалами приймають участь і єпископи окремих земель Русі-України. Як засвідчують джерела в час феодальної війни в Русі-Україні єпископи Києва, Володимира, Галича, Пермишля і других міст виступили проти Романовичів в союзах з місцевими князями та боярами[98,с. 148-149,с. 217, с.227].

Все це дає можливість наголошувати, що єпископи великих і середніх земель в XIII столітті поряд з світськими теж були великими земельними власниками в Русі-Україні і теж не бажали були бути залежними від сильної центральної влади і зокрема

духовної, митрополита. Можна вважати, що згадки в Іпатіївському літописі про “гордих і багатих єпископів їх власне господарство, земельні угіддя” - дають підстави твердити про могутність в майновому розумінні духовних сановників української держави в XIII столітті[123,с.252; s.82-95].

Його твердження підтримує свідчення Галицько-Волинського літопису про гордих і багато одягнутих слуг Перемишльського єпископа[97,стб.794]. Характерно, що великими земельними латифундіями в Русі-Україні в XIII столітті були наділені і монастирі, яких найбільших, згідно свідчень джерел, було 10. Галицько-Волинський літопис наголошує, що волинський князь Володимир Василькович передав монастирю святих Апостолів в Володимирі село Березовичі[97,стб.904]. Із речового матеріалу знайденого археологами теж підтверджується, що єпископи, ігумени монастирів, священники були великими вельможами в Русі-Україні. Так Галицько-Волинський літопис згадує одного боярина, “а Доброслав Судьїч, попів онук”, запанував мов князь грабуючи землю”. Як бачимо Доброслав Судьїч із стану священників перейшов в стан боярства, що може говорити, що священницькі родини мали право, як на духовну так і світську владу в Русі-Україні[51,с.278-279].

Згідно свідчень проаналізованих джерел бачимо, що в період ослаблення великокнязівської влади в Русі-Україні внаслідок розорення її монголо-татарами фактично усіх торово-ремісничих центрів і відновлення феодалних війн, які очолили бояри, та церковні феодалі. В цей же час великокнязівська влада задля відновлення єдиновладдя здійснює каральну політику проти противників централізації країни: місцевих князів, бояр та духовних феодалів, які розпалювали ворожнечу в суспільстві, організовували селянські бунти. Великокнязівська адміністрація встановлює що це є справа рук великих духовних і світських можновладців, у зв'язку з чим великокнязівська адміністрація проводить широкомаштабні “улаштування” усіх земель давньоукраїнської держави, статей доходів як світських так і духовних феодалів, переглядає повинності селян і перерозприділяє земельні володіння князів та бояр, єпископій та монастирів, поповнює кадри нового служилого боярства, використовуючи відібрані землі опозиційних до центральної влади бояр і духовних

феодалів. Такими рішучими мірами великому князю Данилу Романовичу вдалося знову в короткий термін часу відновити єдність Русі-України. В цей час облаштувавши Київське князівство, куди їздив особисто, призначивши Києву єпископа, Данило Романович почав укріплювати українську державу на заході, а тобто намагається приборкати боярство та єпископа Західної Галичини. Сюди великим князем були направлені війська на чолі з Андрієм дворським. Джерела дають право наголошувати, що перемишльський єпископ зайняв дуже ворожу позицію щодо централізації Русі-України, в зв'язку з цим великий князь Данило строго наказав дворському Андрію військовим шляхом “приборкати перемишльського єпископа”[51,с.213].

Як зазначає літописець, Андрій “слуг його гордих пограбував і тули їх боброві, пітомники борсукові і вовчі порозбирав, двор єпископа, що завжди був багатолюдний розграбував”. При цьому дворі, як наголошують джерела, знаходився знаменитий поет “присловутий Митуса”, не побачивши служити князю Данилу, відійшовши від останнього і знайшовши притулок при дворі багатого перемишльського єпископа. Князівський літописець заніс повідомлення про розорення єпископського центру в Перемишлі в розряд позитивних, він вважав, що він підривав великокнязівську владу. Після такого удару Перемишльське єпископство остаточно починає служити великокнязівській владі. Джерела нам розповідають, що у часи короля Льва Даниловича перемишльський єпископ Мемнон виступає в Європі у ролі офіційного дипломата короля Льва і всеціло виражає інтереси великокнязівської влади[98,с. 148-149,с. 217, с.227].

Слід зауважити, що перемишльський єпископ не єдиний духовний сановник, який був приборканий за виступ проти володаря Русі-України. Факти дають нам право наголошувати, що взаємовідносини церкви і держави у XIII столітті в Русі-Україні, особливо в ході феодальної війни, не останню роль відігравав галицький єпископ Артемій, один із впливових духовних сановників, якому окрім галицької підпорядковувалася і уся Дністро-Дунайська (Молдавська) церковна організація, який теж примкнув до боярської партії і активно виступив проти великокнязівської влади, за що був прогнаний великим князем Данилом[117,с.58, с.170, с.186, с.201].

Наголосимо на особі галицького єпископа Артемія. Як бачимо із джерел цей владика користувався в галицького боярства великим авторитетом і всеціло виражав його інтереси. Джерела засвідчують, що кожний князь, боярин який бажав заручитися його підтримкою повинен був вносити не малі пожертви чи то землями чи селами, а отже самі галицькі князі сприяли перетворенню галицького єпископа і оточуючий його клір не тільки в серйозну релігійну, але й політичну силу. Ще один єпископ представник духовних сановників угровський єпископ Асаф-Йосиф, користуючись анархією у церковних справах після монголо-татарського погрому, як наголошує літописець, зробив сміливий крок, за допомогою боярства, без згоди з великим князем Данилом “скокнув на стіл митрополичий”, за що був скинутий не тільки з митрополичої кафедри, але й з єпископської, а угровська єпископія була переведена в Холм. В цей же час волинське і київське духовенство усе концентрувалося біля великого князя Данила: київська єпископія була облаштована великим князем Данилом, волинська єпископія була у повному підчиненні великого князя, тут на єпископській кафедрі були довірені Данилу Романовичу єпископи, виходці із Святогорського монастиря Святого Данила, або єпископи князя Василька - зокрема - єпископ Никифор Стенило. Невідома нам доля луцького єпископа, однак, як наголошують джерела, що Луцьк був підчинений великим князем Данилом збройно, то можна вважати, що луцького єпископа спіткала така сама доля як і інших. На основі сувокупності фактів можна зробити висновок, що усі єпископські центри в ході феодалної війни були підчинені володарю Русі-України і на кінець у 1246 році великому князю Данилу удалося назначити свого “печатника” Кирила митрополитом. На нашу думку цілком зрозуміло, що установлення для усієї Русі-України єдиного митрополита означало її повне злучення релігійної організації під рукою українського володаря. Характерно, що у цей же час починаючи з 1246 року у своїх буллах до Данила Романовича Папа Римський титулує його королем Русі[117,с.58, с.170, с.186, с.201].

Внаслідок політичного і релігійного улаштування в Русі-Україні, галицька, волинська та київська єпископії всеціло переходять під владу поставленого для держави і утвердженого в Костянтинополі митрополита[54,с.4-62].

Хоча влада духовних феодалів в ході централізації держави була підірвана, однак в подальшому ми бачимо, що вона знову надирає сили і відіграє в державі велику як духовну так і політичну роль. За таких обставин наростаючої політичної ролі, Галицьке єпископство переростає в Галицьку митрополію. На жаль бурхливі події XIV-XVI століття не дозволили зберегти архіви української митрополії XIII століття, з яких ми могли би почерпнути всю історію Русі-України. Однак на нашу думку вони збереглися і є в Польщі, Угорщині, Німеччині, Ватикані, та особистих архівах та бібліотеках князів та магнатів які в XIV-XV століттях розграбували власність українського митрополита. Привертає увагу звернення галицького греко-католицького єпископа Макарія в середині XV століття до папи з проханням допомогти вернути архіви все рухоме і нерухоме майно єпископії-митрополії, яке розграбували місцеві магнати. В подальшому ми знаємо чи були повернуті всі стародавні архіви Галицької митрополії, однак точно знаємо, що галицька митрополія була перенесена до Львова, де Львівська митрополія не мала цих стародавніх архівів. Єпископи греко-католицької церкви Львівської митрополії в XVI-XVII століттях теж намагалися повернути стародавні архіви. Вони пиляли до Риму, що в них немає ніяких стародавніх архівів, які б підтверджували власність церков та монастирів, окрім архіву Унівського монастиря, який знаходиться під патронатом Греко-Католицької Церкви. Про все це ми дізнаємося із звіту греко-католицького митрополита Руського в Рим в 1632 році[145,р.267].

Однак, на нашу думку не все втрачено і пошук архівів XIII століття Галицької митрополії треба продовжувати. Характерно, що в львівській єпископії збереглися грамоти князя Льва Даниловича, які підтверджують приєднання Львівської митрополії від Галицької. Грамоти XIII століття засвідчують наявність могутньої церковної організації в Галичині в якій були великі земельні латифундії в час незалежного функціонування Української держави. В подальшому, як це засвідчено в посланні греко-католицького єпископа під 1632 роком, прийшли польські магнати силою відібрали в українській церкві її майно, архіви, землі. Прикладом ймовірно наявності галицьких митрополичих архівів може послугувати збережене і наявне на балансі Історичного

Характерно, що для кожного українця, особливо західного регіону, ця святиня з 1144 року ще ні разу не була перевидана. Галицьке євангеліє, на жаль не піддане і ретельному вивченню вчених. Можна припустити, що воно могло бути перевезене князем Володимиром Володаровичем із Перемишля в Галич. Щож до мови її написання, то львівський дослідник Я. Ісаєвич вважає, що воно написане на сербо-хорватській мові[60,с.23-27].

Де що іншим було становище в цьому питанні на Волині, де місцеві єпископи займали в XV-XVI століттях видне становище в суспільстві, головуючи в земельних сеймах. Власне в волинських архівах зафіксовані факти обдарування єпископів князями. Так в 1444 році волинський князь Свидригайло підтвердив своєю грамотою усі раніші земельні надбання Володир-Волинського єпископства, що було записано в Євангелії[1,с.7-8].

Ще раніше ми дізнаємося про подарунок князя Любарта володимирському єпископу, згідно якого: “село Сангушок і озеростобухів і інші озера з бобровими узвозами передаються володимирському єпископу з правом десятини меду і грошей”. В волинських архівах ми знаходимо і більш старіші свідчення згідно яких “Роман Мстиславович передав волимирській єпископії село Купечів”[123,с.252; s.82-95].

Про реальне багатство Володимирської єпископії і її земельних латифундій можна судити із перечня сіл, які належали володимирській єпископії в XVI столітті в час єпископа Адама Потія. Володіяння єпископії склалися із десятків сіл в Володимирському та Луцькому округах. Особливо слід відзначити релігійний адміністративний центр в селі Купечові в склад якого входило 11 сіл та 11 рибних озер. Відносно села Сушимно зауважено, що з нього тільки данина медова ідею. Звідсіля, якщо ми хронологічно від Романа Мстиславовича кінець XIII поч XIII століття до обдарувань останнього великого князя Русі-України Любарта в XIV століття прослідкуємо становлення могутності володимирської єпископії, то зрозуміємо, чому уже великому князю Роману Мстиславовичу приходилось, як це зазначають джерела приборкувати володимирського єпископа. А одже розміри землеволодіть Володимирського єпископа в XIII столітті були дуже великі. Враховуючи розміри володінь володимирського єпископа слід зробити висновок, що князь Роман Мстиславович

зробив дуже великі пожертви Володимирській єпископії, приблизно такі, які він раніше зробив коли був князем Новгородським, зокрема Юрьівому монастирю[123,с.252; s.82-95].

Таким чином можна подивитися на церковну організацію Русі-України, як на надзвичайно багату верству українського суспільства. Аналіз і співставлення джерел дозволяє з'ясувати становище церковної організації в час правління Українською державою королем Данилом. Як ми знаємо коронували на короля великого князя папський посол Опізо і “всі єпископи Русі”, яким за це королем було складено пожертви. Джерела не уконкретнюють якого рода це були пожертви, однак найбільші єпископи київський, володимирський галицький і другі, очевидно отримали великі як земельні надбання так і рухоме і нерухоме майно[59,с.371-376].

Попробуємо з'ясувати роль церковної організації столичного Холма, куди Данило Романович переніс єпископію з Угровська[97, стб.740]. Літописи розповідають нам як будував і прикрашав церкви в новій столиці Русі-України король Данило разом з холмським єпископом Іваном[97, стб.842-845].

Вивчення холмських джерел XV-XVII століть дозволяє відтворити земельні володіння Холмської єпископії. Її основу складали розташовані на Бузі села Слепче, Космів, Чучнево, Стрижів, передані в 1376 році холмському єпископу[38,с.54]. Окрім цих сіл в XIV столітті Холмській єпископії належало село Покрова біля Холму[101,с.40-43].

Що стосується XIII століття то розміри земельних надбань Холмської єпископії нам невідомі, однак, на нашу думку Данило Романович не бажав зміцнювати тут церковну олігархію з якою він нещодавно боровся майже ціле десятиліття[51,с.214-217].

Аналіз джерел також дозволяє з'ясувати майно і час функціонування монастирів. Так із виписок міської кременецької книги 1767 року, яка являє собою польський переклад луцької міської книги 1560 року зберігла текст грамоти князя волинського Свидригайла, яка підтверджує стародавні привілеї та майно двом луцьким монастирям Пречистенському та васильківському [82,с.917-919].

Підтвердження князя Свидригайла потрібні були монастирям тому, що “листы” - документи, що знаходилися у монахів в час

“войны татарской” погинули. Що стосується Васильївського монастиря, то він очевидно був зв’язаний з князем Васильком Романовичем. Тотожність цього імені з іменем патрона Васильївського монастиря дозволяє в нім бачити засновника монастиря[123,с.252; с.82-95]. Пожертви чи побудова цього монастиря могла відбутися не раніше 1227 року, коли, коли з Луцька було прогнано місцевого князя Ярослава. Власне в цей час, як зазначає літопис: “Данило дав Василькові Луцьк і Пересопницю”[106,с.332-333]. Що стосується Пречистенського монастиря, то він по словах монахів отримав землі від “Mscislawa Wlodimirowicza Monomachowicza”, який як вважають дослідники, як Київський князь міг надавати привілеї і землі Волинської землі, оскільки в його час Волинь була вже вотчиною мономаховичів [106,с.356-357].

Таким чином підводячи підсумок з’ясування питання історичного зародження, розвитку та ролі християнства та церковної організації в духовному та політичному житті населення Прикарпаття, Подністров’я у III-XIII століттях зауважимо, що християнство відіграло ключову роль в духовному житті становлення та розвитку давньоукраїнського суспільства Прикарпаття і Подністров’я і потребує подальшого наукового, в першу чергу археологічного дослідження[58,с.4-42; 59,с.370-376].

Мал. 46. Монах - літописець XIII століття.

Список джерел та використаної літератури:

1. Акты Юго-Западной Руси. - Киев, 1883г. - Ч. I. - Т. VI. - № III.
2. Артюх В.С. Звіт про роботу експедиції Дністер. - Львів, 1998р.
3. Артюх В.С. Ранне-христианский пещерный храм на Днестре. Международный симпозиум по искусственным пещерам. - Киев-Одесса, 1998г.
4. Артюх В.С. Ранне-христианский пещерный храм на Днестре. Международный симпозиум по искусственным пещерам. - Киев-Одесса, 1998г.
- Ідзьо Віктор. Господарсько-економічний та культурно-християнський розвиток Галичини в III-XIII століттях. Наукове видання. - Івано-Франківськ "Сімик", 2013р.
5. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. - Київ, 1982р.
6. Артюх В., Ідзьо В. Природне середовище та ранні форми релігії в Україні в контексті вивчення проблем українознавства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010р. - Т. XVI.
- Ідзьо В. Господарсько-економічний та культурно-християнський розвиток Галичини в III-XIII століттях. Наукове видання. - Івано-Франківськ "Сімик", 2013р.
7. Артюх В.С. Нові печерні пам'ятки середнього Подністров'я. Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. - Львів, 1995р.
- Артюх В., Ідзьо В. Природне середовище та ранні форми релігії в Україні в контексті вивчення проблем українознавства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010р. - Т. XVI.
8. Артюх В., Ідзьо В. Природне середовище та ранні форми релігії в Україні в контексті вивчення проблем українознавства. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010р. - Т. XVI.
9. Артюх В. До питання виникнення християнства на території України. Науковий Вісник Українського Університету м. Москви. - М., 2012р. - Т. XVII.
10. Артюх С.В., Ідзьо В.С. Скельна культова пам'ятка "Монастир". Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2000р.

- 11.Багрянородный К. Об управлении империей. - М.,1987г.
- 12.Бандрівський М. Схимницькі печери-келії на Рогатинщині. Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України. - Львів, 1995р.
- 13.Бандрівський М. Сварожі лики. - Львів, 1992р.
- 14.Баран В.Д. Памятники черняховской культуры в бассейне Западного Буга. Раскопки 1957-1960 гг. - МИА,1964г. - №116.
- 15.Баран В.Д. Давні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. - К., 1972р.
- Баран В.Д. Черняхівська культура за матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу. - К.,1981р.
- Баран В.Д. Черняхівська культура - полі етнічне утворення на території Південно-Східної Європи.// Археологія давніх слов'я. – К., 2004р.
- 16.Бірбрауер Ф. Готи в I-VII ст.: територія, розселення та просування за археологічними джерелами.//Археологія. - К.,1995р. -№5.
- 17.Бітковський В. Поховальний обряд вербальної культури на території України.//Збірник заповідника “Тустань” на пошану Михайла Рожка. - Львів, 2009р. - Кн.І.
- 18.Браун Ф. Разыскания в области гото-славянских отношений. - Спб.,1899г.
- 19.Буданова В.П. Продвижение готов в Северное Причерноморье и на Балканах в III веке(по данным письменных источников). - Вестник древней истории. - М., 1982г. - №2.
- 20.Буданова В.П. Готы в эпоху великого переселения народов. - М., 1990г.
- 21.Буданова В.П. Контакты готов с племенами *barbaricum colum* и ранневизантийской империей. Византийская цивилизация в освещении российских ученых 1947-1991г. - М., 1999г.
- 22.Васильев А.А. Готы в Крыму. Ранняя пора христианства и эпоха переселения народов. - Известия Академии Истории Материальной Культуры. № 192. - Вып.І.
- 23.Васильев М.А. Религиозные дилеммы Руси в 980-е годы: Опыт альтернативно-исторического анализа. Славяноведение. - М.,2000г. - №6.
- 24.Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен II-V століть нашої ери. - К.,1972р.

- 25.Винокур І., Хотюн Г. Розкопки Бакоти.//Наука і суспільство. - К.,1967г.
- 26.Винокур І.С. Некоторые вопросы культуры черняховских племён. Советская Археология. - М., 1969г. - №1.
- 27.Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен II-V століть нашої ери. - К.,1972р.
- Седов В. Происхождение и ранняя история славян. - М.,1979г.
- 28.Винокур І.С. Черняховские племена на Днестре и Дунае. - В кн.: Славяне на Днестре и Дунае. - К., 1983г.
- 29.Винокур І., Горишний П. Бакота. - Кам'янець-Подільський,1994р.
- 30.Винокур І.С. та Телегін Д.Я. Археолгія України. - Тернопіль, навчальна книга "Богдан", 2004р.
- 31.Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археолгія України. - Тернопіль, навчальна книга "Богдан", 2004р.
- Войнаровський В. Християнство і порушені поховання черняхівської культури.Тези повідомлень V Міжнародного круглого столу з історії релігії в Україні. - Львів,1995р. - Т.І.
- 32.Вилинский С.Г. Сказание черноризца Храбра о письменах славянских. - Одесса. 1901г.
- 33.Войнаровський В. Християнство і порушені поховання черняхівської культури. Тези повідомлень V Міжнародного круглого столу з історії релігії в Україні. - Львів,1995р. - Т.І.
- 34.Войнаровський В. Про час і мотиви руйнації інгумаційних поховань черняхівської культури. Праці археологічної комісії. Записки НТШ. - Львів,1998р. - Т.ССXXXV.
- 35.Вилинский С.Г. Сказание черноризца Храбра о письменах славянских. - Одесса, 1901г.
- 36.Войтович Л. Готи на території України: результати досліджень на початок ХХІ століття.// Археологічні дослідження Львівського університету.Львів, 2008р. - Вип.11.
- 37.Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века. - СПб., 2003г.
- 38.Грамоти XIV століття. - Київ,1974р. - №25.
- 39.Грушевський М.С. Історія України-Русі. - К.,1991р. - Т. III.
- 40.Гуцуляк Олег. Пошуки заповітного царства: Міф - Текст - Реальність. Монографія. - Івано-Франківськ "Місто НВ", 2007р.
- Гуцуляк О.Б. Готи на Сході Європи. Праця в Інтернеті.

41. Дашкевич Н. Переговори пап с Даниилом Галицким об Унии Руси с католичеством. Известия Киевского Университета №8 за 1884 г. - К., 1884г.
42. Дашкевич Н. Первая Уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). - К., 1884г.
43. Димирій. Печерні монастирі, скити та келії у світій Україні.// Основа. - К., 1995р. - №6.
44. Древняя Русь в свете зарубежных источников. - М., 1999г.
45. З історії міжслов'янських зв'язків. - К., 1994р.
46. Зубрицкий Д. История Галицко-Русского княжества. - Львов, 1855г. - Т. III.
47. Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. До питання локалізації Прикарпатських хорватів. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. - М., 1997р. - Т. I.
48. Ідзьо В.С. Вплив кельтів на розвиток слов'янського етносу і слов'янської державності. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. - М., 1997р. - Т. I.
49. Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватів та їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М. 1997р. - №5.
50. Ідзьо В., Марченко Г. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи у кінці I тис. до н. е. - I тис. н. е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М. 1997р. - №6.
51. Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. Івано-Франківськ "Нова зоря", 1999р.
52. Ідзьо В. Готи і гепіди і Галичині. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005р.- Т. IX.
- Ідзьо Віктор. Готи і геріди в Галичині. Наукові Записки Інституту Народознавства НАН України, Івано - Франківського Красназнавчого музею. - Івано - Франківськ. Видавництво "Лілея НВ". - Випуск 9 - 10, 2006р.
53. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство, ранньослов'янська державність і зародження та становлення християнства на території України. - Львів "АРІ", 2001р.
- Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території

- України. Видання II доповне і перероблене. - Львів “Сполом”, 2004р.
- Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні. - Львів “Ліга - Прес”, 2007р.
- 54.Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в XIII столітті. - Львів “Сполом”, 2008р.
- 55.Ідзьо Віктор. Галицький король Коломан I та процеси першої політико - релігійної унії в Галичині в першій чверті XIII століття. - Львів “Сполом”, 2009р.
- 56.Ідзьо Віктор. Стародавній Перемишль (IX-XIIст.): зародження та становлення української християнської релігійної культури на Сяні. - Львів “Сполом”, 2010р.
- Ідзьо Віктор. Візантійська християнська держава в IV-XV століттях. - Івано-Франківськ “Сімик”, 2011р.
- 57.Ідзьо В. Трипільська цивілізація в Україні: характеристика розвитку та упадку в контексті еволюції стародавнього світу в VI-II тисячолітті до нашої ери. - Івано-Франківськ “Сімик”, 2011р.
- 58.Ідзьо Віктор. Руське королівство та Тевтонський Орден: політичні, економічні та релігійні взаємовідносини у XIII-XIV століттях. - Івано-Франківськ “Сімик”, 2012р.
- 59.Ідзьо В. Господарсько-економічний та культурно-християнський розвиток Галичини в III-XIII століттях. Наукове видання. - Івано-Франківськ “Сімик”, 2013р.
- 60.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы истории. - М., 1973р.
- 61.Исаевич Я.Д. Из истории культурных связей Галицко-Волынской Руси с западными славянами.- В кн.: Польша и Русь. - М.,1974р.
- 62.Исаевич Я.Д. Роль культурної спадщини Київської Русі в розвитку міжслов'янських зв'язків доби феодалізму. З історії міжслов'янських зв'язків. - К.,1994р.
- 63.Иконников В.С. Опыт русской историографии. - М.,1913р.
- 64.Йордан. О происхождении и деянии гетов. - М.,1960р.
- 65.Карамзин Н.М. История государства Российского. - М., 1991р. - Т. II-III.
- 66.Карташов А.Н. Начерки по истории русской церкви. - Париж,1959р. - Т. I.

- 67.Кизилов М.Б. Масыкин В.В. Готы. В кн. От кимерийцев до кипчаков. - Симферополь. Издательство "Доля", 2007р.
- 68.Когутяк М. Сакральна спадщина Гуцульщини. - Львів "Манускрипт", 2011р. - Т.І.
- 69.Козак Д.Н. Вельбарская культура.//Археология Украинской ССР. - К.,1986р. - Т.3.
- 70.Котляр М.Ф. Данило Галицький. - К.,1979р.
- 71.Корінний В.І., Сташевська Л.В. Скельні монастирі Середнього Подністров'я як комплексні геологічні та культурно-історичні пам'ятки. - К., 2008р.
- 72.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. - К.,1984р.
- 73.Крисаченко В. Етнополітичні процеси на теренах давньої України. Науковий Вісник Українського Університету м. Москви. - М., 2012р. - Т. XVII .
- 74.Кулаковский Ю. К истории готской епархии в Крыму в VIII веке.// Журнал Министерства Народного просвещения. - 1898г. - К.2.
- 75.Кухаренко Ю.В. Волынская группа полей-погребений и проблема так называемой готско-гепидской культуры// КСИА. - М.,1970г. - №121.
- 76.Летопись по Ипатьевскому списку. - Спб.1871г.
- 77.Линниченко Н.И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. - К., 1884г.
- 78.Литаврин Г.Г., Флоря Б.Н. Общее и особенное в процес се христианизации стран региона и Древняя Русь.// Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. - М.,1988г.
- 79.Лихачёв Д.С. Повесть Временных лет. - М., 1950г. - Ч.1-2.
- 80.Магомедов Б.В. Готи в Східній Європі.// Археологія. - К.,1999р. - №4.
- 81.Магомедов Б. Готи і гепіди в культурах римського часу. Археологія Тернопільщини. - Тернопіль, 2003р.
- 82.Малевич А. К истории древней Жидичинской архимадрии. //Волынские епархиальные ведомости.- Спб.,1900г. - №27.
- 83.Махновець Л. Про автора слова о полку Ігоревім. - К., 1987р.
- 84.Мацкевий Л.Г. Звіти про роботу Прикарпатської експедиції за 1992-1993 роки. - Львів,1994р.

- 85.Мельник Е.Н. Следы мегалитических сооружений в некоторых местностях Южной России. Труды VI Археологического съезда. - Одесса,1886г.
- 86.Могитич І.Р. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов'яни Х-ХІІІ ст.). З історії міжслов'янських зв'язків. - К.,1994р.
- 87.Мошин В.А. Готская спархія в Хазарии.// Труды IV съезда русских академических организаций за границей. - Белград, 1927г. - Т.І.
88. Назаренко А.В. Русь и Германия в IX-X вв.//Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования 1991 год. - М.,1994г.
- 89.Наливайко С. Етнічна історія давньої України. Київ, Євшанзілля, 2007р.
- 90.Нидерле Л. Славянские древности. - М.,1956г.
- 91.Никольский Н.К. К вопросу о следах мораво-чешского влияния на литературных памятниках домонгольской эпохи. Вестник Академии Наук СССР. - М.,1933г. - №8-9.
- 92.Новосельцев А.П. Восток в борьбе за религиозное влияние на Руси.//Введение христианства на Руси. - М.,1997г.
- 93.Описание Киево-Софийского собора и Киевской киевской иерархии. - Киев, 1925г.
- 94.Пастернак Я. Старый Галич. - Краків,1944р.
- 95.Партицький О. Старинна історія Галичини. - Львів, 1896р.
- 96.Пачкова С.П. Про оксидивський компонент у чаплинському могильнику Зарубинецької культури.// Старожитності I тисячоліття нашої ери на території України. - Київ, 2003р.
- 97.Полное собрание русских летописей. - М-Л.,1962г. - Т.ІІ.
- 98.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. - М.,1950р.
- 99.Печерна П.О. Християнська архітектура Верхнього та Середнього Дністра XI-XVIII століть. - К., 2008р.
- 100.Плано-Карпини И.Де.История монголов. - Спб., 1910г.
- 101.Площанский В.М. Прошлое Холмской Руси. - Вильна,1899г. - Ч.І.
- 102.Раппопорт П.А. К вопросу о сложении галицкой архитектурной школы. В кн.: Славяне и Русь. - М.,1968г.

- 103.Ременников А.М. Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III веке. - М.,1954г.
- 104.Рикман Э.А. Этническая история населения Поднестровья в первых веках нашей эры. - М.,1975г.
- 105.Рогов А.И.Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. - М.,1966г.
- 106.Руський літопис. - К.,1989р.
- 107.Русанова И.П. Истоки славянского язычества. Культовые сооружения Центральной и Восточной Европы в I тыс. до н э. - I тыс. н э. - Черновцы. - Издательство "Прут", 2002г.
- 108.Симонович Е.А. О культовых представлениях населения юго-западных областей СССР в поздне-античный период. Советская Археология. - М.,1978г. - №2.
- 109.Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности.// предисл., коммент. и предисловие Рогова А.И. - М.,1971г.
- 110.Скжинская Е.Ч. Йордан. О происхождении и деяниях готы. Getica.// Вступ, статья, перевод, комментарий. - Санкт-Петербург, 1997г.
- 111.Суворов Н.С. Библиографическая летопись. - М.,1917г. - Кн.II. - Ш.
- 112.Субтельний О. Україна. Історія. - К., 1991р.
- 113.Татищев В.Н. Российская История. - М.,1964г. - Т.III.
- 114.Тимошук Б.О. Язичницькі святилища Галицької Русі. Історико-Філологічний Вісник Українського Інституту. - М.1997р. - Т.I.
- 115.Тимошук Б.О. Двоєвір'я в стародавній Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М.,1998р. - №1.
- 116.Тищенко К. Відгомін Готської держави. Урок Української. - К.,1994р. - №5-6.
- 117.Тихомиров Н.Д. Галицкая митрополия. - Спб., 1895г.
- 118.Томашівський С. До Історії Перемишля та його єпископської катедри. Записки ЧСВВ. - Варшава, 1927р.
- 119.Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976-2006. - Івано-Франківськ, 2008р.
- 120.Фурман Д.Е. Выбор князя Владимира.//Вопросы философии. - М.,1989г. - №6.

- Филист Г.М. Введение христианства на Руси: предпосылки, обстоятельства, последствия. - Минск, 1988г.
- 121.Федоров Г.Б., Полевой Л.Л. Археология Румынии. - Москва, 1973.
- 122.Флоря Б.Н. У истоков конфессионального раскола славянского мира (Древняя Русь и её западные соседи в XIII веке)//Славянский альманах,1996. - М.,1997г.
- 123.Флоря Б.Н. О церковном землевладении в Галицко-Волынской Руси.//В сб. Восточная Европа в исторической ретроспективе (К 80-летию В.Т.Пашуто). - М.,1999г.
- Floria V.N. Vaslavaska legenda a borisovskoglebovsky kult.-Ceskoslovensku casopis historicku, 1978. - №1.
- 124.Херман Э., Кулинич Й. Два типа этничности хорватской и сербской примеры.//Этнографическое обозрение. - М., 1993г. - №4.
- 125.Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. - Львов, 1863г.
- 126.Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. - Рим-Нью-Йорк,1965р.
- 127.Щапов Я.Н. Государство и Церков Древней Руси X-XIII вв. - М.,1989г.
- 128.Щукин М.Б. Готский путь. - Санкт-Петербург, 2005г.
- 129.Якобсон А.Л. Крым в средние века. - М.,1973г.
- 130.Analecte Cracoviensia,1975. - Vol.7
- 131.Amman A. Kirchenpolitische Wandlungen im Ostbaltikum bis zum Tode Alexander Newski. Studien zum Werden der russischen Orthodoxee. Orientalia Christiana Analesta. - Roma, 1936.
- 132.Ammidni Marzellini. Rerum gestarum libri qui supersunt. - Rec. C. U. Klark. - Berolini,1915.- Т.II.
- 133.Bierbrauer V. Gepaden in der Wielbark-Kultur (I-IV Jahrhundert n.Chr.)? Tine Spurensuche//Studien zur Archaologie des Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter. Festschrift fur Michael Muller-Wille. Hrsg. A. Wesse. - Neumunster ,1998.
- 134.Biuletyn historii sztuki, 1962, №26.
- Byzantinoslavica,1930. - R.II. - V.2. - R III. - V.2.
- 135.Brukner A.Cywilizacya I yezuk. - Warszawa, 1901.
- Haberlandt A. Europa und seine randgebiete. - Stuttgart, 1927.
- 136.Vericus et fratres suicorumgue concives latini. - Theiner, 1864. - 1.

- Monumenta Poloniae. - Lwow, 1878. - T. III.
137. Wertner J. Die Slawischen Bugelfibeln des 7. Jahrhunderts. - Reincke Festschrift. - Mainz, 1950.
138. Wolfram H. Geschichte der Goten. - Munchen, 1979.
139. Wolfram H. Historia Gotow. - Warszawa-Gdansk, 2003.
- Hachmann R. Die Goten und Skandinavien. - Berlin, 1970.
140. Huillard Breholles. Examen de chartes de l'Eglise Romaine, contes dans les rouleaux de Cluny. - Paris, 1865.
141. HRM. - 1.
142. Huber A. Die steirische Reimchronik und das osterreichischen Geschichtsforsch und. - Innsbruck, 1883. - Bd. 4. - Heft 1.
143. Gdastein I. Octnoge ne zi Hrvata uranom srednjm vijku.// Migracij sketeme. - Zagreb, 1989.
144. Dvornik F. The making of Central and Eastern Europe. - London, 1949.
145. Epistolae Josephi Velamin Rutskyj metropolitae kiovensis catholici (1613-1637). - Romae, 1956. - №137.
146. Zagiba Fr. Zur Geschichte Kyrills und Methods und der beyrischen Ostmissionen Jahrbucher bur geschichte. - Ostenropas, 1961.
147. Zaki A. Na szlaku wykopalisk. «Slowo Powszechne». - Krakow, 1960. - №18/6.
148. Kissene Nagypal J. A karcsai reformatus templom helyreallitasa. - Muelemek vedelem, 1971. - K.15. - №4. - 1.
149. Kunasiewicz. Przewodnik po kosciele Bozego ciata otza Dominicanow we Lwowie. - Lwow, 1878.
- Monumenta Poloniae. - Lwow, 1878. - T. III.
150. Codex Diplomat. Arpad, Kontin, ed G. Wenzel. - Pest, 1869. (1235-1260).
151. Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ascivilis, ed. G. Fejer. - Buda, 1829. T. IV. (від 9 травня 1259р.).
152. Lowmianski H. Poczatki Polski. - T.I.
153. Macartney C.A. The Magiars in Ninth Centure. - Cambridge, 1930.
154. Muzic I. Podrijetlo Hrvata. - Zagreb, 1989.
155. Monumenta Poloniae. - Lwow, 1878. - T. III.
156. Monumenta Germanika Historika (MGH). - Paris-Hannoverae, 1890.
157. Muratori L. Rerum italicarum shcriptores. - Mediolani, 1723.
158. Ochrona zabytkow. - Warszawa, 1961. - R.14. - Z.1/2.

- Sztuka polska przedromanska i romanska do schyłku XIII wieku. - Warszawa, 1971.
159. Raunaldo O. Annales Ecelesiastici. - Lucae, 1748. - T. III.
160. Register der Markgrafen v. Brandenburg aus askaniscen Hause ed H. Krabbo. - Munchen-Berlin, 1922.
161. Racki F. Ociyena starijih izujrd zf hrvatsku i srbsru hjvitst sredni vika. Knjizennir, 1. - Zagreb, 1865.
- Racki F. Biela Hrvatska i Bila Srbija. Rad. - Zagreb, 1880-1881.
162. Ropell. Geschichte pollens. - Berlin, 1897. - T. I.
163. Surovy B. Arxitektura svedectvi dob. - Praha, 1977.
164. Fischetr M. Merkwirdigere Schicksale des stiftes und der Stadt klosternt uburg aus Urkunden gezogen, (Urkundenbuch). - Wien, 1815. - №60.
165. Fontes Rerum Bohemicarum. - Praze, 1874. - T. III.
166. Jagic V. Ein kapitel dus der Geschichte d. sudslav. - Sprachen (Arch. tom. Slav.), 1895.

Розділ II.

Стародавній печерний комплекс “Домажирові печери” в селі в селі Страдч між Дністром і Сяном - його язичницькі та християнські традиції

Вивчення дохристиянських печерних святилищ які переросли у печерні християнські монастирі, як основи суспільно-духовного та релігійного життя на території між Дністром і Сяном, являється основним завданням дослідження печерного комплексу в селі Страдч, як і питання поступового розвитку язичницьких вірувань від кам'яної доби, до епохи зародження християнства в III-IV та епохи прийняття християнства в IX-X століттях[3, с.3-19].

Проблема вивчення язичницької віри та переростання її у християнство на території між Дністром і Сяном є досить складною, оскільки в цьому регіоні з давніх давен проживали різноманітні європейські народи, які теж внесли значні елементи релігійних вірувань, на домінуюче в цьому регіоні слов'янське населення[4,с.74-104; с.10-16; с.29-46; с.64-75, с.64-75].

На нашу думку, таким могутніми релігійними і духовними етносами, що в різні епохи впливали на формування релігійної організації у слов'ян були з багатоступінчатою культовою організацією: фракійці, кельти, готи та інші народи. Римські та кельтські джерела, археологічні старожитності засвідчують, що Кельтська цивілізація у III столітті до нашої ери мала великий вплив на культурне та релігійно-духовне життя на території між Дністром і Сяном. Релігійна культура кельтів, великим авторитетом в якій користувалися, жерці жерці-друїди, які уособлювали собою як релігійних та політичних діячів: астрологів, поетів, літописців, які також у певній мірі концентрували своєю кастою цю надплемінну політичну і релігійну владу, зуміла в III ст. до н. е., внаслідок військово-політичної експансії кельтів, утвердитися й в населення на території між Дністром і Сяном. Цілком очевидно, що після проникнення кельтів в на території між Дністром і Сяном, їх релігійна організація, та її чільники “жерці-друїди”, охоплювали своїми повноваженнями і процеси “релігійного навчання” суспільства території між Дністром і Сяном. Археологічні дослідження в селі Страдч, які розпочаті

археологом Я. Пастернаком, виявили тут присутність кельтської релігійної культури. Попередньо можна припустити, що печерний комплекс над озером села Страдч розпочав функціонувати в латенський час, а тобто у III-II століттях до нашої ери. Власне в цей час він започаткував тут релігійну організацію, яка співставляється по виявлених у 2009-2014 роках старожитностям і ототожнюються з Кельтською цивілізацією Центральної та Західної Європи[4,с.74-104; с.10-16; с.29-46; с.64-75; с.64-75; 3, с.3-19].

На території села Страдч віднайдені печерні святилища та камені, які мають ритуальні площадки для ідолів. Вони в порівнянні з деякими великими комплексами мають невеликі розміри розміщені в печерах, з явно виявленими побутово-господарськими спорудами. Ці печерні слов'янські капища - святилища, мали вівтарні ями для ритуальних вогнищ і жертвоприношень, та інших культових відправ[3,с.3-19].

Археологом Я. Пастернаком вперше були проведені в селі Страдч археологічні дослідження які виявили язичницькі культові місця VI-X ст. та християнські монастирські комплекси XI-XIII століть[16, с.6-18; с.118-125; с.97-98].

Останні дослідження дають право вважати, що релігійні культові осередки в с. Стрільчів - Страдч зародилися в епоху Кельтської релігійної культури і датуються латенським часом (III - II ст. до н. е.)[9,с.39-46; с.29-47; с.64-75; с.203-204; с.117-121; с.121-135]. На сучасному етапі дослідженнями дохристиянських культових місць в селі Страдч, можна виділити наступні найбільш характерні ознаки пам'яток цього типу. Обов'язковим і найбільш важливим елементом кожного печерного святилища являється спеціально облаштована, як правило круглої, або овальної форми, площадка для ідолів, наявність культових жертвних вівтарів. Важливою, складовою частиною культового печерного комплексу в селі Страдч є житлово-господарські приміщення, які знаходилися на території святилища і відігравали роль жител для служителів культу[2,с.7-10; с.130-138; с.30-35].

Слов'янські жерці-волхви, які проживали на території культового комплексу в селі Стрільчів - Страдч, виконували притаманні, як і всі інші народи Центрально-Східної Європи язичницькі обряди. Вони вважали, що все їх життя і добробут

залежить від богів, яких вони втілювали в різноманітних образах. Язичницьке населення, що проживало в селі Стрільчів влаштувало всілякі культові урочистості в честь богів, яким здійснювали богослуження де приносили жертви[3,с.3-19].

Культові місця слов'ян-язичників згадуються на сторінках письмових джерел. В літописах їм присвячено значне місце в контексті боротьби християнства з язичництвом. Джерела називають святилища “храмы идольски, капища, требища”. Особливо про них згадується в час запровадження християнства. Князь Володимир дає наказ: “храмы идольские и требища всюду раскопа и сокруши”[15,с.4-5].

З цього приводу Київський літопис під 992 роком наголошує “и приде к Новгороду архиепископ Яким и требища розорил и Перуна посече”[18,с.33]. Досліджений археологічно, печерний комплекс в селі Страдч, як засвідчують досліджені старожитності з аналогічного печерного комплексу “Монастир” біля Галича, дають право наголошувати, що жертвовники - требища могли розміщуватися в центрі печерного комплексу[1,с.13-15; с.176-179; с.48-55]. Таким чином на передодні прийняття християнства, як бачимо із археологічно-пошукових досліджень в селі Страдч, функціонували багато чисельні печерні святилища в яких вшановували ідолів: Хорса, Даждьбога, Стрибога та інших, створювались культові жертвоприношення, що відповідає з даними археологічних досліджень археолога Я. Пастернака[5,с.11-28; с.6-18; с.17-23; с.3-8; с.86-89; с.130-138; с.23-31; с.7-10; с.30-35; с.19-22]. Археолог Б. Тимошук, виділяє в окрему локальну групу печерні язичницькі святилища та ранньохристиянські печерні храми Прикарпаття і Подністров'я, де розміщувались скульптури головних язичницьких та християнських божеств, які потрібно вивчати[17,с.54-55, с.145-148]. В дослідженні можемо наголосити, що печерні святилища в селі Страдч, це ритуальні капища, які мають своїх чітко виражені специфічні риси, що дає можливість виділити їх серед інших культових святилищ, які належать іншим етносам на території між Дністром і Сяном. Незалежно до якого етнічної групи вони відносяться, ці печерні пам'ятки, вони засвідчують про те, що на території на території між Дністром і Сяном існував звичай поклоніння язичницьким богам. Пізніше ці печерні язичницькі культурні центри на території між Дністром і

Сяном, були перетворені християнськими місіонерами в ранньохристиянські монастирі[6,с.96-100; с.103-107; с.57-63; с.44-50; с.16-22; с.469-478]. Що стосується печерних святилищ на території між Дністром і Сяном, таких як “Монастир” біля Галича, то воно розміщене як і стрільчанські святилища у печерах. Датовати ці печерні язичницькі святилища, що переросли у християнські центри, можна починаючи з III до н. е. до X-XIII ст. н. е. Слід також наголосити, що їх раннє датування залишається відкритим[1,с.13-15; с.176-179; с.48-55].

Археологічні і топонімічні свідчення дають право наголошувати, що печерний комплекс в селі Стрільчів-Страдч належав у VII-X століттях язичникам, слов'янам-хорватам, оскільки територія між Дністром і Сяном це їх давні місця проживання в державно-політичній інфраструктурі під назвою Велика чи Біла Хорватія, яка найдовше зберігала язичницьку релігію. Після війни 992-993 років християнської Русі з язичницькою Білою Хорватією і перемогою першої, пройшов процес християнізації, згідно якого, майже всі язичницькі печерні святилища на території між Дністром і Сяном, були знищені. Як засвідчує літопис, князь Володимир Святославович: ”повеле рубити церкви и поставляти по местам и деже стояко кумиры”. Таким чином, як засвідчують письмові та археологічні джерела, київські князі проводили християнізацію Прикарпаття та Подністров'я насильницькими методами. Власне в цей час монахами Києво-Печерської Лаври було проведено і християнізацію печерного компресу в селі Стрільців[7,с.191-194; с.32-39; 3,с.3-19]. Дослідження печерного культового комплексу в селі Стрільчів-Страдч, про який згадується в легендах та літописах, як “капища, святилища, требища” збагачують нашу уяву про світогляд, вірування і обряди давнього язичницького населення на території між Дністром і Сяном, а також вказують на витоки дохристиянської культури на території Центрально-Східної Європи[3,с.3-19]. За свідченнями місцевих легенд, які передаються з покоління в покоління, княжі срільці з стародавнього галицького міста Городок, які вибралися на полювання вирішили оглянути округу. Вони побачили гору та печери над озером повного риби. Поверх гори княжі стрільці побачили оселі в яких жили вільні люди, що корчували тут ліси

під землеробство. Княжі стрільці, які були першовідкривачами цього села і сповістили про нього в Городок князю, яке згодом назвали: Стрільки, Стрільків, Стрільців. Слід наголосити, що за свідченнями наукових розвідок вчених В. Залеського, І. Крип'якевича територія навколо Стрільчицьких печер та озера з давніх часів вкрита мережею стародавніх городищ та стародавніх укріплень, які сьогодні потребують ретельного дослідження археологів. Територія функціонування стрічицького як язичницького так і в подальшому християнського печерного комплексу, стоїть на шляху південного Розточчя, яка з'єднував собою стародавні як політичні так і релігійно-християнські центри, такі як: Перемишль, Белз, Звенигород, Галич[3,с.3-19].

Слід наголосити, що археологічно-пошукові роботи в селі, яке відоме з X-XI століть, як Стрільки, Стрільків, Стрільців, а з другої половини XIII ст. як Страдч, що розміщується лісах понад величним озером, розпочались автором цього дослідження у 2009-2014 роках. Згідно зібраних пошуковим методом, за чотири сезони наукових досліджень, свідчень археологічних джерел, передусім кераміки, стало зрозуміло, що воно активно функціонувало вже у велику слов'янську епоху V-X століть[10,с.5-18; с.5-34; 3,с.3-19].

Слід наголосити, що стрільчанські печери лежать в околиці стародавнього містечка Городок. Археологічно - пошукові дослідження у 2009-2014 роках дають підстави наголошувати, що стрільчицькі печери як осередок великого культового призначення активно функціонували ще в язичницьку епоху починаючи з III-II ст. до н. е.[11,с.6-8; с.117-130; 3,с.3-19].

Мал. 1. Печера І.

Мал. 2. Печера II.

Мал. 3. Печера III.

Мал. 4. Печера IV.

Мал. 5. Етремонтська стела кельтів(Франція).

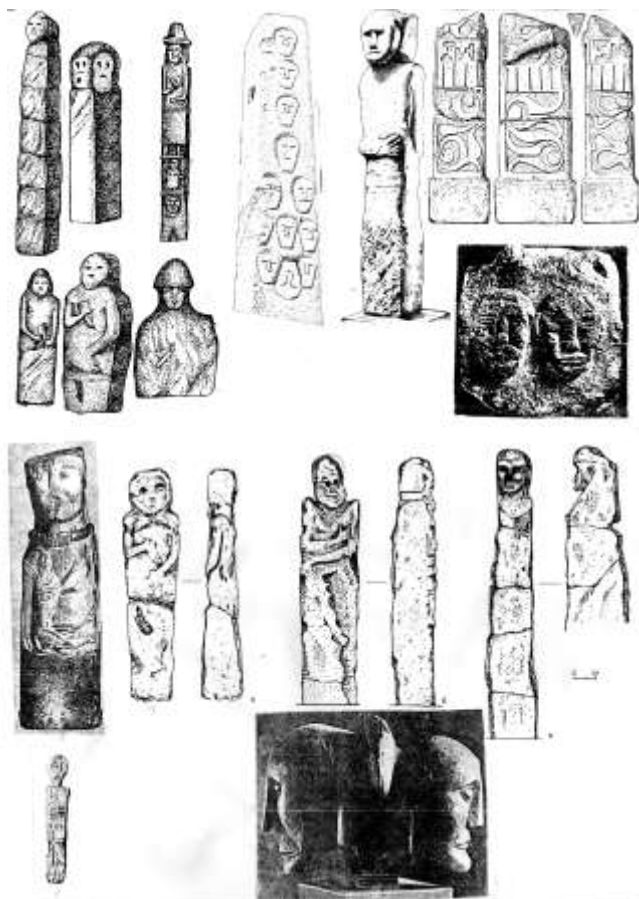
Відповідність язичницьких голів з кельтського скельного комплексу в Етремонті (Франція) відносно

Мал. 6. Кельтський язичницький ідол з печери №4 в селі Страдч Яворівського району Львівської області(Україна).

аналогічного комплексу келтів з скельно-печерного комплексу в селі Страдч, що на печері №4, не викликає сумніву, зокрема у київського дослідника цієї проблеми Г.Ю. Гриценка, який Етримонтські і Страдчівські культові голови відносить до кельтської релігійної культури і датує III-II століттями до нашої ери[14,с.117-121; с.151-153; с.27-31; с.18-22; с.23-24; с.203-204].

Отже, наскельні малюнки на печері №4 (голови) печерного комплексу в с. Страдч, що дуже схожі, можна стверджувати тотожні, з аналогічними культовими малюнками та культовими скульптурами кельтської релігійної організації, зокрема в Ентримонті. Все це дає право припустити, що кельтська релігійна культура, яка функціонувала в Західних областях України, починаючи з III ст. до н. е. внаслідок розвитку переросла в кельтослов'янську і в подальшому в суто у VI-X століттях нашої ери, в слов'янську язичницьку культуру[12,с.3-45;с.4-18].

Мал. 7. Кельтські язичницькі ідоли Західної, Центральної та Східної Європи III-II ст. до н. е. - I-II ст. н. е.

Слід наголосити, що в селі Страдч зафіксовані і ритуальні артефакти, як язичницької так і ранньохристиянської готської епохи на яких зафіксовані як язичницькі ритуальні так і ранньохристиянські (готські хрести). Каміні на яких зафіксовані язичницькі так і ранньохристиянські (готські знаки) епохи були місцем на яких приносились жертвоприношення чи проводились ритуально-релігійні культові ритуали язичників слов'ян в подальшому у III-IV століттях готів-християн.

Мал. 8. Ритуальний камінь язичників та ранніх готів-християн, загальний вигляд.

Мал. 9 Ритуальний камінь язичників та ранніх готів-християн, вигляд зверху.

Слід наголосити, що на цьому ж комплексі зафіксовані і готські ранньохристиянські старожитності, які витіснять кельто-слов'янські язичницькі символи, що зафіксовано на малюнках печери №4. Такі ж готські ранньохристиянські символи, є готські хрести, які датуються III-IV століттями н. е. втявлені на кам'яні утворенні "Під камінь", що у Бродівському районі, та скельному масиві "Тустань" Турківського району Львівської області також в скельно-печерному комплексі "Бубнище". Усі ці скельно-печерні кам'янки на предмет з'ясування проблеми зародження раннього, готського християнства в III-IV ст. н. е. на територіях між басейнами Сяну та Дністра, потребують подальшого дослідження.

Мал. 10. Готський ранньохристиянський хрест III-IV ст., яких голів кельтської релігійної культури на печері №4, який немовби символізує перемогу християнства над язичництвом.

Тут же виявлена, і висвячена християнами ритуальна криниця.

Мал. 11. Ритуальна криниця язичників в подальшому християн в селі Страдч Яворівського р-ну Львівської обл.

Мал. 12. Переростання язичницьких культових каменів поклоніння в християнські символи віри в печерно-релігійному комплексі селі Страдч.

Про переростання язичницького культового центру і заміну його християнськими релігійними символами яскраво засвідчує християнський печерний комплекс в селі Страдч, який датується III-IV та X-XIII століттями нашої ери[11,с.6-8; с.117-130].

Мал. 13. Страдчанський християнський печерний комплекс.

Страдчанський печерний монастирський комплекс Х-ХІІІ століть з язичницькими символами в середині, за свідченнями дослідника страдницьких печер В. Залеського, на якого опирається в своїй науковій розвідці академік І. Крип'якевич, дає право наголошувати, що: "перші монахи-християни, які витіснили з страдницьких печер язичників-волхвів, поселилися тут у другій половині ХІ століття. Це були ченці з Києво-Печерської Лаври. Власне вони попрацювали над створенням християнського печерного монастиря з церквою облаштування якого завершилося наприкінці ХІ століття"[3,с.3-19].

За свідченнями о. Н. Вояковського, що був парохом села у 1939 році, він запросив для наукового вивчення релігійного печерного комплексу в с. Страдч, він запросив видатного українського археолога Ярослава Пастернака. Я. Пастернак за два роки археологічних розкопок виявив різновіковий археологічний матеріал в печерах Страдча. На жаль археологічні розкопки були припинені через початок ІІ Світової війни. Виявлений археологічний матеріал в печерах Страдча дав змогу засвідчити функціонування у V-X століттях нашої ери язичницького культового центру, а з другої половини ХІ століття до першої половини ХІІІ століття - християнського монастиря[3,с.3-19].

Археологічні дослідження з печерного комплексу в с. Страдч дали змогу зробити висновок, що Печерний монастир в селі Стрільчів (Страдч) був одним із найбільших відомим печерним християнським монастирем а епоху Української держави ХІ-ХІІІ століть, який ототожнюється з відомим з літопису печерним монастирем "Домамировими печерами", авторитет ченців якого був відомий у всій Русі-Україні.

Мал. 14. Карта Галичини. "Домажирові печери" між Перемишлем (Сяном) та Галичем (Дністром).

Ось що про це говорить літопис. В Галичині князя Ростислава чернігівського підтримувало боярство із поміж них, власник Городка, боярин Володислав: “І прийшовши до города Печери Домажирової”. Місцеві інтелектуали, зокрема Н. Вояковський, вважав, що сусіднє село Домажир, що знаходиться в декількох кілометрів від Страдча, цілком можливо у ті далекі часи мало якесь відношення до славного на всю Русь-Україну християнського печерного монастиря, який був заснований вихідцями, монахами з Києво-Печерської Лаври і функціонував за його статутом. Сьогодні вже важко це докрано стверджувати, оскільки Страдчанський печерний монастирський комплекс був знищений монголо-татарами, які всіх жителів села, що сховалися в ньому та монахів подушили димом в печерах монастиря, які і поховані поряд з входом у печерний комплекс[3,с.3-19].

Тільки подальші археологічні дослідження проллють світло на розвток та упадок цієї унікальної, як язичницької так і християнської пам’ятки. У 2009-2014 роках було досліджено, що у печерному монастирі в епоху XI-XIII століть були штучно видовбані ритуально-культові приміщення. В печерному комплексі “Страдницька гора” в кімнатах - гротах можна ідентифікувати монастирську церкву та приміщення для проживання монахів XI-XIII століть. На стінах проглядаються написи церковно-слов’янською мовою і дві вирізьблені в камені ікони які були зафіксовані археологом Я. Пастернаком. Про ці ж кам’яні ікони згадує у своїй публікації вказуючи, що вони не збереглися і священник М. Вояковський[3, с.3-19].

Слід наголосити, що попереднє обстеження печерного комплексу у 2009-2014 роках дало можливість автору даного дослідження виявити і язичницькі символи, які приблизно можна датувати починаючи з III ст. до н. е. які ототожнюються з кельтською релігійною культурою та кельтською символікою Центральної та Західної Європи цієї епохи[13,с.4-18; с.74-109; с.10-16; с.39-46; с.29-47; с.64-75; с.181-187; с.121-135].

За своєю унікальністю ця пам’ятка може бути аналог з раніше дослідженим, автором цієї праці, на притоці Дністра, ріці Бистриці, печерним язичницьким, а у подальшому, християнським монастирем, що поблизу стародавнього Галича, яка відома історичній науці під назвою “Монастир”, наскельні

зображення якого, як всередині так і зверху, ще потребують подальшого дослідження[1,с.13-15;с.176-179;с.48-55;11,с.6-8;с.117-130].

У висновок наголошу, що сьогодні Страдчанський печерний язичницький комплекс III-III ст. до н. е. - II-IX ст. н. е., християнський монастирський комплекс III-IV та X-XIII століть нашої ери, що знаходиться на території між Дністром і Сяном, є місцем чисельних прощ, віруючих, паломників християн з усієї України, Європи та світу[4,с.74-104; с.10-16; с.29-46; с.64-75; 3,с.3-19; 8,с.49-54; 3,с.3-19].

Мал. 15. Хресна дорога в селі Страдч.

Завданням сучасної Української держави є його цілісне збереження для подальшого наукового, в першу чергу, археологічного дослідження[11,с.6-8; с.117-130].

Список використаних джерел та літератури:

1. Артюх В., Ідзьо В. Скельна культова пам'ятка "Монастир". Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2000р.
- Ідзьо В.С. Історія вивчення скельних культових пам'яток на притоках Дністра на прикладі культової пам'ятки "Монастир", що між Івано-Франківськом та Галичем біля ріки Бистриця навпроти сіл Ямниця та Сілець. (порівняльний аналіз досліджень вчених XIX-XX століть). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003р. - Т.VII.
- Ідзьо Віктор. Історія вивчення скельних культових пам'яток на притоках Дністра на прикладі культової пам'ятки "Монастир", що між Івано - Франківськом та Галичем біля ріки Бистриця навпроти сіл Ямниця та Сілець (порівняльний аналіз досліджень вчених XIX-XX століть). Історія релігій в Україні. Матеріали XIV - ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів 11-14 травня 2004р. - Львів "Логос", 2004р.
2. Артюх В., Ідзьо В. Археологічні дослідження на середньому Дністрі в контексті вивчення проблеми переходу від язичництва до християнства. Історія релігій в Україні. Праці XI Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001 року). - Львів "Логос", 2001р.
- Ідзьо В.С., Артюх В.С. Археологические исследования на Среднем Днестре в контексте изучения перехода от язычества к христианству на Евразийском континенте (май-сентябрь 2000 г.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002р. - Т.III.
- Артюх В., Ідзьо В. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень в Західних областях України. Історія релігій в Україні. Праці XII - ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20 - 24 травня 2002 року). - Книга I.- Львів "Логос", 2002р.
3. Боровець Зиновій. Історія Страдча, церкви і печер. В кн.: Страдч - свідок мучеництва. - Львів - Страдч, 2007р.
4. Ідзьо В. Роль кельтської цивілізації в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003р. - Т.IV.

Ідзьо В. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005р. - Т.IX.

Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005р. - Т.IX.

Ідзьо Віктор. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. - "Українознавець". - Львів, 2006р. - Ч.П.

Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік. - Книга I. - Львів "Логос", 2006р.

5.Ідзьо В. Зародження, становлення та кристалізація християнства на території Галичини (III-XIII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006р. - Т.X.

Пастернак Я. Початки християнства в археологічних пам'ятках. - Львів"Нова Зоря", 1935р. - Ч. 20.

Ідзьо В. Зародження становлення та кристалізація християнства на території Подністров'я. Мультинаціональна культурно - історична спадщина Наддністрянщини. - Івано-Франківськ. Лілея - НВ., 2001р.

Ідзьо Віктор. Ретроспективний аналіз джерел з питань розвитку українського християнства в IX-XI століттях. Мандрівець. - Тернопіль, 2002р. - №1.

Ідзьо В.С., Артюх В.С. Утвердження християнства на Прикарпатті та Подністров'ї. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002р. - Т.II.

Ідзьо В.С., Артюх В.С. Археологические исследования на Среднем Днестре в контексте изучения перехода от язычества к христианству на Евразийском континенте (май-сентябрь 2000 г.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002р. - Т.III.

Ідзьо В.С., Артюх В.С. Зародження та становлення християнства на Прикарпатті та Подністров'ї. Науковий Вісник Дрогобицького педінституту. - Дрогобич, 2000р.

Артюх В., Ідзьо В. Археологічні дослідження на середньому Дністрі в контексті вивчення проблеми переходу від язичництва до християнства. Історія релігій в Україні. Праці XI Міжнародної

наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2001 року). - Львів "Логос", 2001р.

Артюх В., Ідзьо В. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень в Західних областях України. Історія релігій в Україні. Праці XII - ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20 - 24 травня 2002 року). - Книга I.- Львів "Логос", 2002р.

Артюх Вадим, Ідзьо Віктор. Ранньохристиянські старожитності на прикладі останніх досліджень на Прикарпатті. Краєзнавець Прикарпаття. - Івано-Франківськ, 2003р. - №1.

6.Ідзьо В.С. Становлення монастирів та монашества в Україні - Русі в X-XIII ст. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002р. - Т.ІІ.

Ідзьо В.С. Християнська медицина та монахи - лікарі стародавньої України - Русі (X-XII ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002р. - Т.ІІ.

Ідзьо В.С. Становлення монастирів та монашества в Україні-Русі в X - XIII століттях. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25 червня 2004 року). - МАУП. - Львів, 2004р.

Ідзьо. В. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців - лікарів у стародавній Україні-Русі в X-XIII століттях. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006р. - Т.Х.

Ідзьо Віктор. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Україні-Русі в X-XIII століттях. - Українознавець. - Львів, 2007р. - Ч.V.

Ідзьо Віктор. Становлення монастирів, чернецтва, християнської медицини та ченців-лікарів у стародавній Україні-Русі в X-XIII століттях. Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2007 рік. Книга I. - Львів "Логос", 2007р.

7.Ідзьо В.С. Релігійні напрямки кристалізації християнства в Україні- Русі в останній чверті X і до кінця XIII століття. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2001р. - Т.І.

Ідзьо В.С.Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Русі в IX-XIII століттях та його культурно - мистецькі аспекти. - Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003р. Т.VII.

8. Ідзьо Віктор. Українська держава в IX-XIII століттях. - Львів "Сполом", 2004р.

9. Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005р. - Т. IX.

Ідзьо Віктор. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. - "Українознавець". - Львів, 2006р. - Ч. II.

Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік. - Книга I. - Львів "Логос", 2006р.

Ідзьо В. С., Марченко Г. Ю. До проблеми духовної культури Південно - Східної Європи в кінці I тис. до н. е. - початку I тис. н. е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997р. - Т. I. - № 6.

Марченко Г., Ідзьо В. До проблеми кельто-слов'янської духовної культури Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003р. - Т. IV.

Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003р. - Т. IV.

10. Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність. Зародження і становлення християнства на території України. Видання II доповне і перероблене. - Львів "Сполом", 2004р.

Ідзьо Віктор. Релігійна культура Європи і зародження, становлення та розвиток християнства в Україні". - Львів "Ліга - Прес", 2007р.

11. Ідзьо В., Артюх В. Проблема вивчення язичницьких святилищ слов'янського населення Українських Карпат і басейну Дністра (1998 - 2008). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2008р. - Т. XIV.

Ідзьо Віктор. Стародавній печерний комплекс в селі Страдч Львівської області, його язичницькі та християнські традиції. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2011. - Т. XVI.

12. Ідзьо Віктор. Галицька держава - процеси етнотворення і становлення (III-XII ст). - Львів "Камула", 2005р.

Ідзьо Віктор. Кельтська цивілізація на території України. - Львів "Сполом", 2002р.

13. Ідзьо Віктор. Кельтська цивілізація на території України. - Львів "Сполом", 2002р.
- Ідзьо В. Роль кельтської цивілізації в еволюційному процесі населення Західної, Центральної та Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003р. - Т.IV.
- Ідзьо В. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005р. - Т.IX.
- Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н.е. - II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2005р. - Т.IX.
- Ідзьо Віктор. Роль Кельтської цивілізації в еволюційному процесі та релігійному розвитку населення Східної Європи. - "Українознавець". - Львів, 2006р. - Ч.П.
- Ідзьо Віктор. Кельтська релігійна культура та духовність на території України (IV-III ст. до н.е. - II-III ст. н. е.). Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік. - Книга I. - Львів "Логос", 2006р.
- Ідзьо В.С, Артюх В.С. Східне Прикарпаття в Латенський час Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2001р. - Т.V.
- Ідзьо В. Кельтська релігійна культура та духовність на території України(IV-III ст. до н. е. - II-III ст. н. е.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003р. - Т.IV.
14. Марченко Г., Ідзьо В. До проблеми кельто-слов'янської духовної культури Східної Європи. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2003р. - Т. IV.
- Марченко Г.Ю., Ідзьо В.С. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи в кінці I тис. до н. е. - початку I тис. н. е. Перевал. - Івано-Франківськ, 2000р. - №1.
- Марченко Г.Ю., Ідзьо В.С. До проблеми духовної культури Південно - Східної Європи в кінці I тис. до н. е. - початку I тис. н. е. Історія релігій в Україні. Праці X Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2000р.
- Марченко Г.Ю., Ідзьо В.С. До проблеми кельто-слов'янської духовної культури Східної Європи. Історія релігій в Україні. Праці XIII - ї Міжнародної Наукової Конференції (Львів, 20-22 травня 2003 року). - Додаток. - Львів "Логос", 2003р.

Марченко Геннадій, Ідзьо Віктор. До проблеми кельто-слов'янської духовної культури Прикарпаття. Крaсзнавець Прикарпаття. - Івано-Франківськ, 2003р. - №1.

Ідзьо В.С., Марченко Г.Ю. До проблеми духовної культури Південно-Східної Європи в кінці I тис. до н. е. - початку I тис. н. е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997р. - Т.І. - №6.

15.Память и похвала Владимиру и его житие. Записки АН по историко-филологическому отделению. - Спб., 1897г. - Т. I.

16.Пастернак Я. Початки християнства в археологічних пам'ятках. - Львів "Нова Зоря", 1935р. - Ч. 20.

Артюх В., Ідзьо В. Возникновение християнства в Западній Україні в перших веках н. е. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2010р. - Т. XVI.

Ідзьо Віктор. Ранньослов'янське суспільство і ранньослов'янська державність та зародження і становлення християнства на території України. Львів "Агенція Релігійної Інформації", 2001р.

17.Тимошук Б.А. Раннеславянская община VI-X веков н. э. - М., 1990р.

18.Фамицын А.С. Божества древних славян. - Спб., 1884г.

Розділ III.

Зародження і становлення християнської релігійної культури на території Посяння в III-XIII століттях

Територія басейну ріки Сян належить до однієї із найстародавніх регіонів розселення людей.

Ріка Сян є найбільша карпатська притока. Його довжина близько 444 кілометрів, сточище - 16 780 км.².

Мал. 1. Басейн ріки Сян.

Ріка Сян починається на межі Високого і Середнього Бескиду біля Ужоцького перевалу на висоті 843 м., далі перетинає Середній Бескид (творює кілька повздовжніх долин і закрутів), Сяницьку улоговину і підгір'я, змінює напрям з північного на східний і після Перемишля тече на північний захід у широкій долині по Надсянській низовині; нижче Сандомира впадає до Вісли. Спадок від 8‰ в джерельній частині до 0,5% на передгір'ї і 0,25% на Надсянській низовині. Живлення головним чином снігове та дощове. У пониззі (90 км.) - Сян судноплавний.

Мал. 2. Картографія Посяння.

Головні притоки Сяну: Солинка, Ослава, Вислок (ліві); Вігор, Шкло, Любачівка, Танва (праві). У гірській частині на Сяні збудовані водоймища - Солинське і Мичковське та ГЕС. На Сяні знаходяться міста: Лісько, Сянік, Перемишль, Ярослав. До 1946 року гірський Сян (аж по Сянік) лежав на суто українській етнічній території, середній (від Сянока на півночі до Сіяви) на українсько-польському пограниччі (Сян вважався за межу української та польської частини Галичини), нижній - на польській етнічній території. Як відомо, стародавнє українське місто Перемишль постало в готську епоху, у III-IV століттях, в подальшому розбудовувалося хорватами в V-X століттях. Особливо Премишль був розбудовананий і сильно укріплений князями Ростиславовичами в XI-XII ст. і в час їх правління був столичним центром всього Посяння, твердинею, яка обороняла західну частину українських земель від ворожих нападів.

Не дивлячись на те, що Перемишль протягом тривалого часу (з 1349 р. і впродовж більш як 420 років) перебував під польською окупацією, він у складних умовах розвивав питому українську культуру і письменство, боронив свою віру. В історії українського просвітницького руху Перемишль був бастионом. У справі національної стійкості він часто випереджував наші східні землі. Цьому сприяла перемиська українська спільнота з її віками виробленим імунітетом і здатністю до самозахисту. Можна навіть припустити, що національну стійкість перемишлян зміцнювала агресивна протиукраїнська політика, спрямована на підкорення нашої нації. Під тиском імперських зловмисних намірів поляків консолідувалися українські сили, об'єднувалася інтелігенція, впрягалася в практичні дії українська церква, школи. У формуванні національної ідентичності їх підтримувало українське населення. Наполегливою і невпинною працею перемиська інтелігенція втримувала на цій території український дух, укріпляла його, коли траплялася на це нагода. У фізико-географічному відношенні місто Перемишль розташоване в середній течії ріки Сян на межі Карпатського (Перемиського) підгір'я і Надсянської низовини, на згині дуги Карпатської складчастої системи, де вона змінює свій напрям з широтного на південно-східний. Із заходу і півночі Перемиське підгір'я обмежене річкою Сян, на сході межує з Надсянською низовиною,

на півдні поступово переходить у гірські хребти Низького Бескиду. На південний схід від Перемишля простягаються Східні Карпати з характерними для них лінійно витягнутими гірськими хребтами. У геоструктурному відношенні територія Перемиського підгір'я здебільшого відповідає Зовнішній, Скибовій зоні Карпатської складчастої системи, складеної переважно крейдово-палеогеновим флішем (пісковиками, алевролітами і аргілітами, що рівномірно перешаровуються). До її складу входить декілька зірваних з первинного місця залягання і пересунених на північний схід лежачих складок, що насунулися на відклади Внутрішньої зони Передкарпатського прогину, межа якого проходить дещо північніше - приблизно по лінії Перемишль - Ряшів (Жешув). Ширина скибового покриву тут досягає близько 40 км. Зім'яті у складки верстви гірських порід можна спостерігати в декількох пунктах на правому березі річки Вігор - у селах Трійці, Посаді Риботицькій, містечку Риботичах та в інших місцях. У сучасному рельєфі асиметричні валоподібні лінійно витягнуті складки („скиби") в більшості випадків слугують вододілами між багатьма річками, притоками Вігору та Сяну. Але у зв'язку з тим, що гірські породи, якими збудовані складки, є нестійкими до вивітрювання, вододільні хребти переважно виположені, невисокі, з пологими схилами. У північній частині підгір'я, приблизно від широти містечок Риботичі, Бірча до Перемишля, де на поверхню виходять найменш стійкі піщано-глинисті гірські породи, поверхня хребтів помітно знижується, вони втрачають характерну лінійність північно-західного простягання і стають розгалуженими в різних напрямках. Південніше від цієї лінії, починаючи від села Ямни і далі на південний схід, гірські хребти мають типове для Скибової зони північно-західне простягання. Вони розділені між собою поздовжніми долинами малих річок і потоків вздовж яких скупчуються людські оселі. Рельєф поверхні Перемиського підгір'я низькогірний, горбистий. На півночі в околицях Перемишля максимальні абсолютні позначки становлять 352-400 метрів, в середній частині, в околицях містечка Риботичі, сіл Бориславка, Ліщини, Ямна - 550-600 метрів, на півдні і південному сході - 650 м. і більше, а два головні пасма Слипних гір і Хванева досягають висоти 672 і 675 метрів над рівнем моря відповідно. Клімат помірно-континентальний з нежарким літом, м'якою

зимою і достатньою кількістю опадів. Пересічна температура січня становить - 4с., липня +17...+18с. Річна сума атмосферних опадів - 650-750 мм. Більша частина їх випадає в теплий період року. Зима триває 80-100 днів, літо - 90-100. днів. Гідрографічна мережа доволі густа (до 1,5 км./км.2). Найбільшою рікою Перемиського підгір'я є притока Вісли - р. Сян з його правою притокою Вігором. До них стікає безліч малих річок і потічків майже з усієї площі регіону. Лише невелика південно-східна частина терену дронується річкою Стрв'яз, яка несе свої води до Дністра. Отож, через Перемищину проходить Головний Європейський вододіл. Живлення річок мішане з переважанням дощового. Режим паводковий протягом року. Рослинність у Перемиському підгір'ї, як і у Карпатах, дуже багата. Ліси тут ще перед Другою світовою війною займали понад 50% площі терену, а тепер, після виселення українців у 1944-47 рр. ХХ ст., вона зросла до 70-80%, досягнувши рівня середньовіччя. Переважають букові (з домішкою ялиці та ялини) ліси. Поширеними породами є також граб, дуб звичайний і скельний, липа, явір, ясень, береза, сосна, вільха, осина, горобина. З чагарників найчастіше трапляються ліщина, свидина, терен, ялівець, які серед лісів утворюють окремі угруповання; на зволжених ділянках - верба, сіра і чорна вільха. В лісах на полянах та луках росте велика кількість різноманітних квіткових рослин та грибів. Ґрунти в Перемиському підгір'ї переважно бурі, гірсько-лісові (буроземи), сформовані на звітрілому щербенистому елювії та делювії флішу. Значно менші площі займають дерново-підзолисті, темно-сірі опідзолені та лучні ґрунти. При належному обробітку й удобрюванні вони дають непогані врожаї жита, вівса, ячменю, кукурудзи, картоплі, капусти, квасолі та інших культур. У садах добре плодоносять яблуні, груші, сливи, черешні. Різноманітність природних умов, значні площі лісів, велика кількість річок та інші чинники зумовили багатство і різноманітність тваринного світу. Із ссавців тут водяться заєць-русак, лисиця, дика свиня, косуля, олень, вовк, тхір лісовий, ласка, кріт, полівка звичайна та ін. Із птахів - строкатий дятел, зозуля, горлиця звичайна, сойка, зяблик, чорний дрізд, сорокопуд, жайворонок, сіра ворона, сорока, яструб, чорний шуліка, канюк звичайний, вівсянка та ін. Під час перельоту на весні та восени трапляються дикі качки, дикі гуси, журавлі, кулики. За часів

Української держави X-XIV століть більша частина земель (а в деяких округах - уся земля) належала князям. Із власного фонду вони наділяли землями бояр, міщан, духовенство. У ті часи в лісах Прикарпаття водилося багато диких звірів: олені, ведмеді, дикі кабани, лисиці, серни, зайці та інша звірина. Мисливство мало тоді важливе господарське значення, воно постачало цінне хутро та м'ясо. Немає сумніву в тому, що у багаті звіриною ліси не раз ходили на полювання перемиські князі, бояри та інша знать. Після захоплення Галичини Польщею володіння галицьких князів перейшли у власність польських королів. У 1434 році було скасовано Руське право та запроваджено новий адміністративний устрій. Посилився процес заселення Черемиського Підгір'я, у першу чергу польською шляхтою, а також українським селянством з рівнинних районів Галичини. Нові польські власники використовували ліси й діброви (і серед них найбільший лісовий комплекс Турниця, розташований поблизу містечка Риботичі, що за 20 кілометрів від Перемишля, для випасання свиней, стада яких виводили в ліс від половини серпня до пізньої осені "на жир", а після цього їх продавали або забивали для власного вжитку. Королівські ліси теж використовувалися для випасання свиней перемиських старост. Стада нараховували сотні свиней. Відомо, що в 1467 р. Ян Риботицький зайняв 26 вепрів перемиського старости, тієї ж зими його слуги перехопили по дорозі з с. Макови до Перемишля стадо з 300 свиней і загнали до Риботич. Справу розглядав суд. Аж до Другої світової війни у тутешніх лісах водилося багато звірини, що її можна було бачити не лише в лісі, а й на полях, біля хат. Удень лисиці заходили навіть на подвір'я, ловили курей. Взимку зайці пробиралися до оборогів, щоби пожитися конюшиною і сіном. У лісах вечорами ревіли олені. Із земноводних і плазунів найхарактернішими у Перемиському підгір'ї є тритон карпатський, жовто черева кумка, трав'яна жаба, рідше трапляється саламандра плямиста, тритон гребінчастий, ропухи звичайна і зелена, ящірка прудка, веретільниця, вуж звичайний, мідянка, гадюка звичайна. Із риб, що живуть у численних малих річках, найпоширенішими є морена звичайна, головень, форель струмкова, гольян, щитівка гірська, бабель барвистий, миньок. Природні умови і ресурси Перемиського підгір'я доволі сприятливі для розвитку сільського господарства.

Не випадково люди ще в глибоку давнину (починаючи з палеоліту) облюбували цей край і, розкорчувавши ліси, оселилися в ньому, оскільки Перемишське підгір'я є надзвичайно мальовничим і привабливим краєм”[6,с.199-201; Й. Свинко. Інтернет-ресурс].

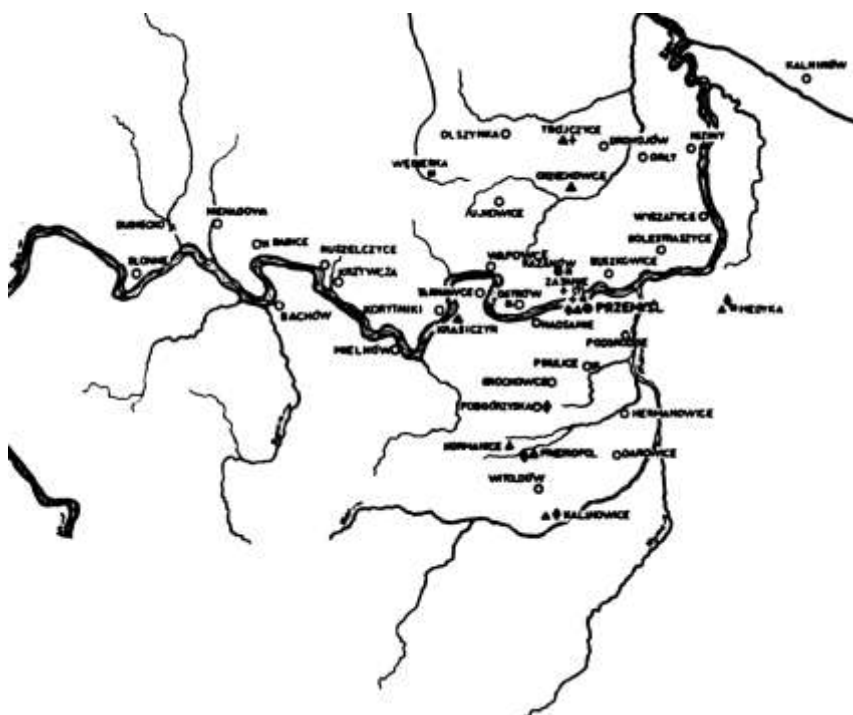
У ХХ столітті після встановлення нового кордону між УРСР і Польщею на території України лежать лише джерела Сяну, далі, на 50 км., Сян являє собою кордон між Польщею й Україною. На цій ділянці річки знаходилися українські села, серед яких Вишня (Верхня) Тернава, Нижня Тернава, Дзвіняче. В 1946 при облаштуванні кордону мешканці сіл були переселені, а їхні будівлі - спалені. Нижче, 390 км., Сян тече у Польщі...

Мал. 3. Ріка Сян в Перемишлі.

Як засвідчують археологічні напрацювання люди поселилися в Посянні в епоху неоліту про що засвідчують знахідки поблизу українських сіл: Лівча, Наріль, Олешіці, колишнього Любачівського повіту були знайдені багато чисельні знаряддя людської праці з епохи неоліту і бронзи, які належать до археологічних культури “Лійчастих глечиків” і “Круглястих амфор”. Речі з тієї епохи також знайдені в Грубешівській низовині, неподалік села Дахнова. Ці археологічні джерела дають право наголошувати, що з часів епохи неоліту люди почали переходити до осілого способу життя, створення парної сім’ї, роду племені. Слід наголосити, що в Посянні виявлені кельтські і римські

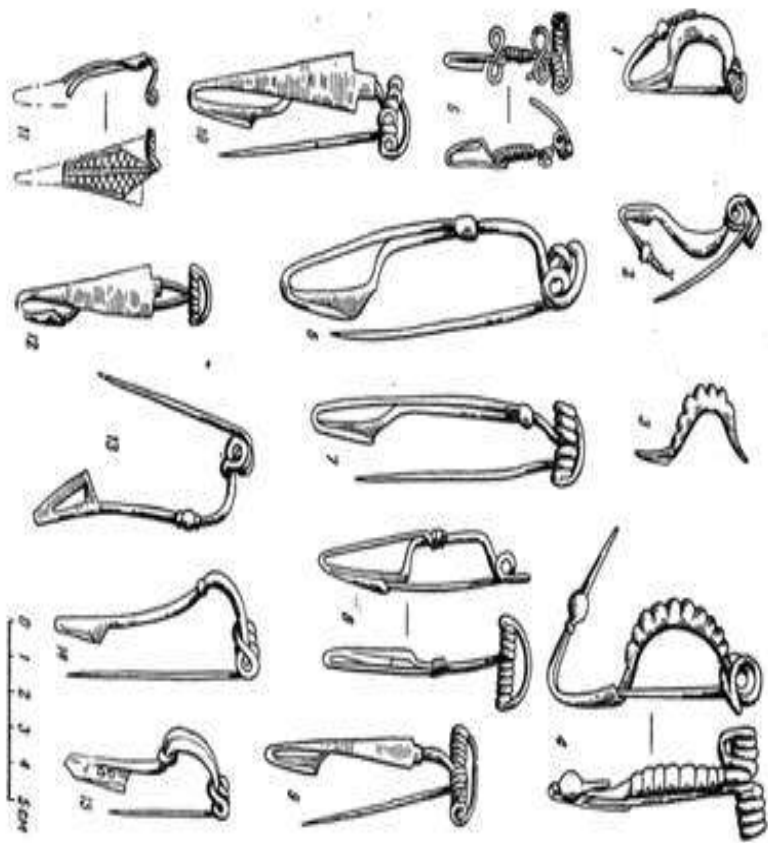
старожитності та культура, які розвивались у послідовності в Посянні одна за другою[6,с.199-201; Й.Свинко. Інтернет-ресурс].

Мал. 4. Археологічні старожитності Посяння в кельтську, готську, римську та слов'яно-українську епохи III-XIII ст.

Мал. 5. Готські археологічні старожитності Посяння III-IV ст.

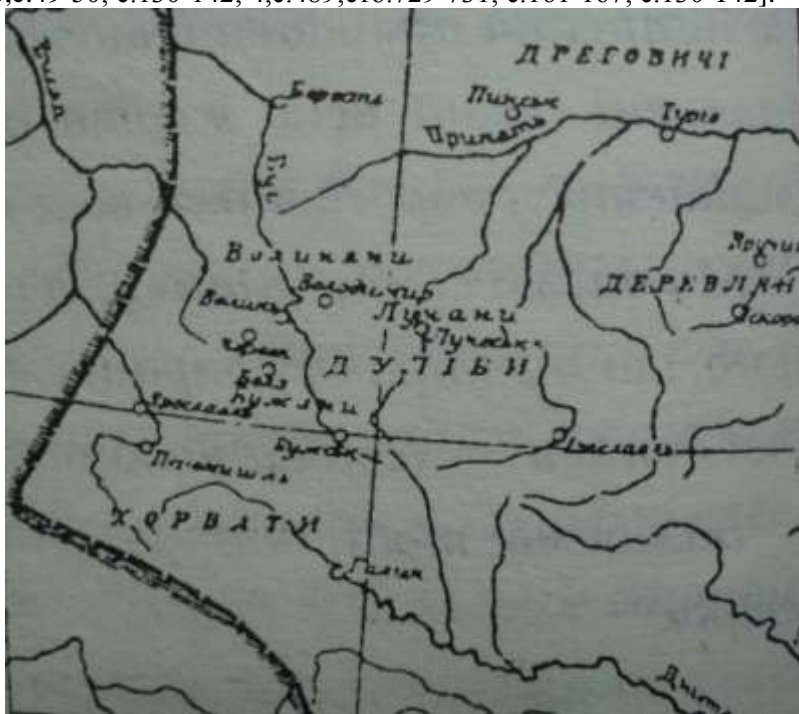

Мал. 6. Готські фібули знайденв на території Посяння.

Привертають увагу готські археологічні старожитності Посяння, які датуються II-III століттями нашої ери...”[4,с.489; стб.729-731; с.161-167; с.130-142].

Як зауважують філологи-лінгвісти, зокрема К. Тишено, як наголошувалось вище, сама назва ріки Сян теж готського походження. Однак на кінець першого тисячоліття до нашої ери, в Посянні сформувалась основна слов'янська археологічна культура на основі мовної системи та політичної інфраструктури слов'ян-склавинів-хорватів I-IV ст. н. е., які розвинули раньослов'янську державність бастарнів-склавинів-хорватів, яка з V по X століття візантійські джерела називають Великою чи Білою Хорватією і яку локалізували в Сяно-Дністро-Прутському міжріччі [3,с.49-50; с.130-142; 4,с.489;стб.729-731; с.161-167; с.130-142].

Мал. 7. Перемишль як політичний центр Хорватії.

Джерела засвідчують, що ця українська державність, яка в Посянні формувалася навколо столичного центру Хорватії, міта Перемишль на заході з західними чи польськими слов'янами межувала кордонами, по великих пісових пущах, що простягалися

над ріками: Нижнім Сяном, Вислоком, Вепром, що етнографічно узгоджується на заході від міст: Коросно-Ряшів-Крешів-Білгорай-Пугачів-Парчів-Дрогочин[6,с.199-201; Й.Свинко. Інтернет-ресурс].

Мал. 8. Перемишль як релігійний центр Посяння.

Найдавніша українська історична традиція датує проникнення християнства на землі Премишльчини наголошує у своєму дослідженні І. Паславський “Галичина християнська” в ІХ столітті. Дослідник пов’язує цю нову християнізацію Посяння з місійною діяльністю слов’янських апостолів Кирила і Методія. Так, уже вітчизняний літопис “Повість минулих літ” виразно говорить про кирило-методіївську християнізацію українських земель. Це літописне повідомлення стосується також Галичини, про що маємо авторитетне свідчення з початку ХVІІ ст. Зокрема, видатний український вчений і церковний діяч того часу Мелетій Смотрицький писав: “Тоді була єдність Східної церкви із Західною, коли хрестилася Русь Галицька коло року Божого 872-го за часів патріарха Костянтинопольського Ігнатія; він-бо жив у єдності святій церковній з Миколаєм І та Адріаном ІІ - папами

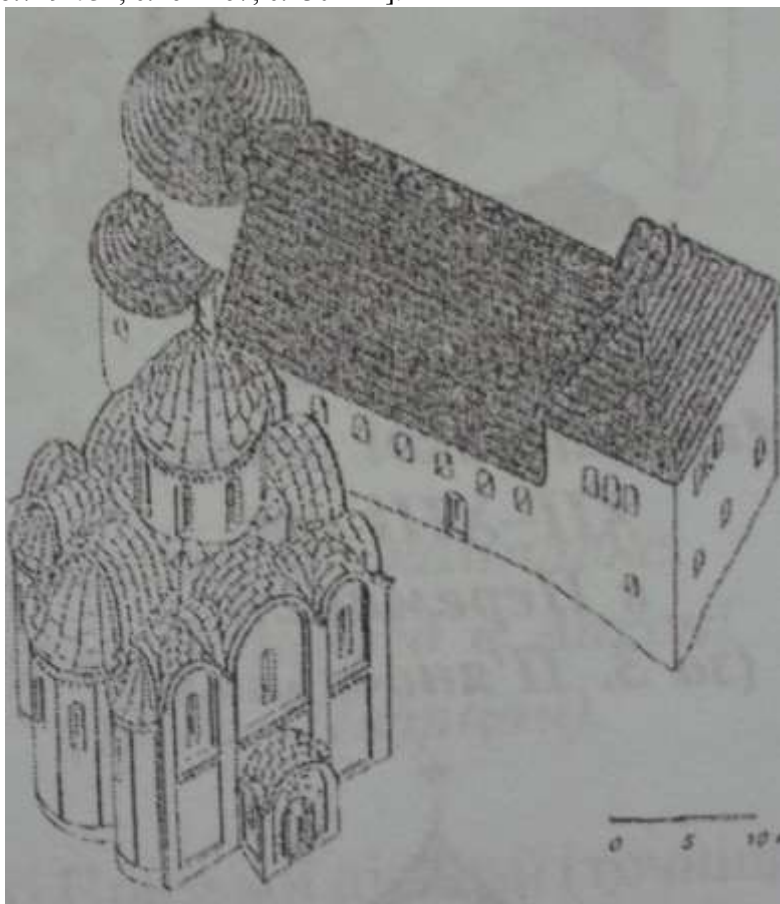
римськими”. Названі М. Смотрицьким Папи Римські: Миколай I (858-867) та Адріан II (867-872), як відомо, були тими єпископами Риму, які підтримували місіюну діяльність солунських братів серед слов’янських народів. Історична наука XIX-XX ст. на багатьох фактах підтвердила, що християнізація західних окраїн руських земель відбувалася ще до їх приєднання великим київським князем Володимиром Великим до Української держави у 981 році та до офіційного хрещення Русі-України у 988 році, це був час, коли найзахідніші терени, заселені русинськими племенами, входили до складу Великоморавської та Великохорватської держав, які, починаючи з 863 років, були теренами активної місійної діяльності Кирила і Мефодія. Ця, спрямована на християнізацію слов’янських народів діяльність, була настільки успішною, що 869 році Мефодій був висвячений в Римі на архієпископа Моравії і Паннонії. Як відомо, в 872-875 рр. моравський князь Святополк приєднав до своїх володінь Білу (точніше Карпатську) Хорватію. Ця слов’янська країна займала територію між басейнами верхньої Вісли та верхнього Бугу й Стиру (Стрия?), тобто в новочасному розумінні західну частину історичної Галичини. З того часу кирило-методіївське християнство слов’янського обряду, яке вже закріпилося у самій Моравії, стало поширюватися і на цих галицьких землях. Факт християнізації Посяння і Подністров’я в другій половині IX ст., тобто в період місійної діяльності в Моравії св. Кирила і Методія та їхніх учнів, підтверджують найдавніші західні і руські джерела. Так, у “Хроніці” Козьми Празького (бл. 1045-1125) наведений унікальний документ, датований 972 р., з якого випливає, що русини сповідували християнство в слов’янському обряді ще задовго до офіційного хрещення Києва. Це вже був час, коли Рим почав витіснити слов’янський обряд з Богемії і Моравії, замінюючи його на латинський. Річ у тому, що біля 906 р. азійські орди мадярів підбили і остаточно зруйнували великоморавську державу. Відтоді її територія стала об’єктом експансії західних володарів, які відповідно підпорядкували собі: чеські королі - південну Польщу (з Краковом) і західну Галичину (з Перемишлем), а угорські - землі сучасної Словаччини і Закарпатську Русь. Ця нова геополітична ситуація полегшувала проникнення на ці слов’янські землі німецьких латинських місіонерів, під тиском яких Рим заходився поступово витіснити

слов'янську церковну традицію, що тривало впродовж усього X століття. Отож згаданий документ - це брєве Папи Йоанна XIII (965-972), в якому римський понтифік застерігає чеського короля Болеслава II, щоб він не дозволяв практикувати в Празі "сектантський обряд слов'янською мовою, що його сповідують болгари та русини". Отже документ, занотований Козьмою Празьким, виразно говорить, що принаймні на якійсь частині Русі-України ще до її офіційного хрещення 988 року був поширений слов'янський обряд свв. Кирила і Мефодія. Історична логіка підказує, що це були її найзахідніші землі, Посяння та Подністров'я, які безпосередньо прилягали до богемсько-моравської держави Пшемислідів, а деякий час навіть входили до її складу, тобто землі сучасної Галичини і Закарпаття. Цілий ряд авторитетних українських і зарубіжних істориків стверджує, що на приєднаних 981 року великим київським князем Володимиром Святославичем галицьких землях було не тільки поширене християнство, але вже існувало організоване церковне життя. Навіть більше, дехто з них вважає, що перша церковна єпархія на українських землях була утворена саме на цих теренах, зокрема в місті Перемишлі, яке, судячи з назви, виникло ще в епоху, коли руське Надсяння входило до складу великоморавської держави. Автори концепції про кирило-мефодіївське коріння Перемишльської єпархії доводять, що в часи місійної діяльності слов'янських апостолів Кирила і Мефодія у Великій Моравії (60-80-ті рр. IX ст.) була ієрархічно оформлена церковна організація цієї держави. Це сталося після 870 р., коли св. Методій, по короткім перебуванню в Римі повернувся в Моравію в сані єпископа, призначеного та висвяченого папою Адріаном II (867 – 872 рр.). Ось як оцінює цю історичну подію відомий український церковний історик М. Чубатий, один з основних творців і адептів цієї концепції: "Створення Римом церковної єрархії на означеній слов'янській території перетворило територію великоморавської держави з терену місійного, де міг заходити кожен християнський місіонер, на територію церковної організації слов'янського обряду, а тим самим така постанова Риму поклала межі сусіднім латино-католицьким дієцезіям Баварії. Після смерті св. Методія (885 р.) в результаті тиску на Рим баварських латинських єпископів папа Стефан VI (885-891рр.) ліквідував моравську церковну ієрархію

слов'янського обряду (886 р.). За цим не забарилося вигнання всіх Методієвих учнів з великоморавської держави, а їх місце зайняли баварські місіонери, які стали поширювати християнство в латинському обряді і німецькою мовою. Це, природно, викликало спротив місцевого слов'янського населення, яке не сприймало незрозумілих для нього церковних нововведень та латинської літургійної мови і почало повертатися до традиційного поганства. Виникла загроза, що тридцятилітня місійна праця св. Методія серед моравських та сусідніх слов'ян піде намарне. На прохання стривоженого моравського князя Моймира II Папа Римський Йоанн IX (898-900рр.) біля 899 року відновив моравську церковну ієрархію слов'янського обряду. Як і слід було очікувати, цей крок Риму знову зустрівся з рішучим спротивом німецьких єпископів. Про цю драматичну ситуацію зберігся автентичний документ - лист-протест зальцбурзького архієпископа Теотмара та підлеглих йому баварських єпископів до Папи Римський Йоанна IX з 900 р. В цьому листі німецькі єпископи дорікають папі, що за його розпорядженням "архієпископ Йоанн та два єпископи Бенедикт і Даніель прибули в країну слов'ян, званих моравами, яка вже віддавна підлягає нашим королям, нашому народові, а також нам зі всіма її мешканцями як в релігійно-обрядовому, так і в цивільно-господарському відношенні, бо ж завдяки нам вони вперше стали просвічені та з поган зробилися християнами". Далі зальцбурзький архієпископ скаржився, що ці папські єпископи-легати поставили й висвятили для Моравії нових єпископів, так що тепер ця країна має довершену церковну ієрархію слов'янського обряду. Опираючись на цей автентичний документ, автори концепції про кирило-методіївську праснову слов'янського християнства вважають, що один із цих єпископів був поставлений в Перемишлі.

Своє твердження вони підкріплюють результатами розкопок повоєнних польських археологів, які стверджують, що в першій половині X ст. Перемишль, як східний бастион Білої Хорватії, був уже важливим осередком політичного і церковного життя. Ця концепція, однак, наштовхнулася на різку критику дослідників, переважно закордонних. Проте вони не змогли аргументовано спростувати тезу про кирило-мефодіївське походження Перемишльської єпархії. Досі не наведено жодного переконливого

доводу проти концепції, що Перемишль, як найсхідніший осередок моравських політичних і церковних впливів, міг цілком реально стати єпископською столицею вже тоді, коли у великоморавській державі утвердилося християнство слов'янського обряду, тобто християнство святомефодіївської традиції, і була поновлена повна ієрархічна церковна структура(899р.)[3,с.49-50; с.130-142; 4,с.489; стб.729-731; с.161-167; с.130-142].

Мал. 9. Аксонометрія храму-ротонди і палат єпископа в Перемишлі IX століття (З. Пяновський).

Невипадково на західних окраїнах Русі-України будувалися романські храми-ротонди, які були пов'язані з великоморавськими впливами і використовувалися русинами, зокрема в самому

Перемишлі. Приймаючи за можливе, що перші єпископи слов'янського обряду в Перемишлі були призначені Римом наприкінці IX століття, все-таки залишається питання, в якому зв'язку з цим фактом стоїть пізніша Перемишльська єпархія святоволодимирської традиції, і якою мірою її історію можна вважати продовженням діяльності цього першого перемишльського єпископства. Адже невідомо, як довго існувало це святометодіївське єпископство в Перемишлі, чи діяло воно впродовж X-XI ст., а чи згасло, як тільки в Римі переглянули своє ставлення до слов'янського обряду в кирило-методіївській редакції. Що стосується перемишльського єпископства святоволодимирської традиції, то про час його виникнення думки вчених також розділилися. Одні історики допускають, що таке єпископство в Перемишлі могло з'явитися вже наприкінці XI століття. Вони покликаються на деякі списки Початкового літопису Нестора, де згадується перемишльське єпископство в переліку руських єпархій. Позаяк київський літописець Нестор довів свій літопис до 1110 року, то, на думку цих учених, єпископство в Перемишлі мусіло вже існувати з кінці IX до XI століття. Додатковим підтвердженням цієї версії її авторам послужив факт, засвідчений в історичних джерелах, зокрема в Яна Длугоша, що перемишльський князь Володар Ростиславич (помер 1124р.) побудував на замку в Перемишлі церкву св. Йоанна Хрестителя, яка від найдавніших часів відома як єпископська. Один з найавторитетніших українських церковних істориків XIX ст. Юліан Пелеш писав: "Перемишльська єпархія найімовірніше була заснована в кінці XI століття, а її кафедра біля 1141 року за галицького князя Володимирка була перенесена до Галича, і таким чином ця єпархія на якийсь час припинила своє існування". Інші історики відносять заснування єпископства в Перемишлі до кінця 1210-их рр., аргументуючи це тим, що саме цим часом датується перше достовірне повідомлення про перемишльського єпископа. Вони мають на увазі свідчення Новгородського Першого Літопису, яке стверджує, що 1220 році тодішній київський митрополит Матвій на прохання галицького князя Мстислава Удатного перевів до Перемишля новгородського архієпископа Антонія. Цю версію, зокрема, обстоював відомий російський історик церкви Є. Голубінський, який при цьому твердив, що

призначення архієпископа Антонія в Перемишль означало створення там єпископської кафедри, яка виокремилася з давнішої Галицької єпархії. В новіші часи погляд Є. Голубінського підтримали польський історик А. Поппе та німецький дослідник Г. Подскальскі. Однак, ці вчені не мають рації, коли твердять, що саме 1220 року було засновано перемишльське єпископство, яке виокремилося з галицької єпархії. Адже Перший Новгородський Літопис під цим роком говорить лише про переведення архієпископа Антонія до Перемишля, а не про заснування там нової єпархії. Значить, цілком допустимо, що це переведення було здійснене вже на існуючу, але з якихось причин вакантну кафедру. Про наявність єпископа в Перемишлі до 1220 року існує непряме, але переконливе свідчення, на яке чомусь досі не звернули увагу дослідники. Маємо на увазі лист угорського короля Андрія II до Папи Римського Інокентія III з першої половини 1215 р., в якому йдеться про галицькі справи. Нагадаймо, що на початку 1215 р. Папа Римський Інокентій III вислав до Галичини свого посланця, щоб запросити місцевих руських єпископів на XII Вселенський собор (IV Латеранський), який був запланований на листопад цього ж року. Однак угорський король Андрій II не пустив папського посла до Галича, і в листі до Папи Інокентія III оправдувався тим, що представникові Риму було небезпечно їхати до Галича, бо там, мовляв, почалися заворушення. І далі угорський король дослівно пише: “Однак ми обіцяємо, якщо милосердя Боже нам посприє, взяти на себе тягар відправлення на собор руських єпископів”. Останні два слова ми навмисне виділили, щоб звернути увагу, що король Андрій говорить про руських єпископів у множині. А це означає, що крім єпископа Галича, він мав на увазі ще принаймні одного єпископа, і то, без сумніву, з підлеглої йому Галичини. Адже важко уявити, щоб угорський король брався забезпечити поїздку на собор до Риму єпископів невіддільних йому руських земель, як от Волині, Сіверщини чи Подніпров'я. Значить, мова могла йти тільки про єпископа перемишльського, позаяк інших єпископських кафедр Галичина не знала аж до 80-их рр. XIX століття. Зі сказаного вище випливає висновок: Перемишльська єпархія існувала вже на самому початку XIII століття. Має рацію російський історик Я. Щапов, який твердить, що єпископія в Перемишлі була відновлена ще до захоплення

угорськими військами галицьких міст, тобто до 1211 року. За умов політичного хаосу, який переживала Галичина в 1210-1220-их рр., було не до творення нових єпархій. А призначення на вакантну кафедру близької до князя людини було цілком можливе, бо князь, в даному разі Мстислав Удатний, цим актом тісніше прив'язував до столяного Галича друге за значенням місто князівства[3,с.49-50;с.130-142;4,с.489;стб.729-731;с.161-167;с.130-142].

Отже, найправдоподібніше, заснування перемишльського єпископства святоволодимирської традиції відбулося в період правління в Перемишлі князя Володаря Ростиславича, який для цього побудував величавий катедральний собор св. Йоанна Предтечі, тобто в часових межах: між 1086 р., коли Ростиславичі заволоділи Перемишлем, і 1124 р., коли помер князь Володар Ростиславич. Це підтверджує висновок українського історика М. Грушевського, що: “єпископство в Перемишлі мусіло з'явитися коли ще не в перших часах християнської проповіді, тобто в кирило-методіївські часи, то найdaleше за перших Ростиславичів, перед підвищенням Галича на першу столицю”. Цей погляд приймають також і авторитетні сучасні історики, наголошує у висновок своїх поглядів дослідник І. Паславський[15,с.123-156; І. Паславський. Інтернет-ресурс].

Отже розпочате утвердження в X столітті великим князем Володимиром Великим, продовжене його сином Яролавом Мужрим та онуком князем Ростиславом Володимировичем у Перемишлі у 1066 році, у цьому регіоні під впливом союзної в тому числі й релігійної організації Візантійської імперії, утвердження православної християнської конфесії з своєю візантійською християнською церковно-релігійною та ієрархічною інфраструктурою, затверджується остаточно в XI столітті і очолюється з Перемишля на все Посяння аж до Кракова.

Знайдені внаслідок археологічних розкопок віднайдені залишки візантійських церков, побудованих за візантійською християнською системою, етнічні українські поселення, які функціонували на основі української християнської культури та мови в Краківській землі ще у XII-XIII століттях, говорять, що кордон українців-хорватів глибоко в околиці Краківської землі... Слід наголосити, що Люблінська земля в епоху українських королів Данила, Лева та Юрія I були в управлінні руської

релігійної організації і тим самим розбудовували на Люблінщині традиції східно-християнської конфесії. Тільки після упадку Львівського королівства в 1340 році та в подальшому створення в 1375 році римо-католицької (латинської) Перемишльської єпископії, в Посянні, почали зміцнюватись католики, які до цього часу, тобто до кінця XIV століття тут не мали ніякого ні національного ні релігійно-християнського пігрунта, оскільки в Посянні майже у 95% відношенні, проживали русичі-українці... Тільки в XV особливо XVI-XVII століттях в Посяння проникає польський етнічний елемент і о у невеликих розміках, особливо в міста Посяння: Перемишль, Ярослав, Любачів та інші[15,с.123-156; І. Паславський. Інтернет-ресурс].

В епоху, коли стародавній Перемишль, консолідував землі Сяно-Дністро-Дунайського міжріччя, власне він, на візантійській релігійно-християнській основі, відігравав у IX-XIV століттях в українській та європейській політиці, економіці та християнській релігії ключову роль в Посянні[18,с.5-7; с.3-38].

Мал. 10. Картина. Вид Перемишля. Худ. Jerzy Braun 1617г .

Як засвідчують джерела, Перемишль в українській політичній системі та в українському історичному екскурсі, з'являється на

сторінках Руського літопису в 981 році зразу, як могутній політичний, економічний та релігійний, центр[37, с.2-10; 3,с.2-21; с.199-201].

Не має сумніву, що топонім Перемишль утворений від особистого імені “Перемисл” за допомогою суфікса “шль”. Словоутворення Перемишль, було поширене на суміжних територіях в західних слов’ян і широких просторах східнослов’янського світу у Прикарпатті та Подністров’ї. У вітчизняних джерелах нам відомі князі: Перемисл, Гостомисл, Осмомисл. Наявність таких назв в Західно-Українських землях, як Перемисл, Добромишль, Радомишль, Хотимишль цілком доповнює топонім Перемишль і пов’язує західно-українську етно-топонімічну структуру, що відкидає будь яке чеське чи польське трактування топоніма чи власної назви Перемишль. Можна схилитися до думки, що назва Перемишль виникла від власної назви, імені видатної особи, засновника міста, типу: Гостомисл, Добромисл, Радомишль і т. д. Окрім стародавнього Перемишля галицького на східнослов’янських територіях є населені пункти з аналогічними назвами: с. Перемишль в Житомирській обл., місто Перемишль в Росії (біля Калуги), може вказувати на напрямок колонізації слов’янами східних територій з Перемишля[21, с.76-77].

При усіх висунутих вченими гіпотезах, назву міста над рікою Саном, Перемишль, слід вважати слов’янською і пов’язувати з племінним об’єднанням хорватів, про що наголошують і дослідники, які вивчають становлення державності у Перемишлі на Сяні[3, 4, 5, 26, 42].

Сукупність проаналізованих джерел дає підстави наголосувати, що Перемишль уже в IX-X століттях був великим столичним політичним, адміністративним, економічним та культурно-релігійним центром хорватів[4,с.146-161;с.190-194; с.2-21;с.2-40; с.107-126; с.15-28;с.34-51; .204-218;с.202-312].

Власне з Перемишля хорватські князі спрямовували свої завойовницькі стремління у Дністро-Подунав’я. Віддалений, як столичний центр від степу, де орудували орди кочовиків, Перемишль міг інтенсивно розвиватися і контролювати середнє і нижнє Подністров’я і Подунав’я, його велику з Візантійською імперією та іншими державами Причорномор’я, міжнародну

торгівлю. Ряд дослідників вважають Перемишль столицим центром держави, Великої, Білої Хорватії, яку візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своєму творі “Про управління імперією”, розміщував у X столітті “у слід за турками” - (угорцями). На заході, за свідченнями К. Багрянородного: “ Велика чи Біла Хорватія, межувала з слов’янами у яких протікає ріка Вісла(поляками), а на півдні (в Дністро-Подунав’ї) - Велика чи Біла Хорватія межувала з “паначитами” (печенігами), які час від часу організовували на землі прикарпатських хорватів спустошливі напади”[2,с.375].

У X столітті, за свідченнями польського хроніста Яна Длугоша: “Перемишль був надзвичайно великим містом, єпископським центром, з князівською політичною адміністрацією та розвинутою міжнародною торгово-економічною системою. У місті проживала велика кількість багатих міщан, велика кількість руської шляхти. Захищав місто великий військовий гарнізон з різноманітним військовим спорядженням. Місто було укріплене глибокими ровами і насипними валами”[46,р.403-405].

Місто проводило широкомаштабну міжнародну торгівлю, як на сході так і на заході, що підкріплюється свідченням Печерського Патерика під 1096 роком “про торгові лодії, що прийшли у Київ з Перемишля”[30,с.108].

У арабських джерелах X-XII століття Перемишль фігурує як великий торговий центр, що розміщений між Польщею і Руссю, що дало право українському академіку І.П. Крип’якевичу зробити висновок, що у цей час Перемишль міг мати свою власну, незалежну від сусідів з заходу і сходу, політичну та релігійну адміністрацію[25,с.30].

Взаємовідносини Польщі і Хорватії і зокрема Перемишля з Краковом в X столітті найкраще, на нашу думку, дослідив у XIX столітті історик І. Лінніченко, який досконало вивчив, з цієї проблеми, свідчення Яна Длугоша, які відносяться до хорватської історії Галичини IX-X століть. Проаналізувавши свідчення Яна Длугоша, І. Лінніченко прийшов до висновку, що в кінці X століття в 970-993 роках Велика чи Біла Хорватія, з столицим центром у Перемишлі, існувала, як незалежна центрально-європейська держава. Велика чи Біла Хорватія була зв’язана “Договорами добросусідства з Польщею і Угорщиною”

управлялася з Перемишля великим хорватським князем Всеволодімером, на дочці якого в другім своїм шлюбі був одружений великий польський князь Мешко[26,с.61; р.403-405].

Польський хроніст Ян Длугош називає ім'я цієї хорватської княгині - Євдокія, титулюючи її "княгиною Галицькою". Дальше Ян Длугош наголошує, що майбутній польський король Болеслав хоробрий був народжений від цього шлюбу. У подальшому згідно свідчень Яна Длугоша, великохорватський князь Всеволодімер, всі хорватські князі і бояри, його союзник і родич польський князь Мешко погинули в кровопролитній битві з київським великим князем Володимиром у 993 році під час затяжної хорватсько-руської війни 992-993 років, що відмічено і київським літописом. Таким чином, наголошує Ян Длугош, по загибелі останніх хорватських князів прийшов упадок державного улаштування Великої чи Білої Хорватії, яка залишилась без князівського управління. Болеслав хоробрий вирішив, здобув Перемишль і Галичину - Хорватію, як законний її володар, оскільки в його жилах текла кров останніх хорватських князів. Він йдучи в похід в Хорватію - Галичину взяв з собою свою маму велику княгиню польську і хорватську Євдокію і забрав Перемишль і Галичину як віно (власність) своєї мами, останньої хорватської княгині. Тому, наголошує Ян Длугош, русини спершу терпіли правління Болеслава, як номінально законного свого володаря[46,р.403-405]. Дальше дослідник І. Лінніченко аналізуючи свідчення Яна Длугоша наголошує: "що поляки несправедливо поводитись в Галичині за що були вигнані всенародним обуренням русинів. Вигнавши поляків вони запросили собі природного руського князя Ростислава, який одружившись на угорській принцесі Ілоні і склавши з угорцями союз проти поляків став першим законним руським володарем Перемишля"[25,с.61; р.403-405].

Така історична доля Перемишля, як князівського центру в X столітті цілком вірогідна. Таку долю в середньовічні часи зазнавали багато міст, які по тих чи інших причинах були змушені змінювати князівські династії. Тому, на нашу думку, свідчення Яна Длугоша, цілком корелюються з вітчизняними джерелами і є достовірними. При написанні своєї роботи Ян Длугош, і це уже не раз відзначалося дослідниками його творчості, почерпнув більш старіші, недійшовші до нашого сьогодення стародавні хорватські

та перемишльські джерела. Тому всі почерпнуті у Яна Дугоша свідчення, які пов'язані з Перемишлем, при критичному вивченні, є дуже цінні. Без сумніву є те, що за свідченнями Яна Дугоша, ми можемо вважати, що Перемишль в IX-XI століттях був у Європі одним із ключових політичних, економічних та релігійних центрів [5, с.107-126; с.199-201; р.403-405].

Перемишль у X столітті, наголошує російський вчений Б.О. Рибаків: "це великий політичний центр в Європі з статусом міста з вільною торгівлею, яке було зв'язане на заході Кьольном, Майнцом, Аусбургом, Регенсбургом і другими. На сході з Володимиром, Києвом, Багдадом, Самаркандом, містами Китаю. Через Перемишль проходила торгова магістраль Київ - Краків - Буда. Перемишль у X столітті зв'язував собою усю центрально-європейську торгівлю, включаючи дністровську водну магістраль, яка зв'язувала Перемишль з Візантією, торговими центрами Причорномор'я, Дунаю, Середземномор'я, Києвом"[33, с.132].

Київське релігійне джерело "Печерський Патерик" знає Перемишль, як великий релігійний єпископський центр у XI столітті, наголошуючи, що: "що лодії з Перемишля прибували до Києва"[30, с.108]

Мал. 11. Печатка єпископа Перемишля IX-X століть.

На думку українського дослідника цієї проблеми В.М. Петегирича, який опирається на певні проаналізовані археологічні матеріали, наголошує, що: “економічний ріст Перемишля можна прослідкувати уже з VII-VIII століть. Розташований на зручному водному торговому шляху Сана, Перемишль виріс власне завдяки наявності торгової водної магістралі. Уже у VII-VIII столітті, по археологічних матеріалах можна прослідкувати зростання Перемишля з прирічкового торжища до городища”[18, с.5-7; с.3-38].

Аналіз наявних археологічних джерел дає право наголошувати, що Перемишль в кінці VIII століття стає політичним центром. По сукупності проаналізованих джерел можна припустити, що політичним центром з князівською адміністрацією Перемишль став в кінці VIII на початку IX століття, що узгоджується з свідченням джерел[32, с.156-157].

Цілком очевидно, наголошував вчений А.М. Насонов, що в Перемишлі у IX-X столітті була могутня торгово-ремісничка знать. Великі перемишльські бояри, релігійна християнська організація, були зацікавлені, щоби мати свого окремого князя і за допомогою своєї перемишльської військово-політичної системи утримувати велику територію[28, с.135-136].

І така князівська верства згідно свідчень візантійського імператора Костянтина Багрянородного, у хорватів дійсно була. Костянтин Багрянороний, опираючись на більш старішу інформацію про Прикарпатську Хорватію розповідає, що в Хорватії, як припускають вчені, з VIII по X століття, була власна князівська адміністрація Хорватіє управляли князі: Ловел, Косинець, Мухло, Хорват. Йому також відомі княгині, які управляли Хорватією і він у своєму творі “Про управління імперією” називає їх імена: Туга, Буга. Отже можна з впевненістю наголошувати, що Велика чи Біла Хорватіє управлялася власними князями, які володіли великими центрами, такими як: Перемишль, Звенигород, Галич, Тереволь і т. д. За свідченнями Костянтина Багрянородного можна припускати, що влада великого хорватського князя була не значна. У X столітті в час Костянтина Багрянородного, а тобто в 950-970 роках, Прикарпатську Хорватію очолював незалежний нехрещений князь Всеволодімер,

влада якого простягалася від Карпатських гір до Причорномор'я, по крайній мірі так це розуміли в Костянтинополі[2,с.375-376].

У подальшому 992-993 роках внаслідок поразки у хорваторуській війні, Велика чи Біла Хорватія втратила свою політичну незалежність, про що відзначив чеський історик П. Шафарик, опираючи на стародавні чеські джерела. Цьому досліднику ще в ХІХ столітті були відомі грамоти останніх хорватських князів, в яких наголошувалось, що Хорватія самостійне князівство з давніх часів до 992 року, а в інших грамотах вказувалось, починаючи з 993 року, Хорватія залежна від Русі. Дані джерела на жаль більше вченими не апробовувались і про їх існування ми знаємо тільки із праці П. Шафарика “Слов’янські древності”, що вийшла у Москві у перекладі російською мовою в 1848 році. Із свідчень хорватських грамот, апробованих П. Шафариком, ми дізнаємось, що Хорватія існувала незалежно і що недавно Русь у 993 році завоювала її і приєднала до себе з широкою автономією. Хорватія не має права управлятися князем, нею від імені великого київського князя Володимира управляють хорватські бояри[42,с.234-237].

Мал. 12. Великі князі України Володимир та Ольга на Сяні. Художник Г. Тимків. Перемишль, 1836р. (Приміщення Перемишльського відділення ОУП).

Таким чином до призначення великим київським князем Ярославом Мудрим свого внука, князя Ростислава Володимировича в столичний центр Перемишль, Хорватія згідно затвердженням, великого київського князя Володимира Святославовича, була великокнязівським доменом, яким від імені великого київського князя, управляли перемишльські бояри. Власне від епохи великого князя Володимира Великого до епохи князя Ярослава Мудрого, був великий час становлення могутності боярства в майбутній Галицькій Русі і особливо Перемишльському князівстві, що зауважено, як Руським так і Галицько-Волинським літописами, в яких Перемишль зображується як стародавній, консервативний своїми традиціями, боярський центр[6,с.191-192].

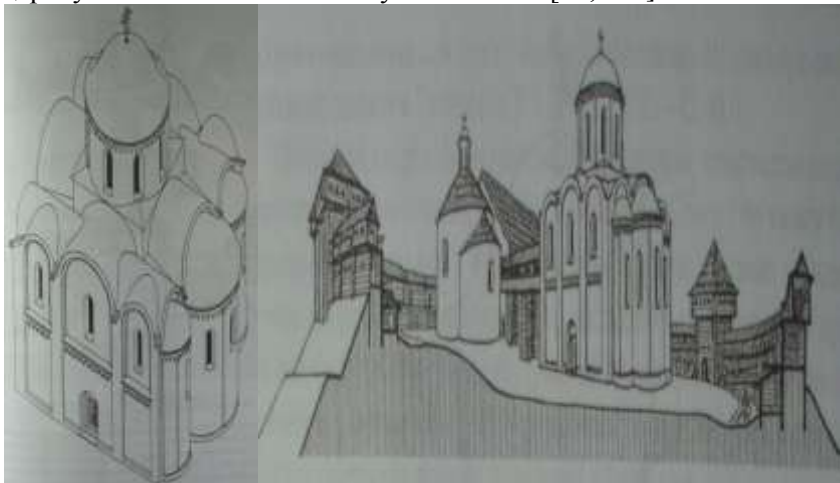
Що стосується руського князя Ростислава, який став першим руським володарем Перемишля, то джерела відзначають його як могутнього і хороброго князя. Ростислав був внуком великого київського князя Ярослава Мудрого, сином князя Володимира Ярославовича, який загинув під час походу на Візантію. За особливі військові заслуги його батька Володимира, дід Ярослав Мудрий, надав вже дорослому внуку, князю Ростиславу Володимировичу, стародавнє Перемишльське князівство, яке було офіційно визнано Польщею і Угорщиною за Руссю-Україною “на вічні віки” за мирним договором Володимира Великого з Польщею у 993 році, про що наголошувалось в Руському літописі [18,с.5-7; с.3-38].

Власне задля укріплення позиції Русі-України, налагодження в Перемишлі політичного управління, князівства, Ярослав Мудрий затвердив сюди на княжіння внука Ростислава Володимировича. Його політичне правління і право Русі-України на Перемишльське князівство зразу ж було визнане Угорським королівством, що бачимо по успішному шлюбі перемишльського князя Ростислава з угорською принцесою Ілоною-Олено, як її титулує Руський літопис “княгинєю Перемишльською”. Від цього офіційного шлюбу в князя Ростислава з принцесою Ілоною народилися в Перемишлі, вже спадкові дідичні володарі Перемишльського князівства: Рюрик, Володар та Василько, які були внуками володарів, як Русі так і Угорщини[6,с.191-192].

Із проаналізованих джерел можемо наголосити, до часу і в час князювання Ростислава Володимировича в Перемишлі (IX-X ст.)

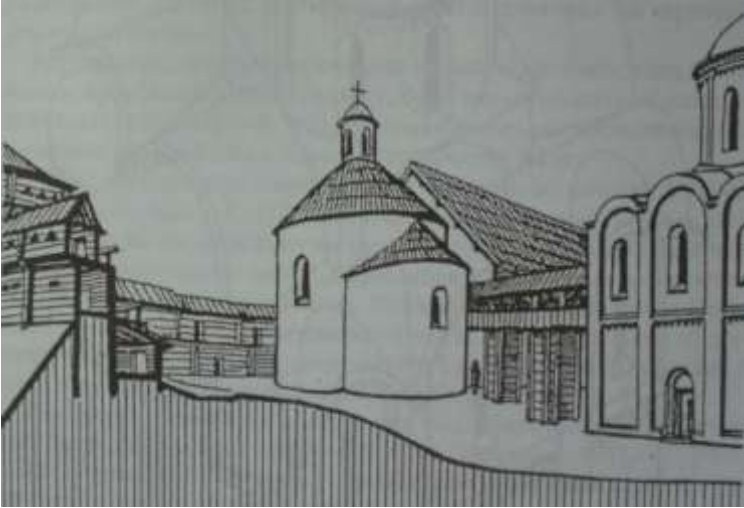
була єпископія, яка концентрувалася навколо кафедральної церкви Богородиці. Князь Ростислав утвердив та розширив руське управління в Перемишлі. Однак традиційно, все управління Перемишльським князівством, виховання княжичів, князь Ростислав віддав боярам та руському єпископу, а сам відправився князувати в Тмутаракань, де, як наголошує Руський літопис, був отруєний візантійською адміністрацією Херсонеса[6,с.191-192].

Наступний перемишльський князь київської династії Ярослава Мудрого, Рюрик Ростиславович, як відзначають джерела, вже був народжений в Перемишлі. Виріши і ставши князем, вів вельми активну господарську діяльність у Перемишлі. Князь Рюрик Ростиславович обнавив укріплення Перемишля, побудував нові оборонні фортеці проти поляків і угорців, зміцнив Перемишль економічно, надав пільги релігійній та торговій знаті. Однак розквіт міста розпочався з часу князювання наступного уродженця Перемишля, князя Володара Ростиславовича. Джерела називають цього князя “господарем Перемишльської землі”. Із діяльності князя Володара у Перемишлі знаємо, що він побудував нову церкву святого Івана в якій і був похований[25,с.71].

Мал. 13. Церква Івана Хрестителя в Перемишлі. Графічна реконструкція та рисунок В. Петрика. 1993р.

Мал. 14. Дитинець Перемишля його фрагмент. Середина XII століття. Вигляд з північного сходу. Графічна реконструкція та рисунок В. Петрика. 1993р.

Мал. 15. Дитинець Перемишля його фрагмент. Середина XII століття. Вигляд з північного сходу. Графічна реконструкція та рисунок В. Петрика. 1993р.

Мал. 14. Князівська та монастирська церкви Перемишля.

Мал. 15. Фундамент князівського палацу та церкви в Перемишльському замку.

Період князювання Володара Ростиславовича у Перемишлі ознаменувався рядом монументальних споруд. На території центральної частини міста був двохповерховий княжий палац, біля якого була побудована нова церква св. Івана. Місто було обнесене новими фортепікаційними мурами. Був побудований новий кам'яний замок. Біля підніжжя замку було укріплено торгово-ремісничий район міста. Населення, торгово-ремісничі та особливо релігійні знать відзначалася багатством, як свідчать археологічні джерела особливо інтенсивно торгівля проходила з Візантійською імперією, оскільки в місті знайдена велика кількість різноманітних візантійських речей. У час князя Володара Перемишльського в місті процвітала ювелірні ремесла, обробка кольорових металів, каменеобробна справа, деревообробна справа. Були купецька, ремісничі і гончарні гільдії. Князя Володара Ростиславовича, дослідники вважають, самим багатим із перемишльських князів[1,с.103-104; 6,с.191-192].

Дослідник П.А. Раппопорт відзначав у Перемишлі велику роль боярства, це пов'язано з тим, що у сферу давньоукраїнської

централізованої державності Перемишльська земля попала останньою, ніж ближчі до Києва землі. Управлялася Перемишльська земля теж з волі великого київського князя, якому місцеві бояри раз в рік привозили данину в Київ. Уже великий київський князь Володимир Великий і його наступники до великого київського князя Ярослава Мудрого, знали про Перемишльське князівство, по великій щорічній данині, яку раз в рік у Київ привозили перемишльські бояри[6,с.191-192].

Що стосується внутрішнього управління то до часу першого перемиського князя Ростислава Володимировича, Перемишльська земля була повністю в руках місцевого боярства. Польський король Болеслав Хоробрий намагався, захопивши Перемишльчину та обмежити управління нею, бояр. Однак скарги перемишльських бояр у Київ змусили великого київського князя Ярослава Мудрого знову повернути її до Київської держави шляхом великих військових кампаній проти Польщі у 1030 та 1031 роках[6,с.191-192].

Як засвідчують археологічні дослідження, у X-XI століттях перемишльське боярство мало свої міста, добре укріплені замки, значні військові загоны, які нічим не поступалися князівським. Їх великі маєтності “вотчини”, розміщені на гірських схилах Карпат були неприступними для любого ворога. Перемишльські бояри, були людьми дієвими і постійно добивалися відновлення своєї князівської адміністрації, а отримавши її робили все, щоб зберегти свою перемишльську державність на зразок польської чи угорської [6,с.191-192].

Уже князь Ростислав, опираючись на перемишльську військово-політичну, економічну та релігійну систему зумів знову з'єднати усі землі стародавньої Хорватії аж до Причорномор'я під управління Перемишля. Його сини руські князі Рюрик, особливо князь Володар Ростиславович були могутніми спадковими володарями перемишльської державності, яка користувалася авторитетом серед Угорської та Польської та інших держав Центральної Європи. В цей час руські князі Ростиславовичі, володарі Перемишля, у своїх зовнішньо-політичних стремліннях, опиралися на місцевих феодалів, які за раніших часів Великої чи Білої Хорватії, організували і централізували навколо Перемишля військово-політичну хорватську систему. Відновлення незалежної

князівської влади та державності в Перемишлі відновило і політичну та військову систему Великої чи Білої Хорватії - Гірської країни Перемишльської, як про Перемишльчину наголошують: Руський літопис XII та Галицько-Волинський літопис XIII століть. Закрита горами і ріками Перемишльщина в XI столітті при князю Ростиславу а пізніше при енергійних князях Ростиславовичах, Рюрику та Володарю досягла статусу могутньої європейської держави, стала міжнародними торговими воротами між заходом і сходом[6,с.191-192].

Як бачимо із археологічних свідчень, князі Ростиславовичі добре дбали про обороноздатність Перемишльської князівства. Польські археологи відзначають, що Перемишль з боку Польщі захищали своїми фортепікаційними спорудами ряд міст і фортець такі як: Санок, Перевориськ, Любачів і другі, які у XI столітті були добреукріплені на берегах Вислока і захищали Посяння від раптового нападу з сторони Польщі. Велику роль форпосту Перемишльського князівства відігравало місто Ярослав, яке було засноване великим київським князем Ярославом Мудрим. Місто Ярослав прикривало шлях на Перемишль в разі раптового нападу з північного заходу. Усі ці міста унеможлилювали раптовий наступ польських та угорських військ на Перемишль[6,с.191-192].

Польський літописець Ян Длугош наголошував, що: “Перемишль був дуже добре укріплений, в ньому стояв сильний руський гарнізон і княжа дружина”[46,р.403-405].

Європейські джерела наголошують, що уже Ростислава перемишльського у Європі титулювали “Dux Rutenorum” - князем руським, Рюрика Ростиславовича “Duces Rutenorum” - герцогом Русі. Володаря Ростиславовича же європейські джерела титулюють “KÖNIG Rutenorum“, “REX Rutenorum“ - “королем Гірської країни Перемишльської”[46,р.403-405; 6,с.191-192].

Вчений П.А. Рапопорт вважав, що такий титул Володарю був наданий після його розгрому військ київського великого князя Святополка і угорського короля Коломана, а також за об’єднання території від Перемишля до Дністро-Дунайських гірл. Дослідник наголошує на значну могутність Володаря Ростиславовича і його роль в політичному житті Європи[35,с.174 -177].

Дослідник XX століття В.Т. Пашуто теж вважав, що Перемишльська і Галицька Русь в X-XIII ст. були одними із

яскравих представників “загально-руських інтересів” як економічних так і політичних в Центральній та Західній Європі [31,с.214].

Отже наголосимо, що Перемишльський князівський центр був дійсно домінуючий в Центрально-Східній Європі і контролював все політичне життя на всю територію від Сана до Подунав’я у IX-XII ст. Він відіграв велику роль в становленні і утвердженні Перемишльської державності на Прикарпатті у IX-XII століттях, на давньоукраїнському етнічному масиві, який був корінним і домінуючим в Посанні та Прикарпатті[4,с.146-161; с.190-194; с.2-21; с.2-40; с.107-126; с.15-28; с.34-51; с.204-218; с.202-312].

Вся вищевисвітлена та проаналізована, за сукупністю всіх наявних джерел, історія виникнення та розвитку стародавнього Перемишля, потребує сьогодні подальшого, в першу чергу археологічного дослідження[6,с.199-201].

У слід за бурхливим політичним та торгово-економічним, ми проглядаємо і активне становлення та розвиток у Перемишлі у VIII-IX століттях і християнської релігійної організації[8,с.3-8; с.11-28; с.17-23; 9, с.124-135; 10,с.32-39; с.199-201].

Перший етап становлення християнства в Перемишлі відбувся в епоху політичного та релігійного домінування Візантійської імперії V-VIII ст. н. е., другий під безпосереднім впливом Велико-Моравської держави(VIII-IX ст.)[7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Вивчення розвитку християнства в Перемишлі IX-XI століттях, це питання, яке має велике значення для української християнської церкви[8,с.3-8; с.11-28; с.17-23].

Безсумнівно, що його з’ясування слід спостерігати через призму релігійних зв’язків Візантійської, Велико-Моравської держав, західного слов’янства з стародавнім Перемишлем на зорі його політичного життя у VIII-IX століттях. Власне сьогодні з’ясування питання єдиного християнства в Перемишльському князівстві повинно складати основне завдання сучасної української релігійної історіографії [9,с.124-135].

Нам відомо, що в IX, X, XI століттях не Візантія, Мораво-Паннонія, Київська Русь, Чехія, Угорщина та Польща були близькими християнськими сусідами Перемишльського князівства, де Візантійська імперія, в подальшому Велико-Моравська держава, як найблищі сусіди Перемишльського

князівства, були найбільш ранніми вогнищами зародження християнства, які вплинули на зародження та становлення християнства в Перемишльській землі. Власне Візантійська імперія у 640 році хрестила хорватську знать, а Велико-Моравська держава, стала поширювачем Кирило-Мефодіївської релігійної писемності, яка стала основним джерелом для всіх слов'янських християнських держав в тому числі і для Перемишльської державності, відомої з візантійських джерел, як Велика чи Біла Хорватія[2,с.373-375].

З другої сторони християнство яке стало домінуючим у релігійній культурі та літературі в стародавні часи Візантійської (V-X ст.) та Велико-Моравської (IX-X ст.) держав, не могло обійти і стародавню Перемишльську землю. Християнство в епоху політичного розвитку Перемишля у IX-X століття, діє як могутній історичний та політичний фактор, дія якого простягається на усі сусідні з Перемишльською землею, слов'янські народи, які приймають християнство, як державну релігію[7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Тому без вивчення зародження та становлення християнства у Перемишльській землі не можна усвідомити релігійні процеси, які проходили у ті далекі часи в басейні ріки Сян[10,с.32-39; с.199-201].

Однак слід зауважити, що в християнській культурі Перемишля з самого початку відчутний візантійський могутній державно-політичний вплив[18,с.5-7; с.3-38], щоправда залишаються не виясненими обшири візантійського ранньохристиянського впливу на давньоукраїнську релігійну культуру та часу його проникнення в Перемишльську землю, хоча специфічні риси ранньохристиянського візантійського світогляду проглядаються у давньоукраїнській християнській літературі XI-XII століть, що бачимо по літературних нашаруваннях, що поширювалися в усій Русі-Україні з Перемишльської землі[11,с.91-94].

З огляду на вищесказане до нас дійшло надзвичайно цікаве релігійне джерело, Галицьке Євангеліє 1144 року. Більш детальне дослідження цього унікального джерела дає право говорити, що воно було написане раніше ніж у 1144 році[19,с.95; 12,с.137-139; с.145, с.203; с.222-229; с.62-65; с.228-231; с.710-714; с.12-17].

Сьогоднішні санкт-перетбургські вчені вважають, що Галицьке євангеліє є кирило-моравського походження і попало у власність угорських королів, як спадок від Велико-Моравської християнської держави, яку у 896-898 роках завоювали угри. Ставши християнами угри зберегли кирило-моравські християнські цінності та письмові християнські пам'ятки Велико-Моравської держави[7,с.94-98;с.32-39; с.274-283].

Одим із таких яскравих представників християнської велико-моравської культури і є Галицьке євангеліє з яким угорська принцеса Софія, дочка найосвідченішого угорського короля XII століття Кальмана I “Книжника”, як з посахом, приїхала після одруження до свого чоловіка перемишльського князя, майбутнього володаря Галичини, Володимира Володаровича у Перемишль.

Мал. 16. Найосвідченіший угорський король Кальман I I “Книжник” батько галицької княгині Софії, дружини засновника Галицького князівства, князя Володимира Володаровича, дід галицького князя Ярослава Володимировича “Осомисла”. (З угорського літопису XII ст.).

Така християнська традиція у ту епоху в Європі була поширеною, згадаймо хоча би Реймське євангеліє з яким княжна Анна, дочка великого київського князя Ярослава Мудрого, майбутня французька королева, приїхала до Франції[6,с.191-192].

Мал. 17. Сторінка Реймського євангелія виготовленого в Києві в епоху правління великого київського князя Ярослава Мудрого з яким княжна Анна Ярославівна, як з посохом, приїхала до Франції (XI століття).

Мал. 17. Сторінки київського, Реймського євангелія XI ст.

Таким чином спочатку кирило-моравське євангелія, яке відоме як Галицьке, до 1130 по 1141 рік перебувало у Перемишлі і символізувало традиційний релігійний зв'язок Перемишльчини з Велико-Моравськими релігійними і культурними традиціями[7, с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Після того як угри стали християнами католицької конфесії, їх католицький вплив на Перемишль посилювався у регіоні Перемишля, оскільки Київ був далеко, а католицькі сусідні країни близько, тому в першу чергу у Перемишлі він і був значним[13,с.31-62].

Очевидно що питання про західно-християнський культурний вплив на Перемишль суджено було стати, як би другою стороною однієї і тієї ж історичної загадки - чи дійсно виросла перемишльська релігійна культура виключно із одного болгаро-візантійського християнства, чи вона при своєму виникненні в Перемишлі всмоктувала в себе і візантійські, моравські та болгарські іноземні впливи, серед яких одна значна частина жителів міста Перемишля могла належати і римської конфесії "латини", а тобто до західно-християнському світу[14,с.274-283; с.3-11].

При таких політико-релігійних переплетіннях християнських конфесій, обставинах вивчення релігійного впливу поляків, чехів на Перемишльське, князівство набуває сьогодні актуальності, оскільки без вивчення останнього, було б неможливо, прослідкувати ранній польський та чехо-моравський вплив на Перемишльчину, що дійсно був. Тому в наш час цей західно-християнський вплив потребує подальшого дослідження[7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

В науковій літературі окремі випадки проникнення західного християнства в українську релігійну культуру Перемишльчини в різних областях відзначено неодноразово і підтверджено фактичними даними, однак зважуватися на конкретизацію фактів у питанні впливу західного християнства на Перемишльське князівство вчені не наважувались, оскільки вважалось, що у Перемишлі у IX-XII століттях панувало одне, візантійське християнство, підтримане князівською владою, воно домінуюче розвивалось у IX-XII століттях. Така тенденція, за якою і розвивалось візантійське християнство у Перемишльськiм князівстві, не давало дослідникам прослідкувати становлення та

розвитку IX-XII століттях західного християнства[45,s.132, s.193; s.310-315].

При таких умовах в XIX столітті важко було доказати, що один латинський потенціал і слов'янський елітимейник, які були в обіході в Перемишльській землі були перейняті в західних християн є побутовим надбанням, як і зразки юридичного права, які Перемишльська і Галицька Русь перейняла на заході[39,c.110-124].

Джерела вказують на те, що ще в XI та XII століттях в Перемишльським князівстві було поширене правило перейняття усього найкращого з західного християнства, як і наукові та технічні надбання західно-європейських країн[15,c.251-285].

Однак записаний на початку XII століття на сторінки офіційного курсу української історії офіційний візантійський релігійний вплив дуже витіснив західний вплив у політичному та релігійному розумінні. Західний вплив внаслідок домінування візантійського та болгарського став в Русі-Україні менш політичний. Візантійська релігійна ідеологія стала домінуючою і звичайно робила все, щоби західна релігійна ідеологія не змогла утвердитися і залишити за собою в IX-XII століттях, якісь, притаманні тільки їй, характерні риси в українській християнській культурі Перемишльщини[29,c.14].

Однак не дивлячись на такий сильний тиск візантійської християнської культури в XI і особливо у XII столітті на Перемишльське князівство поширюється і західний християнський вплив[37,c.2-10].

В кінці X століття, як видно із правила митрополита Іоана II, що в Перемишльській Русі зберігались християнські звичаї, які були в західних народів: чехів, моравів, поляків. Як свідчать археологічні джерела через українські землі з незапам'ятних часів пролягали торговельні шляхи, які зближували українські племінні об'єднання з Перемишльщини не тільки з греками і болгарами, але й з західними народами. Такі тісні контакти Західної Європи і Русі-України засвідчують і візантійські та арабські джерела[16,c.91-94; 32-39; c.274-283]. Найяскравіше про контакти племінних об'єднань слов'ян нам розповідає в своєму "Навчальному посібнику для сина", "Про управління імперією", візантійський імператор Костянтин Багрянородний[2,c.334-338].

На ранні торгово-економічні та релігійно-християнські зв'язки Перемишльщини та Галичини з Заходом через Польщу вказують і назви стародавньої англо-саксонської монети “Scilling”, яка згадується літописом під 885 і 964 роками і яка перейшла до нас в польській формі “шеляг” - “szelag”[18,с.5-7; с.3-38].

За словами єврейського мандрівника та торговця, який знав про торгового одиницю в Європі “шеляг” - “szelag”, в X столітті, Ібрагіма Ібн-Якуба: “Руси Перемишля вели торгівлю з Краковом і Прагою”[23,с.159].

По цих торгових шляхах в IX-X століттях в Перемишльську Русь приїжджали, як візантійські релігійні так і католицькі місіонери. Достойно відомо, що в XI столітті в Перемишльську Русь приїжджали купці з Костянтинополя, Відня, Аусбурга. По дорозі в Перемишльську Русь вони проїжджали Пешт і Остригом. В XI столітті Русь-Україна була тісно зв'язана з західним світом через такі міста як Перемишль і Галич[6,с.191-192].

У більшій мірі, наголошують вчені, зв'язки з Заходом були із-за економічних інтересів, однак не слід виключати і релігійних взаємозв'язків. При Володимирі Святославовичі в X столітті Перемишльська Русь мала торгово-економічні та політичні взаємовідносини з західними державами. В Русь-Україну прибували також і західні релігійні місіонери, яких великий князь київський зустрічав з пошаною. в цей же час київські князі приймали посольства від Папи Римського, володарів західних держав. Джерела наголошують, що в X столітті воладар Русі-України, великий князь київський Володимир Святославович “жив в мирі та любові з Угорщиною, Польщею та Чехією”[37,с.2-10].

Ніякої нетерпимості до іноземців в стародавній Перемишльській державі не було, для купців з Західної Європи, релігійних місіонерів двері завжди були відчинені. Навіть тоді коли візантійська ієрархія уже веліла почати свою пропаганду релігійної нетерпимості в Русі-Україні і її столиці Києві, панував релігійний спокій. В цей же час в релігійному обширі ще функціонували різні християнські доктрини, які можна було вільно поширювати. По словах Тітмара (який помер в 1018 році) на початку XI століття в Київ уже був великим містом до якого приїжджали представники західних країн. Тітмар згадує датчан, євреїв, поляків, вірменів, хозарів. В місті “Латина”, під якими слід

розуміти католиків була однією з могутніх конфесій. В місті спостерігається в XI столітті релігійна боротьба між грецькою ієрархією з основною релігійною конфесією латинською (католицькою). Особливо ця боротьба загострюється після 1054 року, тобто після розколу церкви. В XI столітті спостерігається в Русі-Україні боротьба цих двох конфесій за право бути панівною. Ця боротьба на даному етапі закінчилась перемогою візантійської церкви, але в подальшому вона не закінчилась і в XIII столітті почали брати верх уніатські процеси, які зародили католицькі місіонери[7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Однак в кінці XII століття було проголошене релігійне віротерпіння і як видно із “Слова о полку Ігоревім”: “При дворі князя Святослава Всеволодовича співали славу: німці і венециці, греки і морави”. В цей же час ранньо-християнська ідея появляється в староукраїнських літописах, де зауважується перемога в 1111 році християн-українців над половцями. Ця подія стала відома: “грекам, уграм, ляхам, чехам і дійшла аж до Риму”. Те що для Заходу Перемишльська Русь була відомою видно із свідчень Равенського географа, який в IX столітті знав повну картину розвитку племінних князів від Перемишля до Києва [17,с.251-285].

По цій проблематиці був випущений збірник наукових праць “З історії міжслов’янських зв’язків” в якому в окремих статтях, витяги яких будуть приведені вище, є певний натяк на реальне взаємопроникнення в першу чергу західно-слов’янської релігії, культури, передусім польської та чеської в перемишльське висококультурне та релігійне середовище[27,с.13,с.22-23].

Так сучасні дослідники наголошують на необхідності дослідження спільних літературно-християнських надбань, які характерні для східно-слов’янських та південно-слов’янських народів. Багатогранні релігійні контакти південних, західних слов’ян з давньоукраїнською народністю, заслуговують окремого розгляду. Якщо йдеться про західних слов’ян то і в них релігійні, культурні взаємини започатковані ще в добу Русі-України X-XIII століть[22,с.13].

Порівняно краще вивчені релігійні контакти Русі-України, її складової Перемишльщини, з Велико-Моравською державою та Чехією[38,с.14-19, с.24-46; s.82-95].

Культурні взаємини з Польщею менш досліджені, що пояснюється в першу чергу станом дослідження джерел. Однак є всі підстави вважати, що релігійні книги стародавньої Русі-України, Перемишльщини, були добре відомі в Польщі в X-XIII століттях[43,vol.7,p.225].

Протягом XII-XIII століть прослідковуються великі релігійні взаємопроникнення Перемишльського князівства з Польщею[20, с.261-275]. Протягом тривалих століть староукраїнські, передусім перемишльські джерела використовувались при написанні польської історії. Такі польські історики та хроністи, як Я. Длugoш, М. Стрийковський, які намагалися показати славетні сторінки староукраїнської, перемишльської християнської історії і їх зв'язки з Західною Європою, мали перемишльські джерела в своєму розпорядженні [34,с.36-37].

Привертають увагу регіональні релігійні зв'язки Перемишля та Галича з ближніми землями Польщі. Власне Перемишльська земля відіграла велику роль у релігійних та культурних взаєминах з західними християнами. Це проявилось в галузях релігійної архітектури де під впливом Західної Європи в Перемишльській землі порівняно рано склалася місцева релігійна архітектурна школа[36,с.461].

Собор Івана в Перемишлі XI ст. та Успенський собор в Галичі XII ст. мають певні особливості використання романської будівельної техніки та елементів декору, що засвідчують наявність зв'язків з тогочасним мистецтвом Перемишльщини та Галичини з країнами Центральної та Західної Європи[27,с.22-23].

На утворення перемишльської та галицької релігійної архітектурної школи певний вплив мали взаємини Прикарпаття з Велико-Моравською державою (кінець IX - поч. X ст.)(19, с.102].

Відома за археологічними розкопками Богородична церква у Перемишлі кінця X століття була збудована у велико-моравських традиціях. Богородична церква X століття у Перемишлі, це за архітектурою - ротонда з трьохчвертною аспидою[51,s.38-44; s.75-77].

Подібні за планом ротонди споруджувалися в Польщі та Чехії до кінця XIII століття. В Галичині в наступних століттях відома цього типу білокам'яна Миколаївська ротонда середини XII століття у Перемишлі[44, s.223-224].

Характерно, що П'ятницька церква в Бужку, яка була відновлена в 1708 році майже повністю нагадує за розмірами першу ротонду у Перемишлі. Деякі ротонди в Карпатському регіоні тотожні з Іллінською білокам'яною ротондою в Галичі і ротондою Миколаївського монастиря в Мукачеві. Такі ротонди мають всі ознаки велико-моравських одностипів[27,с.24].

Характерно, що їх продовжували будувати і в романський час в Чехії (Юра на Ріпу, Голубиці та інші), відома також одна в Польщі (Стшельно)[52,с.134-158].

З велико-моравськими традиціями можна пов'язати Горячинську ротонду біля Ужгорода, яка датується кінцем X століття. Цього ж типу ротонда X-XI століття збереглась в Угорщині в Корчеві, на території колишньої Земплинської жупи [49,с.204-210].

Можна припустити, наголошує дослідник І.Р. Могитич, що церкви-ротинди Перемишльської та Галицькій Русі виникли, напевно під впливом архітектури Велико-Моравії та Чехії. Взаємозв'язки Перемишльщини в сфері ранньо-середньовічної архітектури були різнобічні, цим і можна пояснити проникнення романського архітектурного декору в Перемишльській і Галицькій Русі[27,с.25].

Візантійський патріарх Фотій в 860 році описує нам передумови прийняття християнства в IX ст. серед народів проживаючих на Дністрі, які характерні для велико-моравської релігійно-культурної традиції[50,р.213-214].

Можна наголосити, що цей процес проходив під безпосереднім впливом святих Кирила та Мефодія, яких патріарх Фотій відіслав в 862-863 роках до Моравського князя Ростислава. При візантійському дворі у патріарха Фортія було переконання, що висилання християнських місіонерів в глибину Центральної Європи повинно прискорити процес становлення християнства серед слов'ян і других народів, що проживали в Перемишлі та Галичі[7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Німецький вчений Ф. Загіба вважає, що велико-моравські, паннонські і дністровські слов'яни з міст Перемишля та Галича були просвітлені християнством внаслідок діяльності святих Кирила та Мефодія, які при підтримці велико-моравського князя

Ростислава поширювали християнство по всій Центральній Європі[47,s.23-49; s.62-93].

Французський вчений В. Карташов вважає, що християнство в Перемишлі та Галичі (Прикарпаття та Подністров'я) проникло із Велико-Моравської держави[24,c.18-45, с.78-80;7,c.94-98;c.32-39; c.274-283].

В документі Папи Йоана XIII від 973 року, в якому він звертався до чеського князя Болеслава в зв'язку з заснуванням Празького єпископства, зауважено, що Рим вводив латинську богословську мову в Чехії, а також на суміжних територіях Болгарії та Русі, відповідно в нашому розумінні ці землі розташовані в Прикарпатті та Подністров'ї[24,c.78-79; 7,c.94-98; c.32-39; c.274-283].

В праці Костянтина Багрянородного "Про управління імперією" ми знаходимо свідчення про суспільно-політичний лад слов'янської держави Великої чи Білої Хорватії (VII-X століття), яка знаходилась на території Прикарпаття та Подністров'я. Згідно зі свідчень Костянтина Багрянородного Велика чи Біла Хорватія, з столичного центру Перемишля, була в постійній сфері політичного та релігійного впливу Візантійської імперії[2,c.371-375; 4,c.146-161; c.190-194; c.2-21; c.2-40; c.107-126; c.15-28; c.34-51; c.204-218; c.202-312].

При такому стратегічному положенні Великої чи Білої Хорватії, Візантійська імперія намагалася з усіх сил поширити в ній християнський вплив з самого початку свого існування, як великої держави. З історичних джерел ми знаємо, що цей процес проходив з VII по IX століття[45,p.75-76].

Та в 869 році ситуації змінилася в користь наростаючої політичної могутності Велико-Моравського князівства, яке стало християнською державою в Центральній Європі. Спочатку князі Святополк, а у подальшому Ростислав моравський почали активно поширювати християнство в Словачку (Нітранський регіон), Закарпаття та в Велику чи Білу Хорватію, зокрема її столичний центр Перемишль. В цей час в Прикарпатті та Подністров'ї ішов процес становлення християнства по західному зразку, однак цей процес не був закріплений із-за падіння Велико-Моравської держави, яка була знищена прийшлими язичниками - уграми[40, c.22].

Однак не викликає сумніву, що у тій чи іншій формі Велика чи Біла Хорватія, її столичний центр Перемишль, як і сусідня Польща, як наголошував К. Багрянородний, знаходилась під впливом Велико-Моравської держави, яка створила єпископський центр в Перемишлі вже в IX ст.[2,с.375-376], що підтверджують археологічні дослідження[48,s.12-35; s.47-72].

Можна наголосити, на території Посання та Подністров'я християнство поширилось ще при житті святих Кирила та Мефодія. Проаналізовані нами джерела дають право зробити висновки, що християнство в Перемишльське князівство проникло двома шляхами: з заходу - із Велико-Моравського князівства і з півдня - з Візантійської імперії. Археологічні дослідження, які ми проаналізували вище доповнюються археологічними джерелами з Перемишльському замку, які провів археолог А. Жакі, що дозволило виявити дві кам'яні будівлі. Перша мала три овальні аспіди, характерні для перед - романських церковних будівель Західної Європи, які походять на краківську ранньо-християнську каплицю на Вавелі IX-X століття. Вчені, цю визначну релігійну споруду в Перемишлі, визначили як ранньо-християнську культову споруду, яку можна вважати, як церкву. Не далеко від культової будівлі (церкви) був відкритий чотириохкутний фундамент будівлі, яка як вважає А. Жакі, належала церковному єпископу і послуговувала йому як резиденція. На місці цих двох культових споруд знайдено багато речей, які служили для відправлення християнського культу[48,s.12-35; s.47-72].

Аналіз археологічних джерел від Закарпаття через Карпати до Сану дають право наголошувати, що столичний центр Великої чи Білої Хорватії, Перемишль, уже в IX століття був християнізований місіонерами з Великої Моравії[7,с.94-98; с.32-39; с.274-283].

Що стосується Перемишльської землі та Посяння то великим стародавнім християнсько-релігійним центром тут також було місто Ярослав, яке було закладене в 1031 році великим київським князем Ярославом Мудрим і назване на честь його імені.

Мал. 18. Стародавній кафедральний собор “Преображення Господнього” в місті Ярославі.

З цього часу місто Ярослав було важливим політичним, торгово-ремісничим та культурно-релігійним центром заходу Русі-України. Місто згадується вже як великий торгово-ремісничий центр у 1152 році. Руський літопис наголошував: “що князь Із’яслав пішов до Ярославля”.

Місто Ярослав згадується тако ж в Руському літописі в 1235 році, особливо детально описується місто Ярослав у 1245 році в час захисту міщанами міста від угорського ставленника на Галицький престол князя Ростислава чернігівського. Місто Ярослав досить добре відоме в історичній літературі, оскільки під його стінами проходила у 1245 році знаменита Ярославська битва.

У місті були всі найзнаменитіші князі Русі-України: від засновника великого князя Ярослава Мудрого до великого князя Русі-України Данила Галицького. У місті Ярославі були також князь Лев Двнилович, князь Василько Романович та інші.

В Руського літописі XIII століття місто Ярослав згадується ще раз у 1249 році...”. Сьогодні місто Ярослав відоме стародавнім кафедральним собором “Преображення Господнього”.

Також місто Ярослав відоме всьому світу чудотворною іконою Матері Божої “Прествятої Богородиці “Милосердя Двері”.

Мал. 19. Ярославська чудотворна ікона Прествятої Богородиці “Милосердя Двері”.

Слід наголосити, що Ярославська Чудотворна Ікона вперше в історичній літературі відома в 30- 40-х роках XVII століття.

Згідно з науковими дослідженнями істориків та мистецтвознавців, власне 30-40 роками XVII століття було розписано Ярославську Ікону Пресвятої Богородиці. Умовно її написання можна дарувати 1631 роком. У 1747 році відбулось урочисте перенесення Ікони Прествятої Богородиці “Милосердя Двері” до нової церкви Переображення Господнього на вулиці Собеського в Ярославі. З 1747 по 1947 роки до Ярославської ікони Богородиці відбувались чисельні паломництва про які, з другої половини XVIII століття Українська Греко-Католицька Церква розпочала інформування Апостольського престолу. Перемишльські владиками у своїх посланнях до Папи Римського наголошували, про велике шанування вірянами Ярославської Богородиці. 8 березня 1779 року - І-ше брєве і надання відпустів(7 і 8 вересня) Ярославській Іконі Пресвятої Богородиці Папою Пієм VI. 21 листопада 1779 року - визнання Ікони Прествятої Богородиці “Милосердя Двері” - чудотворною. У 1929 році відбулось святкування в 150-ту річницю Апостольського брєве Папи Пія VI, а також посвячення нового престолу Пресвятої Богородиці. У 1933 році відбулась проща в 900 - ліття проголошення Божої Матері - Царицею Русі-України. З 1947 по 1989 роки - час заборони поклоніння Іконі Прествятої Богородиці “Милосердя Двері”. І тільки з 1993 року митрополит УГКЦ, Кир Іван Мартиняк наново розпочав клопотати в Святого Престолу про коронацію Ікони Пресвятої Богородиці “Милосердя Двері”. 18 серпня 1996 року відбулась коронація Чудотворної Ікони Прествятої Богородиці “Милосердя Двері”, за участю кардинала Сільвестріні та великої кількості прочан УГКЦ.

18 серпня 2006 року відбулося 10-ти ліття коронації Чудотворної Ікони Пресвятої Богородиці “Милосердя Двері”... 2011 року, 18 серпня в місті Ярославі, за участю Патріарха УГКЦ, Блаженнішого Святослава Шевчука, митрополита Перемишльсько-Варшавського Кир Івана та всіх інших єпископів та священників УГКЦ, вірних - прочан УГКЦ з Польщі, України, Німеччини, США та Канади, Росії в місті Ярославі в греко-католицькому Соборі Преображення Господнього відбулась молебень до Чудотворної Ікони Пресвятої Богородиці “Милосердя Двері” з нагоди 15-ти ліття коронації Чудотворної Ікони,

Папськими Коронами[3,с.49-50; с.130-142; 4,с.489; стб.729-731; с.161-167; с.130-142].

Одним із найдавніших міст українського Надсяння є також місто Любачів, що розташоване над річкою Любачівкою. Першу письмову згадку про місто Любачів знаходимо в Руському літописі під 1214 роком, коли внаслідок Спішської угоди між Угорським королівством і Краківським великим князівством, ключові міста Посяння Перемишль і Любачів відійшов до Краківського великого князівства[3,с.49-50; с.130-142; 4,с.489; стб.729-731; с.161-167; с.130-142].

Аналіз всієї сукупності джерел дає сьогодні можливість зробити реконструкцію подій, які проходили у 1214 році в час першої згадки про місто Любачів, коли при особистій зустрічі угорського короля Андрія II і краківського князя Лешка, у місті Спіші у 1214 році, був укладений договір з багатьма пунктами і умовами. Ось головні із них: Трьох річну польську княжну Соломею було обвінчано з шести річним угорським королевичем Коломаном. Внаслідок цього шлюбу, який був благословлений Папою Римським Інокентієм III Угорським королівством та Краківським великим князівством сторувалось, Галицьке королівство, на чолі якого ставала угорсько-польська династія” [4,с.489; стб.729-731; с.161-167; с.130-142].

План включення Галицького королівства в західно-європейський світ зайшов так далеко, що угорський король Андрій II, який був тісно зв'язаний з папським престолом звернувся до Папи Римського Інокентія III з проханням доручити угорському архієпископу “помазати угорського принца Коломана на короля Галичини”[4,с.489; стб.729-731; с.161-167; с.130-142]. За це Папі Римському Інокентію III було обіцяно включення Галицького королівства у лоно Союзу Католицьких держав і запровадження Унії Галицької Церкви з Римською. Папа Інокентій III погодився і через певний час у зимі, на Різдво Христове 1215 року, угорський принц Коломан був коронований на короля Галичини[2,с.4-41].

Як компенсацію за допомогу в утворенні Галицького королівства, союзник і родич, згідно з угодою в місті Спіші, краківський князь Лешко, отримав західну Галичину з її стародавнім центрами у Посянні: Перемишлем і Любачевим [1,с.30-31]. Однак, укладений союзний договір у місті Спіші

виявився нетривким, і бувші союзники, що так ретельно розробили план розподілу Галичини, скоро стали найлютішими ворогами. У тому ж році угорський король Андрій II, за намовою найзначніших галицьких бояр повважав, що його син, уже король Галичини Коломан I повинен володіти усією Галичиною і відібрав у польського князя Західну Галичину з її ключовими центрами в Посянні, Перемишлем і Любачевим[6,р.84-85]. Як наголошують угорські джерела в містах Перемишлі і Любачеві знову замайорів “Штандарт з великою Чорною Галкою в золотій короні” - державний стяг галицького короля Коломана I, оскільки останньому вдалося одним ударом відібрати у поляків все Посяння [48,s.2-53; 49 s.223-224; 51, R.4, p.467].

З цього питання галицький літописець зазначав: “що Андрій II забажав володіти усією Галичиною для сина”[4,с.489; стб.729- 731; с.161-167; с.130-142], а це значить, що Спішський договір 1214 року виявився нетривкий, у цьому ж році після утвердження і офіційної коронації угорського принца Коломана на короля Галичини, галицький король Коломан I повважав, що він особисто ніяких угод з поляками щодо Перемишля і Любачева не укладав і як законно помазаний Папою Римським Інокентієм III, суверенний володар, галицький король Коломан I, повинен володіти всіма етнічними землями Галицького королівства, тому і відібрав західну частину своєї держави: Перемишль і Любачів, у польського союзника, тестя”[4,с.489; стб.729-731; с.161-167; с.130-142]. До війни не дійшло, бо злучені і поставлені під штандарт галицького короля Коломана I з чорною галкою в золотій короні, могутня угорська і галицька рицарські армії, були явно сильніші і польський князь змушений був змиритися з втратою Посяння: Перемишля і Любачева[53,s.51-53].Отже, як бачимо у перший рік правління галицького короля Коломана I була досягнута велика політична перемога, Галичина знову стала єдиною у етнічному, політичному розумінні, а накинута на неї роз’єднуюча Спішська угода скасована і місто Перемишль і Любачів знову влилися в стародавню політичну, торгово-економічну, етнічну та культурно-релігійну інфраструктуру, з 1215 року, Галицького королівства”[4,с.489;стб.729- 731; с.161-167; с.130-142].

Привертає увагу у літописному повідомленні де Перемишль і Любачів, громади цих міст, ставляться на окремі політичні,

торгово-економічні та культурно-релігійні щаблі. Власне з цього джерела є зрозуміло, що давньоукраїнські міста Перемишль та Любачів у Посянні є ключовими стародавніми регіонально-територіальними одиницями. Це може говорити, що місто Любачів з стародавніх часів, як і Перемишль теж був потужним торгово-економічним та культурно-релігійним центром українського Посяння[53,s.4-41].

Сучасні дослідження польських археологів в місті Любачеві дають право зробити реконструкцію історичного розвитку міста Любачева, за якою, люди на території Любачева та в басейні ріки Любачівка проживали з найдавніших давен, з первісно-общинного ладу[53,s.46-47].

Мал. 20. Предмети праці людей первісно-общинного ладу знайдені на території Любачева та в басейні ріки Любачівка (Любачівський музей).

Починаючи з IV- III тисячоліття до нашої ери в околицях міста Любачева та в басейні ріки Любачівка зафіксована “культура кулястих амфор” та “культура шнуркової кераміки”[53,s.48-49].

Мал. 21. Зразки кераміки культури кулястих амфор та культура шнуркової кераміки з IV- III тисячоліття до нашої ери з околиць міста Любачева (Любачівський музей).

В подальшому на території Любачівщини віднайдені старожитності кельтської (V століття до н. е. - I ст. н. е.) та римської (I-IV ст. н. е.) цивілізацій[53,s.50-51].

Мал. 22.Римська зброя, римські гроші імператора Теодоріка II (біля 443-450рр.) знайдені на території Любачева та басейні ріки Любачівка (Любачівський музей).

Сучасні польські вчені наголошують, що ці культури з Посяння, зокрема з Любачівського краю та басейну ріки Любачівки, мають своє культурно-етнічне та археологічне продовження та ідентичність, як і аналогічність з тотожними археологічними культурами в басейнах рік Дністер, Прут, Серет. На торгово-економічні та етнічні взаємовідносини і контакти людей басейнів рік Сян, Любачівка з населенням з басейнів рік Дністер, Прут, Серет, наголошують і українські, словацькі та чеські вчені XIX-XXI століть, що дає право наголошувати, що з кельтської та римської епох, Посяння і Подністров'я функціонували в одній етнічній, політичній, торгово-економічній, та культурно-релігійній інфраструктурі. Знайдена в басейні ріки Любачівка спільна торгово-ремісничка кераміка, велика кількість римських монет епохи імператорів: Антонія Пріса, Коммода, Костянтина I Великого, Теодоріка II, а з II-III столітті на території Любачівщини зафіксована (черняхівська-готська культура) з її ранньохристиянською символікою “готськими хрестами”, яка є тотожна з археологічною черняхівською культурою басейну Дністра, що яскраво засвідчує одноетнічність населення Сяно-Дністровського басейнів[53,s.50-51].

З IV-V століть на території Посяння, зокрема басейну ріки Любачівка, чітко зафіксоване домінування слов'янської, Пражської археологічної культури, яка є аналогічною з віднайденною такою слов'янською культурою на території Чехії,

Словакії, Посяння, Подністров'я, Попруття та Молдавії[53,s.50; s.52-53].

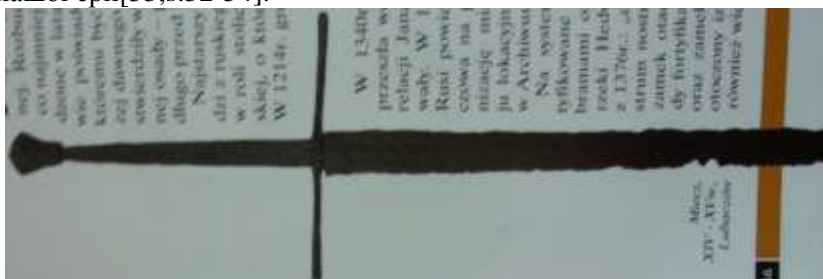

Мал. 23. Слов'янський посуд IV-V століть Празької археологічної культури знайдений на території Любачева (Любачівський музей).

За археологічними дослідженнями сучасних польських вчених, VIII-IX століттями датується зародженням і становленням самого міста Любачева, його торгово-економічної, та культурно-релігійної (християнської) організацій[53,s.52-54].

За дослідженим християнсько-релігійним комплексом, польські вчені прийшли до висновку, що місто Любачів уже функціонувало в кінці IX на початку X століття, а отже його зародження і становлення проходило під впливом Велико-Моравської держави, на політичну, торгово-економічну та культурно-релігійну інфраструктуру якої орієнтувалася складова Великої чи Білої

Хорватії, Любачівська земля, яка теж, очевидно, як і саме місто Любчів, була сформована в кінці VIII - на початку IX століттях нашої ери[53,s.52-54].

Мал. 24. Стародавній меч знайдений на території міста Любачева (Любачівський музей).

Мал. 25. Стародавня церква кінця IX ст. в місті Любачеві.

На підставі археологічних досліджень, на основі вивчення стародавньої забудови міста Любачева, сучасні польські вчені зробити висновок, що місто Любачів постало в кінці IX - середині X століть і активно розвивало свої торгово-економічні та культурно-релігійні інститути в XI-XIII століттях[53,s.52-54].

**Мал. 26. Церква XIX-XXI століть в місті Любачеві.
Мал. 27. Міська забудова Любачева IX-XI століть.**

Мал. 28. Сучасний іконостас церкви в місті Любачеві.

В 1214 році, коли про Любачів розповідає Руський літопис, місто уже було великим політичним, торгово-ремісничим та культурно-релігійним центром Посяння, обласного значення, який відіграв велику роль в інфраструктурі відомих з Руського літопису “Червенських міст”, не тільки в басейні ріки Любачівка, Сяну, але й Подністров’я, зокрема, як засвідчив Руський літопис під 1214 роком, і в політичній інфраструктурі, столиці Галицького королівства, міста Галича, доля якого з проблеми злучення в одну галицьку політичну інфраструктуру, вирішувалась галицьким королем Коломаном I”[4,с.489; стб.729- 731; с.161-167; с.130-142].

Мал. 29. Любачівський замок XIII століття (Реконструкція польських вчених).

Сьогодні в XXI столітті збережені зразки церковної культури міста Любачева, XVI-XIX століть, яскраво підтверджують нам його стародавню культурно-християнську велич, яка потребує подальшого наукового дослідження...[53, с.46-54].

Мал. 30. Зразки церковної культури міста Любачева XVI-XIX століть (Любачвський музей).

Слід наголосити, що нинішній священник Любачівської церковної організації УГКЦ, яка концентрується навколо церкви Святого Миколая, о. І. Тарапацький вважає: “що хоча точної дата заснування любачівської церкви немає, однак вона точно існувала до 1330 року, тобто в XIII столітті, в епоху коли Папа Римський Інокентій IV вінував великого князя Данила на короля, а останній утвердив нову столицю в Русі-Україні неподалік Любачева, в місті Дорогичині...”[4,с.489; стб.729- 731; с.161-167;с.130-142].

Слід також наголосити, що одним із найстародавніших населених та культурно-релігійних центрів Любачівської землі є село Радруж[53,с.49-53].

Вибіркові археологічно-пошукові дослідження на радружських полях в околицях стародавньої Радружської церкви-ротонди та радружських цвинтарів, навколо церкви, проводились автором цього дослідження у 2002-2014 роках. Зібрані уламки слов'яно-хорватської кераміки(VIII-X ст. н. е.) та давньоруської кераміки XI-XIV століть дають право стверджувати, що село Радруж було і

культурно-християнським центром-супутником в околиці стародавнього хорватського центру, міста Любачева[53,s.49-53].

Мал. 31. Радружська церква з дзвіницею XVI століття. Вигляд з прилягаючого цвинтаря.

Проведені автором цього дослідження археологічно-пошукові дослідження, як на території села Радруж, так і в басейні річки Радружівка, дають право віднести час активного функціонування села, до епохи Велико-Моравської держави IX-X століть так і Київської Русі X-XIV століть, а отже вважати село Радруж давнім культурно-релігійним центром Надсяння.

Мал. 32. Стародавні хрести та плити з давніми написами біля Радружської церкви XVI століття.

Аналіз сукупності джерел дає право наголошувати, що Радружський християнський центр тісно сполучався у давні часи ймовірно у IX-XIV століттях з стародавнім містом Любачевом, судноплавною річкою Радружанкою, що дає підстави твердити, що час його виникнення і торгово-економічний та культурно-релігійний розвиток міг відбуватися вже в IX-X століттях, оскільки час реального існування християнської релігійної організації в місті Любачеві, за свідченням сучасних польських археологів, які відкрили нещодавно фундамент стародавньої Любачівської церкви, яка точно датується IX століттям нашої ери [53,s.49-53].

В цей же час, як вважають польські дослідники, 890 роком датується головний християнський центр Посяння, єпископський центр в Перемишлі. Згідно свідчень документів імператора Генріха IV в якому він підтверджує папський документ 973 року, стає ясно, що Перемишльська земля знаходилася під впливом Празької єпископії. Її релігійні центри знаходились по поселення, що були розміщені по ріках: Сян, Бистриця, Лімниця, Прут, Дністер і по прилягаючих до нього територіях від Перемишля до Галича[41, с.127].

Така сукупність напрацьованого матеріалу, хоча не повно, однак проливає світло на питання візантійського, чехо-моравського християнського впливу на релігію, літературу та християнську культуру стародавньої Любачівської землі у IX-XIV століттях, складовою одиницею якої був населений пункт та культурно-релігійний центр Радруж, кристалізація світобачення на зародження та становлення якого, як і виникнення на його території культурно-християнського центру, навкоги Церкви Параскеви, потребує подальшого дослідження[18,с.5-7; с.3-38].

Слід також наголосити, що культурно-релігійний центр в селі Радруж розташований на річці Радружівка (Радружанка), притоці річки Любачівка. Основною культовою спорудою в селі Радруж є огорожений давньо-руського зразку огорожею культурно-релігійний комплекс, основу якого складає стародавня дзвіниця та церква Святої Параскеви, яка датується XV-XVI століттями [53,s.49-53].

Вперше село Радруж, що розташувалося в околицях стародавнього міста Любачева, згадується в документі XV століття

під 1444 роком, який був цитований у документі XVII століття. Документи XV-XVI століть фіксують знамену Радружську церкву Святої Параскеви з дзвіницею та кам'яною огорожею, а також стародавніми радружськими цвинтарями[53,s.49-53].

**Мал. 33. Радружська церква з дзвіницею XVI століття.
Вигляд з цвинтаря.**

Також на території культурно-християнського комплексу в селі Радруж та в рамках огороженої території, навколо церкви Святої Параскеви, виявлені поховання, які умовно датуються X-XIV та XV-XIX століттями, які в околиці церкви та дзвіниці потребують археологічного дослідження[53,s.49-53].

Слід також наголосити, що на хрестах та меморіальних плитах виявлені написи, які потребують подальшого філологічного та лінгвістичного дослідження[53,s.49-53].

Сьогодні після реконструкції і відновлення церкви Святої Параскеви та дзвіниці і встановлення всіх систем захисту для церковної споруди та дзвіниці, у церкві Святої Параскеви встановлено стародавній, збережений з середньовіччя, іконостас XV-XVI століть та стародавню ікону святого Миколая XV століття, яка гармонійно доповнює стародавні настільні розписи XV століття[53,s.49-53].

Мал. 34. Иконостас Радружської церкви XVI століття.

Мал. 35. Образ св. Миколая XV-XVI ст. з Радружської церкви.

У висновок дослідження слід наголосити, що на території села Радружа збереглася ще одна стародавня українська церква, яка використовується в наш час польською релігійною громадою як культова поруда “костел”, яка потребує ретельного дослідження.

Мал. 36. Друга стародавня Радружська церква XVI століття.

Попередні археологічно-пошукові обстеження дають право наголосувати, що стародавній культурно-релігійний центр Радруж, який з 2013 року включений у перелік об’єктів який захищається міжнародною організацією ЮНЕСКО, потребує в час святкування 800-ліття центру Любачіського землі, міста Любачева (1214-2014рр.), ретельного археологічного дослідження[53,s.49-53].

Список використаних джерел та літератури:

1. Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья. (Раннеславянский и древнерусский период). - К., 1990р.
2. Багрянородный Константин. Об управлении империей. - М., 1989г.
3. Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998р. - Т.II. - №2.
- Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000р. - Т.IV.
4. Ідзьо В.С. Етногенез, формування території племінного об'єднання прикарпатських хорватів та їх вплив на кристалізацію Галицької Русі. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997р. - Т.I. - №5.
- Ідзьо В.С. Хорватське князівство (до питання генези Галицького князівства). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1997р. - Т.I. - №6.
- Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998р. - Т.II. - №2.
- Ідзьо В.С. Галицько-Волинська держава: Політична та соціально-економічна етноструктура римсько - візантійської доби (до питання етногенезу українського народу). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 1998р. - Т.II. - №3.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000р. - Т.IV.
- Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - VI-X століття. До з'ясування питання етногенезу й етнотворення Прикарпатських та Далматійських хорватів. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004р. - Т.V.
- Ідзьо В.С. Аналіз історіографії з питань соціально-економічного, політичного становлення та розвитку Галицької держави (III-XIII ст.). Науковий Вісник У. У. - М., 2005р. - Т. VII.
- Ідзьо В.С. Вчені XIX століття про етногенез Галицької Русі. (До питання локалізації прикарпатських хорватів). Медобори і духовна культура давніх та середньовічних слов'ян. (До 150 - ти річчя

виявлення Збруцького “Святовіда”. Матеріали наукової конференції 8-9 жовтня, село Гримайлів. - Львів, 1998р.

Ідзьо В.С. Передумови суспільного, економічного та політичного становлення Галицької держави (II-X ст. н.е). Перевал. - Івано-Франківськ, 2001р. - №4.

5.Ідзьо В.С. Велика чи Біла Хорватія - ранньофеодальна слов'янська держава на території Галичини (V-X ст.). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000р. - Т.IV.

Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000р. - Т. IV.

Dlugosz Jn. Opera omnia. - Cracovie, 1873.

6.Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000р. - Т. IV.

Йосип Свинко. Місто Перемишль і Перемиське Підгір'я - мала батьківщина Степана Рудницького. - Інтернет-ресурс.

7.Ідзьо В.С. До питання чехо - моравського впливу на літературу, культуру та релігію стародавньої України - Русі (IX-XIII століть). - Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000р. - Т.V.

В.С.Ідзьо. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Русі в IX-XIII століттях та його культурно-мистецькі аспекти. Н. В. УІК. - М., 2003р. - Т.VII.

Ідзьо Віктор. До питання чехо - моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Русі (IX-XIII ст.). Історія релігій в Україні. - Книга I. Матеріали XV - ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів, 16-18 травня 2005р. - Львів “Логос”, 2005р.

8.Ідзьо Віктор. Ретроспективний аналіз джерел з питань розвитку українського християнства в IX-XI століттях. Мандрівець. - Тернопіль, 2002р. - №1.

Ідзьо В. Зародження, становлення та кристалізація християнства на території Галичини (III-XIII ст.) Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2006р. - Т.X.

Ідзьо В. Зародження становлення та кристалізація християнства на території Подністров'я. Мультинаціональна культурно - історична спадщина Наддністрянщини. - Івано - Франківськ “Лілея - НВ.”, 2001р.

9.Ідзьо В.С. Релігійне світобачення стародавніх народів на території України в епоху язичництва та раннього християнства за свідченнями письмових та археологічних джерел з Українського Прикарпаття та Подністров'я. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003р. - Т.VIII.

10.Ідзьо В.С. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Русі в IX-XIII століттях та його культурно-мистецькі аспекти. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003р. - Т.VII.

Ідзьо В.С. Стародавній Перемишль (IX-XII). Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2000р. - Т. IV.

11.Ідзьо В.С. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002р. - Т.II.

12.Ідзьо В. Галицьке Євангеліє - 1144-2004. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2004р. - Т.X.

Ідзьо В. Галицька держава: процеси етнотворення та становлення (III-XII ст.). - Львів "Камула", 2005р.

Ідзьо В. Релігійна культура Європи та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. - Львів "Ліга-Прес", 2007р.

Ідзьо В. Галицьке Євангеліє як мовна, літературна та історична пам'ятка 1144 року. Українознавець. - Львів, 2007р. - Ч.V.

Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє як мовна, літературна та історична пам'ятка 1144 року. Науковий щорічник XVIII Міжнародної конференції "Історія релігій в Україні". - Львів "Логос", 2008р. - Книга II.

Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє як релігійна, мовна, літературна та історична пам'ятка 1144 року. Історико-релігійні та етнокультурні особливості Галицького регіону в загальноукраїнському контексті. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич, 14-15 травня 2010 року. Інформаційно - видавничий відділ Національного заповідника "Давній Галич". - Галич, 2010р.

Ідзьо Віктор. Галицьке Євангеліє як релігійна, мовна, літературна та історична пам'ятка 1144 року. Проблеми поетики. Збірник наукових праць. Інститут Філософії Київського національно

університету ім. Т.Шевченка. - К., "Твім інтер" - Випуск 29. - Частина I, 2010р.

13.Ідзьо В.С. Князь Володимир Володарович - фундатор Галичини. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2004р. - Т.V .

14.Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Русі (IX-XIII ст.). Історія релігій в Україні. - Книга I. Матеріали XV-ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів, 16-18 травня 2005 р. - Львів "Логос", 2005р.

Ідзьо Віктор. Політичні та релігійні взаємовідносини України-Русі з Візантійською імперією у IX-X століттях та в час прийняття великим київським князем Володимиром Святославовичем християнства. - Мандрівець. - Тернопіль, 2003р. - №3.

15.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII ст. Івано-Франківськ "Нова зоря", 1999р.

Паславський І. Нарис історії релігійно-церковного життя на галицьких землях від найдавніших часів до початку XIX століття. Галичина християнська. - Інтернет- ресурс.

16.Ідзьо В.С. Процеси формування Української держави та християнства згідно свідчень арабських та візантійських джерел (IX ст.). Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2002р. - Т.II.

Ідзьо В.С. Розвиток християнства (східного і західного) в контексті функціонування язичництва в Україні-Русі в IX-XIII століттях та його культурно-мистецькі аспекти. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу. - М., 2003р. - Т.VII.

Ідзьо Віктор. До питання чехо-моравського та західного релігійного впливу на культуру стародавньої України-Русі (IX-XIII ст.). Історія релігій в Україні. - Книга I. Матеріали XV-ї Міжнародної Наукової Конференції. Львів, 16-18 травня 2005 р. - Львів "Логос", 2005р.

17.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII ст. Івано - Франківськ "Нова зоря", 1999р.

18.Ідзьо Віктор. Перемишчина: спроба відновлення історичної пам'яті. Пропам'ятна книга українських діячів Перемищини XIX - XX століть. Львів "Сполом", 2009р. - Т. - II.

- Ідзьо Віктор. Стародавній Перемишль (IX-XII ст.): зародження та становлення української християнської релігійної культури на Сяні. - Львів "Сполом", 2010р.
- 19.Исаевич Я.Д. Культура Галицко-Волынской Руси. Вопросы истории. - М.,1973г. - №1.
- 20.Исаевич Я.Д. Из истории культурных связей Галицко-Волынской Руси с западными славянами. - В кн.: Польша и Русь. - М.,1974г.
- 21.Исаевич Я.Д. О древнейшей топонимии Прикарпатья и Верхнего Побужья. - Сборник. Славянские древности. - К., 1980р.
- 22.Исаевич Я.Д. Роль культурної спадщини Київської Русі в розвитку міжслов'янських зв'язків доби феодалізму. З історії міжслов'янських зв'язків. - К.,1994р.
- 23.Иконников В.С. Опыт русской историографии. - Спб.,1911г. - Т. I - II.
- 24.Карташов А.Н. Начерки по истории русской церкви. - Париж, 1959г. - Т.І.
- 25.Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. - К.,1984р.
- 26.Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV столетия. - К.,1884г.
- Długosz Jn. Opera omnia. - Cracovie, 1873.
- 27.Могитич І.Р. З історії міжслов'янських зв'язків у сфері архітектури ранньосередньовічної архітектури (Галицько-Волинська Русь та Західні слов'яни X-XIII ст.). З історії міжслов'янських зв'язків. - К., 1994р.
- 28.Насонов А.Н. Русская земля и образование территории древне русского государства. - М., 1951г.
- 29.Никольский Н.К. К вопросу о следах мораво-чешского влияния на литературных памятниках домонгольской эпохи. Вестник Академии Наук СССР. - М.,1933. - №8г.
- 30.Патерик Печерского монастыря. - Спб., 1911г.
- 31.Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. - М.,1950г.
- 32.Петигирич В.М. Из истории экономических и культурных связей Галицко-Волынской Руси в X-XIII вв. (По данным археологии). В кн. Славянские древности. - К.,1980р.
- 33.Рыбаков Б.А. Торговля и торговые пути. В кн. История культуры древней Руси. - М. - Л.,1948. - Т.І.г.

- 34.Рогов А.И. Русско-польские культурные связи в эпоху Возрождения. - М.,1966г.
- 35.Раппопорт П.А. Военное зодчество западно - русских земель X-XIV вв. - Л.,1967г.
- 36.Раппопорт П.А. К вопросу о сложении галицкой архитектурной школы. В кн.: Славяне и Русь. - М.,1968г.
- 37.Русский літопис. За редакцією Л. Махновця. - К., 1989р.
- 38.Сказания о начале Чешского государства в древнерусской письменности.// Предисловие, комментарий и перевод А. И. Рогова. - М.,1971г.
- Floria V.N. Vaslavska legenda a borisovskoglebovsky kult. - Ceskoslovensku casopis historicku, 1978. - №1.
- 39.Суворов Н.С. Библиографическая летопись. - Спб.,1917г. - Кн. II. - III.
- 40.Томашівський С. До Історія Перемишля та його єпископської катедри. - Записки ЧСВВ. - Варшава, 1927р.
- 41.Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. - Рим - Нью-Йорк,1965р.
- 42.Шафарик П. Славянские древности. - М.,1848г. - Т.1. - Кн.1. Перевод О.Бодянского.
- 43.Analecte Cracoviensia,1975.
- 44.Biuletyn historii sztuki. - Krakow, Warszawa, 1962. - №26.
- 45.Byzantinoslavica,1930.- R.II. - S.V. 2; - R.III.- S.V. 2.
- 45.Dvornik F. The making of Central and Eastern Europe. - London, 1949.
- 46.Dlugosz Jn. Opera omnia. - Cracovie, 1873.
- 47.Zagiba Fr. Zur Geschichte Kyrills und Methods und der beyrischen Ostmissien Jahrbucher bur geschichte Ostenropas, 1961.
- 48.Zaki A. Na szlaku wykopalisk. "Słowo Powszechnie". - Krakow, 1960. - №18/6.
- 49.Kissene Nagypal J. A karcsai reformatus templom helyreallitasa. - Muelemek vedelem, 1971. - K.15.- №1. - №4,
- 50.Macartney C.A. The Magiars in Ninth Centure. - Cambridge, 1930.
- 51.Ochrona zabytkow. - Warszawa, 1961, r.14. - Z.1/2.
- Sztuka polska przedromanska i romanska do schyłku XIII wieku. - Warszawa, 1971.
- 52.Surovy B. Arxitektura svedectvi dob. - Praha, 1977.
- 53.Przewodnik museum kresow w Lubazowie. - Lubazow, 2006. - T.I.

Висновок

В монографії “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” розглянуто проблеми культурно-християнського розвитку Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях на основі письмових, археологічних, лінгвістичних, топографічних та картографічних джерел, більшість яких під таким кутом зору, аналізувалося та апробується вперше на підставі свідчень античних, римських, готських, візантійських, арабських, вітчизнаних джерел, карти давньогрецького географа Клавдія Птолемея, дорожньої карти римських шляхів III-IV століть, Певтінгерових таблиць, які за сукупністю їх аналізу, відтворили культурно-християнський розвиток Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях.

Наукова праця “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” також досліджувала питання ролі готів, що проживали у регіонах Подністров’я та Посяння в III-IV століттях нашої ери поряд з племінними об’єднаннями бастарнів, карпів-хорватів та їх роль у культурно-християнському розвитку Подністров’я та Посяння.

Монографія “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” дала повний опис та аналіз джерел, провела хронологічну класифікацію джерел у поєднанні з останніми напрацюваннями історичної та археологічної науки, показала, що власне готські (германські) та давньоукраїнські старожитності регіонів Українських Карпат, Прикарпаття, Подністров’я та Посяння лежать в основі культурно-християнського розвитку Галичини, християнсько-церковної організації, історичний відлік якої слід починати з III-IV століть нашої ери.

У науковій праці “Зародження і становлення християнства на території Подністров’я та Посяння в III-XIII століттях” було також наголошено, що власне готи та давні українці регіонів Карпат, Прикарпаття, Подністров’я та Посяння створили в III-IV століттях перші культурно-християнські організації на території Галичини, які активно розвинули християнство у цьому регіоні за період з III по XIII століття.

Наукове видання

Віктор Ідзьо

**Зародження і становлення
християнства на території
Подністров'я та Посяння
в III - XIII століттях**

Видання III, 2015р.

Подано до друку 2.02.15 р. Підписано до друку 22.02.15 р.

Формат видання 60/ 84 1/16. Папір офсетний.

Умовн.друк.арк.10,25

Зам.56. Тираж 300 екз.

Видавництво "СІМІК"

76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а

тел. (0342) 78-91-26, 78-91-29

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи серія ІФ №11 від 27.03.2001 року.

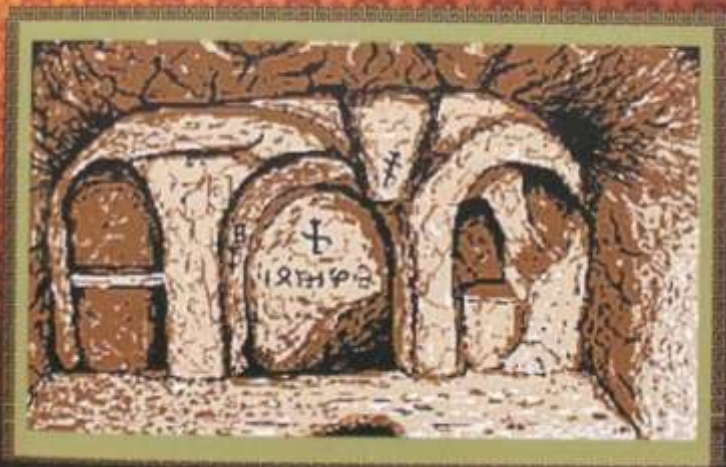
Віддруковано в друкарні видавництва ПП «СІМІК»

76000, м.Івано-Франківськ, вул. Т. Цюклера, 9а,

тел. (0342) 78-91-29

Віктор Ідзьо

**Зародження і становлення
християнства на території
Подністров'я та Посяння
в III - XIII століттях**

Івано-Франківськ • 2014

